

ISRJ Journal

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year 2022 Volume 7 Number AI



ISSN:2458-8725

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year / Yıl: 2022
Volume / Cilt: 7
Number / Sayı: Ek

Chief Editor / Baş Editör

Dr. Salih Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi

Editorial Board / Editörler Kurulu

Dr. M. Hanefi Topal / Kırklareli Üniversitesi
Dr. Muhlis Özdemir / Gazi Üniversitesi
Dr. Emel Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Büşra Tosunoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Ertuğrul Düzgün / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Ramazan Ünlü / Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Elif Kütükoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Salih Canözü / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Melikşah Turan / Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Gül Yeşilçelebi / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İbrahim Avcı / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Banu Bolayır / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Yıldırım Beyazıt Çiçen / Gümüşhane Üniversitesi
şerife Demirelli / Gümüşhane Üniversitesi
Bırol Güven / Gümüşhane Üniversitesi

Secretariate / Sekretery

Dr. Mustafa Zuhall / Gümüşhane Üniversitesi

Contact / İletişim

Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlarbaşı Mah. 29100 Merkez / Gümüşhane
Tel: 0456 233 1000 (Dahili: 2203) Fax: 0456 233 7553
journalofisr@gmail.com
www.isr-journal.com

© Her hakkı saklıdır. "The Journal of International Scientific Researches" dergisi yılda üç kez yayımlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar sadece referans gösterilerek kullanılabilir.

ISSN
2458-8725

The Journal of International Scientific Researches
Publication and Advisory Board
Yayın ve Danışma Kurulu

Dr. Avinash Pawar	University of Pune
Dr. Bünyamin Er	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Daria Doroshkevich	National Technical University of Ukraine
Dr. Davran Yurdashev	İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Dr. Ekrem Cengiz	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hans Jürgen Krysmanski	University of Münster
Dr. Hasan Alacacıoğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Hilmi Erdoğan Yayla	Giresun Üniversitesi
Dr. Jagbir Singh Kadyan	University of Delhi
Dr. Killion Munyama	University of Economy WSG
Dr. Kyung Hyan Yoo	William Paterson University
Dr. Mehmet Ferhat Özbek	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mohamed El-Hodiri	Kansas University
Dr. Mohammad Hudaib	Glasgow University
Dr. Muhammed Asif Yoldaş	Avrasya Üniversitesi
Dr. Musa Pınar	Valparaiso University
Dr. Mukesh Chaudhry	Indiana University of Pennsylvania
Prof. Dr. Olha Ilyash	National Technical University
Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Piotr Prus	UTP University of Science and Technology
Dr. Rasim Yılmaz	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Dr. Roszaini Haniffa	Heriot Watt University
Dr. Thomas Li-Ping Tang	Middle Tennessee State University

Indexing / Endeksler

"The Journal of International Scientific Researches"

Directory of Open Access Journal (DOAJ), Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), SOBIAD, ASOS Index, Scientific Indexing Services (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor (JF), Cosmos Impact Factor (Cosmos), Cite Factor endekslerinde taranmaktadır.

The Journal of International Scientific Researches

Referees of Issue

Sayı Hakemleri

Dr. Tarhan Okan	Bandırma Onyediy Eylöl Üniöersitesi
Dr. Süleyman Emre Özcan	Manisa Celal Bayar Üniöersitesi
Dr. Serkan Varsak	Bilecik Şeyh Edebalı Üniöersitesi
Dr. Şerife Önder	Kütahya Dumlupınar Üniöersitesi
Dr. Ebru Onurlubaş	Trakya Üniöersitesi
Dr. Ali Tehci	Ordu Üniöersitesi
Dr. Cüneyt Koyuncu	Bilecik Şeyh Edebalı Üniöersitesi
Dr. Hüseyin Önder	Kitahya Dumlupınar Üniöersitesi
Dr. Yakup Aslan	Muş Alparslan Üniöersitesi
Dr. Mustafa Ünver	Kırıkkale Üniöersitesi
Dr. Büşra Tosunoğlu	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Tansel Çetinoğlu	Kütahya Dumlupınar Üniöersitesi
Dr. Fatma Betöl Şenol	Afyon Kocatepe Üniöersitesi
Dr. Muhammed Kemal Bostan	Kırıkkale Üniöersitesi
Dr. Mustafa Kale	Çağ Üniöersitesi
Dr. Sevim Budak	İstanbul Üniöersitesi
Dr. Kadir Sancak	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Pelin Pınar Giritlioğlu	İstanbul Üniöersitesi
Dr. Aykut Ekinci	Bilecik Şeyh Edebalı Üniöersitesi
Dr. Alper Veli Çam	Gümüşhane Üniöersitesi

Teşekkür

"The Journal of International Scientific Researches"
dergimizin bilimsel niteliğinin arttırılması için yapmış olduğunuz katkılardan dolayı siz değerli bilim insanlarına şükranlarımızı sunarız

Contents / İçindekiler

Ezgi İncekaş Yorulmaz, Huseyin nder..... 01 - 12

Research Article / Araştırma Makalesi

Sosyo-Ekonomik Gelişimin Atık Oluşumu zerindeki Etkisi: Avrupa lkeleri zerine Bir Analiz

The Impact of Socio-Economic Development on Waste Generation: An Analysis on European Countries

Fatih Akbaş 13 - 26

Research Article / Araştırma Makalesi

Sürdürülebilirlik Uyum ere Raporu ve BİST'te İşlem Gören Bankalar zerine Bir İnceleme

A Survey on Banks Traded on BIST and Sustainability Compliance Framework

Ersin Korkmaz, Gülizar Coşkun 27 - 45

Research Article / Araştırma Makalesi

Bireylerin Sağlık Sigortalarına ve Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi

Evaluation of Individuals' Perspectives on Health Insurance and Health Services

şerife nder, İlknaz zdemir 46 - 55

Research Article / Araştırma Makalesi

Kurumsal Risk Yönetiminin (KRY) Finansal Performans zerine Etkisi: BİST İmalat Sanayisinde Bir Uygulama

The Effects of Enterprise Risk Management (ERM) on Financial Performance: An Application on BIST Manufacturing Industry

Alev stndağ..... 56- 65

Research Article / Araştırma Makalesi

The Sexual Development: Examining Communication between Parents and Their Children

Cinsel Gelişim: Ebeveynler ve çocukları Arasındaki İletişimin İncelenmesi

Emre Cengiz..... 66 - 81

Research Article / Araştırma Makalesi

Meclis Tutanaklarında İmar Affı Tartışmaları

Zoning Amnesty Discussions in Parliamentary Minutes

Research Article / Araştırma Makalesi

Yapay Sinir Ağı Modeli ile BİST'e Kote 10 Bankanın Covid-19 Dönemindeki Finansal Verilerinin Tahminlenme Başarısı Üzerine Bir Araştırma

A Research on The Success of Forecasting The Financial Data of 10 Banks Qualified to The BIST with The Artificial Neural Network Model

Sosyo-Ekonomik Gelişimin Atık Oluşumu Üzerindeki Etkisi: Avrupa Ülkeleri Üzerine Bir Analiz

The Impact of Socio-Economic Development on Waste Generation: An Analysis on European Countries

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyoekonomik faktörlerin atık oluşumu üzerindeki etkisini tespit ederek, ilgili ampirik literatüre katkı sağlamaktır. Döngüsel ekonomi sistemi içerisinde önemli bir yeri olan atıklar üzerine literatürde birçok çalışma bulunmasına karşın; bu çalışma, sosyo ekonomik faktörleri insani gelişme endeksi değişkeni çerçevesinde tanımlamasıyla mevcut çalışmalardan ayrılmaktadır. 26 Avrupa ülkesinin 2004-2017 yıllarının örneklem alınarak gerçekleştirildiği bu çalışmada, dengeli panel veri yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz atık oluşumunu azaltıcı yönde etkileyen değişkenlerin, etki düzeylerine göre sırasıyla, insani gelişme endeksi (İGİ), Ar&Ge ve kent nüfusu değişkenleri olduğu tespit edilmiştir. Gsyih değişkeninin ise atık oluşumunu artırıcı yönde etkileyen bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Atık miktarının azaltılması için Ar&Ge harcamaları, insani gelişmişlik (İGİ) ve kent nüfusu gibi sosyoekonomik faktörlere yönelik politikalara yönelmek ve uygulamaya almak faydalı olabilecektir. Bu uygulamalar hem atık miktarının çevre üzerindeki baskısını hafifletecek, hem de sonradan oluşabilecek atıkların önüne geçebilecektir.

Abstract

The aim of this study is to contribute to the relevant empirical literature by determining the effect of socioeconomic factors on waste generation. Although there are many studies in the literature on waste, which has an important place in the circular economy system; This study differs from existing studies in that it defines socio-economic factors within the framework of the human development index variable. In this study, in which 26 European countries were sampled from 2004-2017, the balanced panel data method was used. In the analysis, it was determined that the variables that affect the waste generation in a decreasing way are the human development index (IGI), R&D and urban population variables, respectively. It has been concluded that the GDP variable is a variable that positively affects the waste generation. In order to reduce the amount of waste, turning to and implementing policies for socio-economic factors such as R&D expenditures, human development (HDI) and urban population will both alleviate the pressure of the existing waste amount on the environment and prevent waste.

Giriş

1700'lü yılların ikinci yarısından itibaren, sanayileşmenin etkisiyle birlikte ekonomik büyüme ve sosyal refah artışı; başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm toplumların amacı haline gelmiştir (Apaydın, 2020: 301). Bu amaç doğrultusunda doğrusal ekonomi sistemi çerçevesince uygulanan sanayileşme stratejileriyle başarı yakalanmış; hem büyüme hem de sosyal refah düzeyi artırılabilmiştir (Wautelet, 2018: 6). Ancak doğrusal ekonomi sisteminde üretim için gerekli hammadde ve kaynaklar doğadan alınır, tüketim sonucunda ortaya çıkan atıklar ise yeniden doğaya bırakılır (Eskin, 2020: 15). Sistemin işleyişi tamamıyla -üretimin planlanma aşamasından itibaren-

Ezgi İncekaş Yorulmaz

Uzman, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya, Türkiye, ezgiincekas@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7711-8272>

Hüseyin Önder

Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Kütahya, Türkiye, huseyin.onder@dpu.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3779-1067>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Atık Oluşumu, Sosyoekonomik Faktörler, Panel Veri Analizi.

Keywords

Waste Generation, European Countries, Socioeconomic Factors, Panel Data Analysis.

JEL Codes: Q50, Q53, O15

Bilgilendirme

Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanmış, "Sosyo-ekonomik gelişimin atık oluşumu üzerindeki etkisi: Avrupa ülkeleri üzerine bir analiz" isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Submitted: 04 / 10 / 2022

Accepted: 26 / 12 / 2022

maliyet minimizasyonu ve kar maksimizasyonu düşüncesine dayandığı için de; süreç içerisinde öncelik olarak görülen nokta, çevre yerine sanayidir (Winans ve diğerleri, 2017: 831; Eskin, 2020: 14). Fakat özellikle son dönemlerde; artan nüfus, kaynak talebinin çoğalması ve atıkların ciddi boyutlara ulaşmasıyla da birlikte mevcut sistemin sürdürülebilirliği sorgulanır hale gelmiş tüm insanlığın çevreye karşı ilgi ve duyarlılığının artışı hızlanmıştır (Şengül, 2010: 74). Çünkü günümüz dünyasında doğrusal sistemle yılda ortalama 2,1 milyar ton atık üretilmektedir, bunun anlamı ise her dünya sakininin yılda en az 300 kg atık yaratması demektir (World Economic Forum, 2014). Benzer bir durum hammadde kullanımı için de geçerlidir. 1900'lerden 2015 yılına kadar hammadde kullanımı on iki kat artıp 84,4 gigatona ulaşmıştır (Veral, 2018: 11; The Circularity Gap Report, 2018). OECD'nin 2011 yılında yaptığı çalışma da; her yıl dünyada çıkarılan hammaddenin 1/5'inin atık olarak sonlandığını göstermiştir (Apaydın, 2020: 302).

Doğal yaşama verilen zararın tüm insanlığı tehdit eder şekilde olması, birtakım sorumlulukların herkes tarafından paylaşılması zorunluluğunu ortaya çıkarınca; Stockholm'de düzenlenen BM Çevre Konferansı'nda milat niteliğinde kararlar alınmıştır (Moraga ve diğerleri, 2019: 456; Koçan ve diğerleri, 2019: 536). Gro Harlem Brundtland başkanlığında hazırlanıp BM genel kuruluna sunulan "Our Common Future" adlı raporda, sürdürülebilir kalkınma üzerine küresel bir çalışma yapılmıştır (Aldemir ve Kaypak, 2008: 4). Brundtland Raporu olarak da anılan bu çalışmada; bugüne kadar üzerinde durulan "ekonomik kalkınmanın çevrede neden olduğu baskı" yerine "çevrede meydana gelen bozulmaların ekonomik kalkınmada meydana getirebileceği olumsuzluklar" ele alınmış ve tüm dünyanın buna odaklanması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Koçan ve diğerleri, 2019: 536).

Birleşmiş Milletler ve AB nezdinde atılan birtakım adımlar ve yapılan sorgulamalarla birlikte, doğrusal sisteme alternatif olabilecek yaklaşımlar geliştirilmeye başlandıktan sonra, en önemli alternatif döngüsel ekonomi sistemi olarak görülmüştür (Koçan ve diğerleri, 2019: 536). Amacını, hem doğal kaynakların hem de kullanılan materyallerin değerini uzun süre koruyup; onları defalarca kullanmaya ve daha az atık oluşturmaya dayandıran bu sistem, doğadan ilham alınarak ortaya çıkmıştır (Moraga ve diğerleri, 2019: 455). Doğa atık üretmez, aksine bir canlının oluşturduğu atık; bir başkasının kullanımı demektir. Dolayısıyla bu doğal döngünün ekonomiye yansması da döngüsel ekonomi başlığında şekillenmiştir.

İlk kez 1990 yılında David W. Pearce ve R. Turner tarafından bahsedilen bu kavramın ana fikri, ürün ve hizmetlerin son tüketicileri olmak yerine; kullanıcıları olmamız gerektiğidir (Korhonen vd., 2018: 552; Manickam ve Duraisamy, 2019: 79). Bunu yanı sıra ömrünü dolduran ürünlerin atılmasından, geri dönüştürülmesinden veya bileşenlerinin kolay geri dönüştürülecek şekilde tasarlanmasından üreticilerin sorumlu olması da döngüsel ekonomi anlayışının kilit noktalarından olmuştur (Veral, 2019: 23).

Temel prensibi 3R'ye (İngilizce "reuse", "reduce", "recycle" baş harflerinin kısaltması) dayanan döngüsel ekonomi yaklaşımında; atıkların yeniden kullanımı, azaltılması ve geri dönüşüm süreçleri söz konusudur (Preston, 2012: 7). Bu nedenle "Kapalı döngü" ekonomisi olarak da bilinmektedir (Rios ve Charnley, 2017: 110). Özellikle Avrupa Birliği'nde akademisyenler ve politikacılar tarafından büyük ilgi gören döngüsellik kavramı, sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun hareket edebilmek ve atık oluşumunu azaltıp önüne geçebilmek için bir operasyonelleştirme olarak görülmüştür (Kirchherr vd., 2017: 232; Moraga ve diğerleri, 2019: 457).

Temelde atıkların belirli bir hiyerarşiye göre yönetilmesi gerektiğini içeren döngüsel ekonomi sistemine göre; atıklar aslında değer yaratan birer kaynaktır ve uygun bir biçimde değerlendirildiği zaman ekonomik büyümeye dahi katkı sağlayabilecek önemli bir unsur olabilmektedir. Bu nedenle nihai amacı sıfır atık olan döngüsel ekonomi sistemini, çevre dostu ve sürdürülebilirlik arz eden büyüme odaklı bir yaklaşım olarak görebilmek önemlidir (Eskin, 2020: 15).

Bu çalışmada, döngüsel ekonomi içerisinde önemli bir yeri olan atık kavramının AB'ne üye ülkelerdeki sosyoekonomik gelişmelerin atık oluşumunu ne ölçüde etkilediğine ilişkin detaylar açıklanmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Konuya yönelik literatürdeki çalışmaların genellikle teorik düzeyde bırakılıp ampirik çalışmaların az sayıda olması göz önünde bulundurulduğunda; bu çalışmanın, ilgili ampirik literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1. Literatür

Literatürde hem sosyoekonomik değişkenlerin hem de insani gelişme endeksinin temel alındığı pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak çevre bilincinin ve atık yönetiminin son yıllarda öne çıkan kavramlar olması nedeniyle, her üç noktaya da değinen çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası düzeyde oldukça sınırlıdır. Bu çalışmaların sonuçları ise; uygulama alanlarına, kullanılan ekonometrik yöntemlere, dönem aralığına ve veri çeşitliliğine göre elbette ki farklılık göstermektedir. Bu başlık altında ise çalışmanın amacına uygun olacak şekilde literatürde yer alan ampirik çalışmalardan, literatürde öne çıkanlarına yer verilmektedir.

Pirlogea (2012), 1997-2008 yıllarını baz alarak Romanya, Bulgaristan, Portekiz, Polonya, İrlanda ve Hollanda için yapmış olduğu çalışmada yenilenebilir enerji tüketimini, fosil yakıt tüketimini ve insani gelişme endeksini değişken seçerek yenilenebilir enerji ile insani gelişme arasındaki bağı araştırmıştır. Analizinde genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemini kullanmıştır. Sonuçlar Romanya ile Bulgaristan için fosil yakıt tüketimi ve insani gelişme endeksi arasında negatif; diğer ülkelerde ise pozitif bir ilişkinin varlığını göstermiştir.

Steinberger vd. (2012) ise, çalışmasında sera gazı atık yoğunluğu ile insani gelişme düzeyinin arasındaki korelasyonu değerlendirmiştir. Örneklem dönemi olarak 1990-2005 arası seçilmiş; ülkelerin nüfusu, Gsyih'si, ortalama yaşam süresi ve kişi başına tüketilen sera gazı yoğunluğu değişken olarak belirtilmiştir. Çalışmada ağırlıklı en küçük kareler yöntemi kullanılmış olup; sera gazı atık yoğunluğunun, ortalama yaşam süresine nazaran gelir değişkeni ile çok daha güçlü bir bağı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla sera gazı yoğunluğu ve insani gelişme değerleri önemli düzeyde bağlantılıdır.

Sarıçoban vd. (2018) de, eğitim ve çevre kalitesi için yapılan harcamalar ile insani gelişme endeksinin; karbon salınımı sonucunda ortaya çıkan atıklar üzerindeki etkinliğine yönelik çalışmıştır. Avrupa'dan seçilen 30 ülkeye ait 1997-2016 yılları arasındaki veriler için; karbon salınımı, eğitimin toplam harcamalardaki oranı, kamu harcamalarından çevre için ayrılan pay ve insani gelişme endeksi değişken olarak baz alınmıştır. Analiz içerisinde ADF birim kök ve nedensellik testlerinden yararlanılmış ve uzun dönemde; değerlendirmeye alınan bütün ülkeler için insani gelişme endeksi ile karbon salınımından kaynaklanan atıklar arasında nedensellik tespit edilmiştir.

Bunların dışında literatürde bir de atıklar ile belli başlı sosyoekonomik faktörleri ilişkilendiren çalışmalar yer almaktadır.

OECD üyelerinin örneklem alınıp atıklar üzerinde sosyoekonomik faktörlerin etkinliğinin incelendiği Karousakis (2009)'e ait çalışmada 1980-2000 yılları baz alınarak atık oluşumunda Gsyih, politika, kentleşme ve nüfus değişkenlerinin etkisi analiz edilmiş; Gsyih ve kentleşme değişkenlerinin atık oluşumunu tetiklediği sonucuna varılmıştır.

Dean (2002), Çin'deki 28 bölge için iki aşamalı panel EKK tahmincisi kullanarak sulardaki atık oluşumu ile ticaret serbestliği derecesi arasındaki ilişkiyi 1987-1995 dönemi için analiz etmiştir. Ticaret serbestliğinin, ticaret hadleri üzerindeki etkileri nedeniyle çevreye verdiği zararı doğrudan artırdığı sonucuna ulaşılmış, ancak elde edilen gelirlerle bu zararın minimum düzeye çekildiği, yani Çin'de nihai etkinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir.

Önder (2018) de, OECD ülkelerinin 2007-2012 yıllarına ait verilerini kullanarak çevre politikalarının atık oluşumu üzerindeki etkisini panel veri analizi ile test etmiştir. Sanayileşme, kentleşme, Gsyih ve çevre politikası değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada, sanayileşmenin atık oluşumunda artırıcı; kentleşmenin ise azaltıcı etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Literatürde belirli atık türlerine yönelik gerçekleştirilmiş çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin Minoglou vd. (2017)'nin yaptığı çalışmada, dünya genelinde sağlık sektörü atıklarının çevresel faktörlere olan bağımlılığı ele alınmıştır. Benzer şekilde Marinescu vd. (2016) de elektronik atıkların depolanmasına yönelik çalışmada bulunmuştur. Çalışmada, AB üyesi ülkelerde oluşan elektronik atıkların birikimine etki eden sosyoekonomik faktörler üzerinde durulmuş, etkili olan en önemli değişkenin yaş olduğu tespit edilmiştir. Amor ve Hammabi (2017) ise, Tunus'u örneklem olarak seçip yağ atıklarının toplanmasında etkileyici olan politikaları incelemiş ve kaldırım kenarı atık toplama yönteminin, geri dönüşümü arttırmada etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Lan vd. (2011) de, 1996-2006 yılları içerisinde beşerî sermaye, doğrudan yabancı yatırımlar ve atıklar arasındaki ilişkiyi Çin'i baz alarak ekonometrik açıdan değerlendirmiştir. Analizde, sabit-rassal etkiler testi ile esneklik tahmin testini kullanmış; sonuçta doğrudan yabancı yatırımların ve beşerî sermaye düzeyini yüksek olduğu şehirlerde atık oluşumunun negatif yönde seyrettiği tespit edilmiştir.

Damirova (2019) ise, çevre kirliliği ile makroekonomik belirleyiciler arasındaki ilişkiyi seçmiş olduğu ülkeler (9 Birlik üyesi ve Türkiye) üzerinde panel veri çalışması yaparak test etmiştir. Ülke gelişmişlik düzeylerinin ve coğrafi konum farklılıklarının çevre kirliliği üzerinde etkili olabileceğini düşünerek ele aldığı bu çalışmada; seçtiği değişkenler doğrultusunda hem Tam Düzeltmiş EKKY hem de Dinamik EKKY uygulamış, uygulamaların sonuçlarında insani gelişme endeksindeki artışın çevre kirliliğini azaltmada etkili olduğu, çevre vergilerinin ise etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bunlara ek olarak her iki yöntemde de kişi başına düşen GSYİH'nin kirliliği artırıcı yönde etkisi olduğunu, doğrudan yabancı yatırımların ise azaltıcı etkisi olduğunu gözlemlemiştir.

Osibanjo ve Nnorom (2007) da yapmış oldukları çalışmada elektronik atık yönetiminin zorluğunu Nijerya örneği doğrultusunda açıklamış, ikinci el elektronik atıkların diğer atık türlerinden farklı olarak, geri dönüşümü için farklı bir sisteme ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Tong ve Wang (2004) ise, Pekin'de bir yıllık süre içerisinde elektronik atıkların oluşumunu, işlenmesini ve yeniden kullanımını tartıştığı çalışmaları doğrultusunda, geri dönüşüm faaliyetlerinin son on yıllık süreçte çarpıcı boyutta arttığını tespit etmiştir. Çin'deki atık geri dönüşüm faaliyetlerinin hem yerel ekonomik kalkınmada hem de kırsal sanayileşmede önemli rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Talalaj ve Walery (2015), çalışmalarında cinsiyet ve yaş unsurunun evsel atık oluşumundaki etkisini Polonya örneği üzerinden incelemiş, analizlerinde 2001-2010 arasına ait yıllık verileri baz almıştır. Kadın nüfusunun erkek nüfusuna oranını, istihdam edilenlerin sayısını, işsiz olan erkek ve kadın sayısını değişken olarak seçtikleri bu çalışmanın sonucunda; atık birikim endeksinin işsiz kadınlardan daha fazla etkilendiği ve kadınların genel olarak toplumda daha fazla atık üretimine katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

D'Amato v.d. (2018) yasadışı atık depolama ile çevre politikalarının katılımını İtalya'daki şehirler açısından incelemiştir. Analizler doğrultusunda katı bir atık politikasının yasadışı atık bertarafını arttırdığını ortaya koymuştur.

Lech (2014) ise, kentlerdeki belediye atıklarının yönetimi açısından dinamik bir analiz oluşturmuştur. Polonya'nın şehirlerini örneklem olarak aldığı bu çalışmada; 2004-2012 yıllarına ait verileri hem ticaretten, hem belediye hizmetlerinden, hem hanelerden, hem de küçük işletmelerden toplanan karışık evsel atıkları ayrı değişkenler olarak modele dahil etmiş, düzenli depolama sahalarında birikimini gözlemlemiştir.

Türkiye içinse atıklar üzerine yapılan çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu çalışmalardan Aydın ve Deniz (2017) Türkiye'de vergi politikalarının atık yönetimindeki etkisini incelemiştir. Diğer ülkelerden örneklerle kıyaslandığında, vergi tedbirlerinin son derece yetersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Görüldüğü üzere atık oluşumu kapsamında yapılan çalışmalar gerek ekonometrik gerekse farklı değişkenlerle ilişkilendirilme açısından ne yazık ki yetersizdir. Bu sebeple çalışmada, literatürde sosyo-ekonomik gelişme ile ilgili boşluğun tamamlanması hedeflenmiştir. Söz konusu çalışma hazırlanırken; Önder (2018)'in, Minoglou vd. (2017)'nin ve Marinescu vd. (2016)'nin yapmış olduğu çalışmalar rehber olarak alınmıştır.

2. Yöntem

Avrupa Birliği, döngüsel ekonomi çerçevesince uygulamaya konulan politikaların başarısını değerlendirebilmek için belirli periyotlarda geri dönüşüm, yeniden kullanım, atık verimliliği ve bertarafa yönelik bazı sayısal veriler yayınlamaktadır (Önder, 2018: 48). Fakat döngüsel ekonomi sisteminin ve sisteme ait temaların yeni olması nedeniyle yapılan uygulamaların da çoğunlukla birer değerlendirme metni halinde kalması, ekonometrik çalışmalara duyulan ihtiyacın varlığını ön plana çıkarmıştır (Bucak, 2021: 82). Bu nedenle yapılan çalışmada; sosyoekonomik gelişimin temsilcisi

olarak seçilen değişkenler ile atık oluşumu ilişkisi, dengeli panel veri analizinin kullanımıyla test edilmiştir. Panel veri analizinin diğer analizler yerine tercih edilmesinin nedeni ise, az olan zamana ilişkin gözlemlerin kesit boyutuyla çoğaltılmasıdır (Daşdemir, 2008: 101).

2.1. Değişkenler, Veri Seti ve Hipotez

Sosyoekonomik gelişimin atık oluşturma üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada söz konusu amacı gerçekleştirmek için Eşitlik 1’de gösterilen ampirik model oluşturulmuştur.

$$Atık_{it} = \beta_0 + \beta_1 LnGSYİH_{it} + \beta_2 Arge_{it} + \beta_3 İGİ_{it} + \beta_4 Kent_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Bu kapsamda, yapılan çalışmanın temel hipotezi,

H1: Sosyoekonomik faktörlerin atık oluşumu üzerinde bir etkisi yoktur.

olarak belirlenmiş olup; temel hipotez doğrultusunda oluşturulan alt hipotezlerse şu şekilde tanımlanmıştır:

H2 : Seçilmiş ülkelerde atık oluşumu ile *Gsyih* değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H3 : Seçilmiş ülkelerde atık oluşumu ile *Arge* değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4 : Seçilmiş ülkelerde atık oluşumu ile *İGİ* değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H5: Seçilmiş ülkelerde atık oluşumu ile *Kent* değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Eşitlik 1’de yer alan modelin değişkenlerine ait açıklamalar ise Tablo 1’de belirtildiği gibidir.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Tanımı	Gözlem Aralığı	Veri Kaynağı
<i>Atık</i>	Kişi Başına Eysel Atık Miktarı (Kg Cinsinden)	2004-2017	EuroStat https://ec.europa.eu/eurostat/data/database
<i>Gsyih</i>	Kişi Başına Düşen Gsyih (2010 yılı sabit fiyatlarla \$ cinsinden)		Dünya Bankası https://data.worldbank.org/
<i>Arge</i>	Arge harcamaları (GSYİH'nin yüzdesi)		UNESCO İstatistik Enstitüsü http://uis.unesco.org/
<i>İGİ</i>	İnsani Gelişme Endeksi		Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı http://hdr.undp.org/en/data
<i>Kent</i>	Kentsel Nüfus (toplam nüfusun yüzdesi)		Dünya Bankası https://data.worldbank.org/

Eşitlik 1’de belirtilen ve değişkenleri Tablo 1’de tanımlanan model, dengeli panel veri çerçevesince, 26¹ Avrupa ülkesinin 2004-2017 yılları arasındaki gözlemlerini kapsayacak biçimde, E-views 12 ve Stata 15 programlarından yararlanılarak analiz edilmiştir. Dolayısıyla 2004-2017 yılları arasındaki 26 ülkeye ait veri, 364 ülke/yıl verisi olarak çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Ayrıca oluşturulan bu veri seti, “dengeli mikro panel veri seti” olarak da tanımlanabilmektedir.

3. Bulgular

Çalışma kapsamında yapılan testler ve elde edilen bulgulara geçmeden önce, Eşitlik 1’de belirtilen modelin değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistiklere Tablo 2’de yer verilmiştir. Buna göre; her bir değişkenin ortalaması, medyanı, standart hatası, en yüksek ve en düşük değerleri Tablo 2 aracılığıyla görülebilmektedir.

Raporlanan verilere göre örnekleme bulunan ülkelerin ortalama kişi başına yıllık 473 kg atık ürettiği; üretilen bu atıkların da kişi başına yıllık en çok 729 kg, en az ise 247 kg olduğu görülmektedir. Bağımsız değişkenlerden biri olan *Gsyih* ise; modelde logaritmik formda kullanılmıştır. Bu nedenle söz konusu değişkenin tanımlayıcı istatistikleri yorumlanmamıştır. Ancak Ar&Ge değişkenine bakıldığında 26 Avrupa ülkesinin ortalama %72 oranında araştırma ve geliştirmeye yönelik harcamalarda bulunduğu; bu oranın en fazla %97 seviyelerine çıktığı, en az ise %51’lerde kaldığı görülebilmektedir. Diğer bir bağımsız değişken olarak insani gelişme endeksinin (İGİ) ise, yine 26 ülke için yıllık ortalama 10.13 civarında seyrettiği; en çok 11.62 seviyesine kadar çıktığı, en az ise 8.55 civarında kaldığı söylenebilmektedir. Modelin son bağımsız değişkeni olan

¹ Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Almanya, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Birleşik Krallık, Yunanistan, Hırvatistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Lüksemburg, Letonya, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İsveç.

Kent değişkeninde de; kent nüfusunun yıllık ortalama 1.44 civarında olduğu, bu değer en çok 3.74 bandına kadar çıktığı en az ise 0.33 seviyesinde kaldığı belirlenmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	Atık	LnGSYİH	Arge	İGİ	Kent
Ortalama	473.2665	0.862319	72.25804	10.13221	1.445691
Medyan	475.5000	0.867000	70.68150	10.11000	1.266315
En Yüksek	729.0000	0.943000	97.96100	11.62597	3.748830
En Düşük	247.0000	0.705000	51.30800	8.555243	0.335640
Standart Hata	110.9800	0.049463	12.50652	0.643096	0.865606
Gözlem Sayısı	364	364	364	364	364

Eşitlik 1'e ait tanımlayıcı istatistiklerin belirlenmesinden sonrasında, kurulan modelin analizi için, öncelikle hem birim hem de zaman etkilerinin tek veya iki yönlü olabilirliğinin sınanmış olması gerekmektedir. Modelin tek yönlü veya çift yönlü olması kullanılacak testlerin belirlenmesinde önemlidir. Bu sınamalar doğrultusunda elde edilen sonuçlar sırasıyla Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 3. Tek Yönlü Birim ve Zaman Etkilerinin En Çok Olabilirlik Testi İle İki Yönlü En Çok Olabilirlik Testi

	Tek Yönlü Birim Etkileri En Çok Olabilirlik Testi	Tek Yönlü Zaman Etkileri En Çok Olabilirlik Testi	İki Yönlü En Çok Olabilirlik Oranı Testi
F İstatistik Olas. Değeri	2.94e-21	1.97e-82	1.72e-13
Ki-Kare Değeri	489.361	0.000	492.915
Ki-Kare Olasılık Değeri	0,0000	1,0000	0,0000

En çok olabilirlik testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 3'te, iki yönlü en çok olabilirlik oranının anlamlı olması, analizi yapılan modelin iki yönlü olması gerektiğini göstermektedir. Fakat bu sonucun onanması için hem birim hem de zaman etkilerinin tek tek incelenmesi gerekmektedir. Tablo 3'te zaman etkilerinin varlığını sınamak için en çok olabilirlik testinin sonuçları incelendiğinde ; "zaman etkileri sıfıra eşittir" şeklinde kurulan H_0 hipotezinin red edildiği, diğer bir ifade ile modelde zaman etkilerinin yer almadığı görülmektedir. Dolayısı ile etkinin tek yönlü olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. Tek Yönlü Zaman ve Birim Etkileri Sabit Etkiler Sonucu

	Tek Yönlü Zaman Etkileri Sabit Etkiler	Tek Yönlü Birim Etkileri Sabit Etkiler
F İstatistik	0.336	63.480
F İst. Olasılık Değeri	0,9859	0,0000

Tablo 4'e bakıldığında ise F Testi sonuçlarına göre birim etkilerinin standart hatalarının sıfıra eşit olduğunu söyleyen H_0 hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla birim etkilerin var olduğu klasik modelin; analize uygun bir model olmadığı görülmektedir.

Tablo 5. Score Testi

	Score Testi
Ki-Kare Değeri	55239,9
Ki-Kare Olasılık Değeri	0,0000

Tablo 5'te yer verilen Score testi sonuçlarına göre de, testin temel hipotezi olan H_0 hipotezi reddedilmekte ve birim etkilerin olduğu, klasik modelin ise uygun olmadığı Score testi ile de kanıtlanmaktadır.

Tablo 6. Breusch-Pagan LM Testi

	Breusch-Pagan LM Testi
Ki-Kare Değeri	1527,95
Ki-Kare Olasılık Değeri	0,0000

Birim veya zamana özgü varyans bileşenlerinin sıfır olup olmadığını test etmek için kullanılan Breusch- Pagan LM testi sonucu da Tablo 6'da görülmektedir. BP-LM testine göre H_0 hipotezi

reddedilmiş ve birim etkinin varyansının sıfırdan farklı olduğu görülmüştür. Yine bu test sonucu da klasik (havuzlanmış) modelin analiz için uygun olmadığı ortaya koymuştur.

Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6'nın sonuçlarına bakıldığında; yapılan testler doğrultusunda modelde zaman değil birim etkilerin varlığı ortaya koyulmuş, ayrıyeten modelde tek yönlü ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Tablo 4 ve Tablo 6'da raporlanan F testi ve LM testi sonuçları, rassal etkiler ve sabit etkiler modelinin klasik model karşısında etkin olduğunu ortaya koymuştur. Rassal etkiler ve sabit etkiler modellerinden hangisinin daha etkin olduğunu test etmek için ise Hausman Testi uygulanmıştır (Daşdemir, 2008: 109).

Rassal ve sabit etki modelleri arasındaki en belirgin fark, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmadığıdır (Tatoğlu, 2020: 195). Çünkü sabit etkiler tahmincisi birim etkiyi modelden atarken; rassal etkiler tahmincisi birim etkiyi hata teriminin içerisine dahil etmektedir (Daşdemir, 2008: 109). Birim etki ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon olmaması halinde, her iki tahminci de tutarlı olmasına rağmen, sabit etkilerin neden olduğu bilgi kaybından dolayı rassal etkilerin etkinliği söz konusu olur (Tatoğlu, 2020: 195). Dolayısıyla buradan yola çıkarak Hausman Testi için hipotezleri şu şekilde tanımlamak mümkündür.

H_0 : Bağımsız değişkenler ve hata terimi arasında korelasyon yoktur (Rassal Etkiler).

H_1 : Bağımsız değişkenler ve hata terimi korelasyonludur (Birim Etkiler).

Hausman testi yapılırken rassal etkiler yönteminde genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisinden yararlanılırken; sabit etkiler yönteminde varyans-kovaryans matrisleri arasında oluşan farktan yararlanılır (Tatoğlu, 2020: 196). Dolayısıyla Hausman testi de aradaki farkın sıfıra eşitliğini ölçmektedir (Daşdemir, 2008: 109). Eğer parametreler arası anlamlı düzeyde fark yoksa her iki tahminci de tutarlıdır ve rassal etkiler tahmincisinin etkin olduğu seçilmelidir (Tatoğlu, 2020: 196). Bu bilgilerden eşliğinde Eşitlik 1'de yer alan model için Hausman testi uygulandığında Tablo 7'de yer alan sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 7. Hausman Testi Sonucu

Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Hausman Testi	13,26	0,0101

Tablo 7'de yer alan Hausman testi sonucuna göre, olasılık değeri 0,0101 olan ve Eşitlik 1'de yer alan model için %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu durum rassal etkiler yöntemi ile modelin varsayımlarının karşılanmadığını, bu nedenle de sabit etkiler yöntemi ile tahmin sürecine devam edilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu doğrultuda, sabit etkiler tahmincisine göre panel veri modelinin varsayımlarının sınanması gerekmektedir.

Panel veri analizi varsayımlarının sınanması için yapılan testlere bakıldığında; modelin yöntemine göre farklılık gösterdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra modelde otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı problemlerinin olup olmadığının incelenmesi ve sonrasında var olan probleme dayanacak dirençli tahmincilerin kullanılması önemlidir.

Tablo 8'de Bhargava, Franzi ve Narendranathan'ın DW Testi'nin otokorelasyonu sınamak için tercih edilmesinin nedeni; modelde birim etkilerin varlığına dayanmaktadır. Otokorelasyonun sınanması sonucunda test istatistiği değerlerinin 2'den küçük olması; modelde otokorelasyon probleminin varlığını kanıtlamıştır. Değişen varyansın varlığını sınamak için de Değiştirilmiş Wald Testi kullanılmıştır. Bu testin tercih edilme nedeni de modelde birim etkilerin varlığına dayanmakla birlikte kalıntıların sabit varyanslı olup olmadığını tespit etmektir. Ancak elde edilen sonuca bakıldığında, modelde istatistiki açıdan değişen varyans probleminin varlığı da ikinci sorun olarak kanıtlamıştır. Pesaran CD testi ise modelin kesit boyutunun (N) zaman boyutundan (T) daha büyük olması ($N > T$) sebebiyle tercih edilmiş, test sonucu yatay kesit bağımlılığı probleminin varlığı da ortaya konulmuştur.

Tablo 8. Modelin Varsayımlarının Sınanması

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
H0: Otokorelasyon yok	Baltagi - Wu LBI Testi	0,545	Test İstatistiği < 2 ise otokorelasyon önemlidir.
H1: Otokorelasyon Var	Bhargava, Franzi ve Narendranathan'ın DW Testi	0,313	

H0: Sabit Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	3741,210	0.0001
H1:Değişen Varyans			
H0: Kesit Bağımlılık Yok	Pesaran CD Testi	7,070	0,0001
H1: Kesit Bağımlılık Var			

Avrupa ülkeleri için oluşturulan veri setinde hem değişen varyans, hem otokorelasyon hem de yatay kesit bağımlılığı görülmesi; etkin ve tutarlı tahminler üretebilmek için dirençli olan Driscoll-Kraay tahmincisiye başvurulmayı gerekli kılmıştır. Driscoll-Kraay tahmincisi, bu noktada varsayım problemlerinden kaynaklanan standart hatalara karşı tutarlı tahminler veren, sabit etkiler model tahmincisi olarak rol kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 335).

Tablo 9. Driscoll- Kraay Tahmincisi ile Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: Atık			Olasılık
	Katsayı	Standart Hatalar	t istatistiği	
Kent	-6.94	.9241	-7.52	0.000
Arge	-32.25	12.29	-2.62	0.021
İGİ	-579.42	299.25	-1.94	0.075
LnGSYİH	103.97	39.38	2.64	0.020
Sabit Katsayı	468.067	236.66	1.98	0.070
R ²	0.2081			
F- İstatistiği	28.08			
Olasılık (F istatistiği)	0.0000			
Gözlem Sayısı	364			

Tablo 9'da, Eşitlik 1'de yer alan modelin Driscoll-Kraay tahmincisi ile Stata 15 programı kullanılarak yapılan analiz sonuçları raporlanmaktadır. Modelin genel anlamlılığını ifade eden F-istatistiğinin olasılık değeri; modelin anlamlılığının mükemmel olduğunu göstermektedir. Fakat modelin genel olarak açıklama düzeyini gösteren R² değeri, modelin açıklama düzeyinin %20 olduğunu belirtmektedir. Bu oran, düşük bir ilişki düzeyini ifade etmesine rağmen özellikle sosyal bilimlerde kayda değer bir ilişki düzeyi olarak kabul edilmektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenlerin tümünün istatistiki olarak %10 önem düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda istatistiki olarak anlamlı çıkan değişkenlerden Gsyih değişkeninin işaretinin pozitif; diğer değişkenlerin ise işaretinin negatif olduğu görülmektedir. Bu durum Gsyih değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişimle, atık oluşumunun aynı yönde etkilenebileceğini ortaya koymaktadır. Fakat Kent, Arge ve İnsani Gelişme Endeksi (İGİ) değişkenlerinin işaretinin negatif olması, bu değişkenlerde meydana gelebilecek bir birimlik değişimin atık oluşumunu azaltacağını göstermektedir. Dolayısıyla Tablo 9'da görülen bilgi ışığında şunları söylemek mümkündür:

- Gsyih değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişim, Atık değişkenini 103.97 birim artırmaktadır.
- Kent değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişim, Atık değişkenini 6.94 birim azaltmaktadır.
- Arge değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişim, Atık değişkenini 32.25 birim azaltmaktadır.
- İGİ değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişim, Atık değişkenini 579.42 birim azaltmaktadır.

Bunun yanı sıra yine Tablo 9 verilerine göre; atık oluşumunda en yüksek etkiyi İGİ değişkeni 579.42 ile gerçekleştirirken, onu 103.97 birimlik etki ile Gsyih değişkeni ve 32.25 birimlik etki ile Arge değişkeni takip etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler nezdinde, atık oluşumunun engellenmesine ve atıkların doğru bir biçimde yönetilebilmesine yönelik gözle görülür şekilde çaba sarf edildiği görülmektedir.

1987'de "Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte çevreye dair problemler ilk kez Avrupa Birliği kurucu antlaşması kapsamına alınmış, 1993 Maastricht Antlaşması ile de "çevrenin korunup denetim altına alınabilmesi ilkesi" ilk kez birliğin amaçları arasına katılmıştır ki bahsi geçen detaylar çevreye duyulan hassasiyetle ilgili atılan adımların sadece bir kısmıdır. Bunların dışında, Avrupa Birliği atık oluşumuyla ilgili birden fazla direktif yayınlamış olmasına rağmen 2008/98/EC sayılı Atık Çerçeve Direktifi atık yönetiminin ana yaklaşımını şekillendirmiştir.

1980'ler sonrasında ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ifadelerinin ayrımla birlikte insani gelişme anlayışının ortaya çıkışı, geleceğe yönelik politika oluştururken; sosyoekonomik konularda güçlenmeyi hedef almanın yanı sıra çevreyi koruyup atık oluşumu üzerinde de durmanın gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

Atık oluşumu üzerinde sosyo ekonomik gelişimin panel veri yöntemi ile incelendiği bu çalışmada, kullanılacak analiz yöntemlerini seçebilmek için öncelikle modelin birim ve zaman etkileri açısından tek yönlü mü, yoksa çift yönlü mü, olduğu incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda kurulan modelin tek yönlü ve birim etkilerin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hausman testi ile de sabit etkiler tahmincisinin kullanılması gerektiği görülmüştür. Panel veri analizinin varsayımlarının sınanmasına yönelik gerçekleştirilen testlerin sonucuna göre de otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılık problemlerinin varlığı saptanmıştır. Bu problemlere dirençli tahminciler üretebilen Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılarak söz konusu problemlerin üstesinden gelinmiştir.

Yapılan panel veri analizi sonucunda modelde kullanılan bütün bağımsız değişkenler istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Gsyih değişkeninde meydana gelebilecek bir birimlik değişim, atık oluşumuna aynı yönde etki ederken; kent nüfusunda, insani gelişmişlik düzeyinde veya araştırma geliştirme harcamalarında meydana gelebilecek bir birimlik değişim, atık oluşumuna ters yönde etki etmektedir. Dolayısıyla atık miktarının azaltılması için Ar&Ge harcamaları, insani gelişmişlik (İGİ) ve kent nüfusu gibi sosyoekonomik faktörlere yönelik politikalara yönelmek ve uygulamaya almak, hem mevcut atık miktarının çevre üzerindeki baskısını hafifletecek, hem de sonradan oluşabilecek atıkların önüne geçebilecektir. İstatistiki olarak anlamlı çıkan bağımsız değişkenlerin atık oluşumuna etkileri incelendiğinde, literatürde yer alan çalışmalarla paralel sonuçlara ulaşılmıştır. GSYİH ile atık oluşumu arasında ulaşılan sonuç Önder (2018), Damirova (2019) ve Karousakis (2009)'in ulaştığı sonuçlar ile aynıdır. Kentleşme değişkeninin atık oluşumu üzerindeki negatif yönlü ilişki ise Önder (2018) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Literatürde insani gelişme endeksi ile atık oluşumunun incelendiği bir çalışma söz konusu değildir. İnsani gelişme endeksi ile daha çok karbon salınımı ve hava kirliliği üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda da insani gelişme ile söz konusu kirlilik türlerinde bu çalışma ile ulaşılan sonuçlara benzer sonuçlar yer almaktadır.

İnsani gelişmişlik çerçevesince örneğin; eğitim seviyesinin artırılmasıyla ya da ilgili otoritelerin sürdürülebilirlik, atık yönetimi ve endüstriyel simbiyoz (ortakyaşam) konularında toplumları bilinçlendirici bir tavır sergilemesiyle atık oluşumu azaltılabilir. Benzer şekilde Ar&Ge harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının artırılıp atık miktarını azaltıcı projelere yönlendirilmesiyle de aynı sonuca ulaşılabilir. Bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden biri İspanya'nın akıllı inşaat teknolojileri projesidir. Proje içeriğine bakıldığında hem insani gelişmişlik hem de Ar&Ge tabanlı bir yapıya dayandığı görülmektedir. Amacı, atmosfere verilen zararın azaltılıp çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin hafifletilmesi olan bu projenin hayata geçirilmesiyle; 400 tonluk sera gazı salınımının ve dolayısıyla da atmosfer kirliliğinin yani atığın azaltılması hedeflenmektedir. Fransa'nın ise Ar&Ge ve insani gelişmişliği ön planda tutarak atık oluşumunda ve diğer döngüsel temalarda birtakım çalışmalara yer vermesiyle (döngüsel ekonomi enstitüsü kurması gibi); doğal yaşam üzerinde neden olduğu baskıyı azaltabilmeyi amaçladığı görülebilmektedir. Dolayısıyla atık yönetiminde doğru projeler oluşturularak atık toplama verimliliği artırılabilir ve bu hassas grubun işleyiş koşulları iyileştirilebilir. Bu sayede sadece yaşam standartları ve sağlıklı kentsel yapılar düzenlenmekle kalmaz aynı zamanda ülke ekonomilerinin de gelişimine katkı sağlanabilir.

İsraf konusunda topluma bilinçlendirici eğitimler verilerek, bu eğitimleri davranışa dönüştürmek, yani farkındalığı artırmak, gerek yerel yönetimleri gerekse ulusal yönetimleri atık yönetimi ve geri dönüşüm için harekete geçirmeye ve atık konusunda daha doğru adımlar atmaya yönlendirecektir. Bunların haricinde ilgili otoriteler ve kuruluşlar tarafından atık oluşumunu önlemek ve azaltmak amacıyla tehlikesiz atıkların en uygun şekilde yaşam döngüsüne kazandırılması; tehlikeli atıkların ise en doğru şekilde tasnif edilip bir an önce bertaraf edilmesi gerekmektedir. Çünkü 2050 yılından itibaren dünya nüfusunun 10 milyarın üzerine çıkması beklenmekte olup; bu durum ürün ve hizmet talebindeki artışı da beraberinde getirecektir. Talep artışlarının bir sonucu olarak atık üretiminin de üssel olarak artırması, ne yazık ki ekosistem üzerindeki sorunların daha da derinleşeceğini göstermektedir.

Bu çalışma ile atık oluşumu kapsamında yapılan akademik çalışmalara istatistiki yöntemler kullanılarak destek verilmek istenmiştir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar için ise rehber niteliğinde olabilmesi arzulanmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında oluşturulan modelin, farklı örneklem gruplarıyla ve farklı değişkenlerle geliştirilebilmesi mümkündür.

Kaynakça

- Aldemir, Ş. ve Kaypak, Ş. (2008). "Eko-ekonomi Kavramı ve Türkiye İçin Bölgesel Ölçekli Bir Değerlendirme", İkinci Ulusal İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, İzmir.
- Amor, L. B. ve Hammami, S. (2017). "The Determinant Factors for The Rate of Recycling: The Example of Used Lube Oils in Tunisia", *International Journal of Waste Resources*, 7(1), 1-6.
- Apaydın, Ş. (2020). "OECD Ülkelerinde Atık Yönetimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 300-312.
- Aydın, M. ve Deniz, K. (2017). "Atık Yönetiminde Vergi Politikasının Rolü: Türkiye Değerlendirmesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 435- 467.
- Bucak, Ç. (2021). "AB-15 Ülkelerinde ve Türkiye'de Ekonomik Karmaşıklık Endeksi, İnsani Gelişme Endeksi ve Karbon Emisyonu: Panel Veri Analizi", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 71-88.
- D'Amato, A., Mazzanti, M., Nicolli, F. ve Zoli, M. (2018). "Illegal Waste Disposal: Enforcement Actions and Decentralized Environmental Policy", *Socio-Economic Planning Sciences*, 64(1), 56-65.
- Damirova, S. (2019). "Çevre Kirliliği ve Makroekonomik Belirleyiciler Arasındaki İlişkinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Daşdemir, M. A. (2008). "AB Üyesi Ülkelerde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dean, J. M. (2002). "Does Trade Liberalization Harm The Environment? A New Test", *Canadian Journal of Economics*, 35(4), 819-842.
- Eskin, F. (2020). "Avrupa Birliği'nin Döngüsel Ekonomi Modeli ve Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Atık Politikası: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Karousakis, K. (2009). The Drivers of MSW Generation, Disposal and Recycling: OECD inter-country differences. in *Waste and Environmental Policy*, (Eds. M. Mazzanti & A. Montini) Routledge Publishing, Kanada, 91-104.
- Kirchherr, J., Reike, D. ve Hekkert, M. (2017). "Conceptualizing The Circular Economy: An Analysis of 114 Definitions", *Resources, Conservation & Recycling*, 212-232.
- Koçan, A., Gültekin, G. D. ve Baştuğ, M. (2019). "Yeni Ekonomi ve İş Modelleri: Döngüsel Ekonomi ve Paylaşım Ekosistemleri", *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi*, Kasım 2019, Gaziantep, 528-548.
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A. ve Birkie, E.S. (2018). "Circular Economy: The Concept and Its Limitations", *Journal of Cleaner Production*, 175, 544-552.
- Lan J., Kakinaka, M. ve Huang, X. (2011). "Foreign Direct Investment, Human Capital and Environmental Pollution in China", *Environmental and Resource Economics*, 51(2), 255-275.

-
- Lech, M. A. (2014). "Municipal Waste Management in Context of Sustainable Urban Development", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 151, 244-256.
- Manickam, P. ve Duraisamy, G. (2019). "3Rs and Circular economy: In Circular Economy in Textiles and Apparel", Woodhead Publishing: Sawston.
- Marinescu, C., Ciocoiu, C. N. ve Cicea, C. (2016). "Socioeconomic Factors Affecting E-waste Collection Rate in Countries From European Union", *Paper presented at the Proceedings of the International Management Conference*.
- Minoglou, M., Gerassimidou, S. ve Komilis, D. (2017). "Healthcare Waste Generation Worldwide and Its Dependence on Socio-Economic and Environmental Factors", *Sustainability Journal*, 9(2), 220.
- Moraga, G. L., Huysveld, S., Mathieux, F. ve Blengini, A. G. (2019). "Circular Economy Indicators: What Do They Measure", *Resources, Conservation & Recycling*, 146, 452-461.
- Osibanjo, O. ve Nnorom, I. C. (2007). "The Challenge of Electronic Waste (E-waste) Management in Developing Countries", *Waste Management & Research*, 25(6), 489-501.
- Önder, H. (2018). "Döngüsel Ekonomi ve Avrupa Ülkeleri Üzerine Bir Analiz", Ekin Yayınevi: Bursa.
- Önder, H. (2018). "Makro Açıdan Çevresel Politikaların Atık Yaratma Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi ile Ölçülmesi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz", *IV International Conference on Applied Economics and Finance*, 358-371.
- Önder, H. (2018). "Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 196-204.
- Pirlogea, C. (2012). "The Human Development Relies on Energy: Panel Data Evidence", *Procedia Economics and Finance*, 3, 496-501.
- Preston, F. (2012). "A Global Redesign Shaping The Circular Economy", *Chatham House Briefing Paper*, 1-20.
- Rios, C. I. ve Charnleyb, J. F. (2017). "Skills and Capabilities for a Sustainable and Circular Economy: The Changing Role of Design". *Journal of Cleaner Production*, 160(1), 109-122.
- Sarıçoban, K., Paksoy, M. H., Paksoy, S., Kaya, E. ve Seyhan, M. (2018). "Avrupa Ülkelerinde Karbon Emisyon Miktarına Farklı Bir Bakış", *1. Uluslararası Ekonomi ve İşletme Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2018, Gaziantep, 757-764.
- Steinberger, J. K., Roberts, T. J., Peters, P. G. ve Baiocchi, G. (2012). "National Pathways of Emissions and Human Development: Correcting for Carbon Embodied in Trade", *White Rose Research*, 2(2), 81-85.
- Şengül, Ü. (2010). "Atıkların Geri Dönüşümü ve Tersine Lojistik", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6(1), 73-86.
- Talalaj, A. I. ve Walery, M. (2015). "The Effect of Gender and Age Structure on Municipal Waste Generation in Poland", *Waste Management*, 40, 3-8.
- Tatoğlu, Y. F. (2020). "Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı", 5. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.
- The Circularity Gap Report, (2018). "The Circularity Gap Report Our World is Only 9 Circular" Retrieved from: <https://www.circle-economy.com/the-circularity-gap-report-our-world-is-only-9-circular>. (Erişim Tarihi: 14.02.2021).
- Tong, X. ve Wang, J. (2004). "Transnational Flows of E-Waste and Spatial Patterns of Recycling in China" *Eurasian Geography and Economics*, 45(8), 608-621.
- Veral, S. E. (2018). "Atık Sorunsalı Bağlamında Avrupa Birliği'nin Yeni Ekonomi Modeli Olarak Döngüsel Ekonominin Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Veral, S. E. (2019). "An Evaluation On The Circular Economy Model And The Loops Design In The Context of Waste Management", *European Journal of Science and Technology*, 15, 18-27.
- Wautelet, T. (2018). "The Concept of Circular Economy: Its Origins And Its Evolution" Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/322555840_The_Concept_of_Circular_Economy_its_Origins_and_its_Evolution. (Erişim Tarihi: 14.02.2021).
-

Winans, K., Kendall, A., ve Deng, H. (2017). "The History and Current Applications of The Circular Economy Concept", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68, 825-833.

World Economic Forum, (2014). "Towards The Circular Economy: Accelerating The Scale-up Across Global Supply Chains", Retrieved from: <https://tinyurl.com/zqqk2m5>. (Erişim Tarihi: 02.02.2021).

Extended Abstract

Aim and Scope

The circular economy model, whose importance is increasing day by day; today, it focuses especially on preventing waste. Because in today's world, an average of 2.1 billion tons of waste is produced annually with the linear system, which means that every inhabitant of the world creates at least 300 kg of waste per year. A similar situation applies to the use of raw materials. From 1900 to 2015, the use of raw materials increased twelvefold, reaching 84.4 gigatons. In the study conducted by OECD in 2011; showed that 1/5 of the raw material extracted in the world every year ends up as waste. In this study, it has been tried to explain and analyze the details of the concept of waste, which has an important place in the circular economy, and to what extent the socio-economic developments in the EU member countries affect the waste generation.

Methods

In this study, which was carried out based on the years 2004-2017, the effect of the variables selected as representative of socioeconomic development on waste generation was tested for 26 European countries by using the balanced panel data method. The method and assumption tests to be used in the analysis of the model established for balanced panel data analysis were carried out and it was determined that the Driscoll-Kraay estimator would be used in the model. Although there are many studies in the literature on waste, which has an important place in the circular economy system; this study differs from existing studies by defining socio-economic factors within the framework of the human development index variable and has original value.

Findings

As a result of the tests, it was determined that the overall significance of the model was excellent; it was concluded that the independent variables were significant at the 10% significance level. Furthermore, it has been determined that the variables that reduce waste generation are human development index (IGI), R&D and urban population variables, respectively, according to their effect levels; It has been concluded that the GDP variable is a variable that affects the waste generation in an increasing way.

Conclusion

In order to reduce the amount of waste, turning to and implementing policies for socio-economic factors such as R&D expenditures, human development (HDI) and urban population will alleviate the pressure of the existing waste amount on the environment. Waste generation can be reduced by increasing the level of education or by raising public awareness on sustainability, waste management and industrial symbiosis (symbiosis) by the relevant authorities. Similarly, the same result can be achieved by increasing the share of R&D expenditures in total expenditures and directing them to projects that reduce the amount of waste.

Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu ve BİST'te İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir İnceleme

A Survey on Banks Traded on BIST and Sustainability Compliance Framework

Öz

Son yıllarda, şirketlerin finansal verilerinin yanında finansal olmayan bilgilerine olan ilgi artmış özellikle çevresel ve sosyal etkileri merak konusu olmuştur. Tüm bu gelişmeler, finansal olmayan bilgilerin raporlanmasına ve bu alanda standartların oluşturulmasına neden olmuştur. Bu çerçevede INCR, GRI, CDP gibi tüm dünyada kullanılan sürdürülebilir raporlama çerçeve ve standartları ortaya çıkmıştır. ESG (Environmental, Social, Governance-ESG; Çevresel, sosyal, kurumsal yönetim-ÇSK) raporlamalarıyla şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamaları kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

Çalışmanın amacı, borsada işlem gören şirketler için uy ya da açıkla prensibiyle 2022 yılı itibarıyla ilk kez yayınlanan Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarını şekil ve içerik açısından değerlendirmek, benzerlik ve farklılıkları tespit etmektir. Bu amaçla BIST BANKA endeksinde bulunan 12 bankanın Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporları incelenmiştir.

Çalışmanın sonucunda endekste yer alan 12 bankadan 10'unun, Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu yayınladığı tespit edilmiştir. Raporlar incelendiğinde Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu yayımlayan 10 bankadan detaylı bir açıklama yaparak ilkelere uyum durumunu açıklayan 2 bankanın bulunduğu belirlenmiştir. Raporlamada bankalar açısından farklılıklar bulunduğu ve raporla ilgili standart bir formatın oluşturulması gerektiği ortaya konmuştur.

Abstract

In recent years interest on non-financial data of companies increased in addition to their financial data and especially their environmental and social impact became issues of concern. All these developments lead to reporting of non-financial data and creation of standards in this field. In this framework, globally used sustainable reporting frameworks and standards such as INCR, GRI, and CDP emerged. ESG (Environmental, Social, Governance-ESG) reports share sustainability applications of companies with the public.

The purpose of the study is to evaluate the Sustainability Compliance Framework Reports published for the first time as of 2022 for traded companies in the stock market with the principle of agree or explain, in terms of form and content, and to identify similarities and differences. Thus, Sustainability Compliance Framework Reports of 12 banks in BIST BANKA index are investigated.

As a result of the study, 10 of the 12 banks in the index were determined to issue Sustainability Compliance Framework Report. Upon investigation of the reports, 10 banks that issue Sustainability Compliance Framework Reports made a detailed explanation, and 2 banks were determined to make a detailed explanation on their state of compliance with principles. Reporting revealed that there are differences among banks and creation of a standard format is required.

Giriş

Gelişme olgusu 1970'li yıllara kadar sanayileşme kavramıyla özdeşleştirilmiştir. Kalkınmanın ancak sanayileşmeyle gerçekleştirilebileceği inancı, üretimin ürün dışındaki çıktılarının göz ardı edilmesine yol açmıştır. Gerekli hammadde ihtiyacının temini, üretim sırasında kullanılan teknikler, ihtiyaç duyulan ürünlerin meydana gelmesi için yapılan faaliyetler, mevcut kaynakların geri döndürülemez şekilde tüketilmesine yol açmıştır. Bu süreç ekolojik dengenin bozulmasına, çevre kirliliğine ve gelecekte yaşanılabilir bir dünyanın varlığını tehdit etmeye başlamıştır. Diğer yandan gelir adaletsizliğindeki artış, dünyadaki yoksulluğun artmasına sebep olmuştur. Yoksul kesimlere

Fatih Akbaş

Dr. Öğr. Üyesi . Ordu Üniversitesi
İkizce MYO, Finans-Bankacılık ve
Sigortacılık Bölümü, Ordu, Türkiye
fatihakbas@odu.edu.tr, Orcid No:
<https://orcid.org/0000-0003-2474-8913>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

ESG, Sürdürülebilirlik Raporlaması, BIST
Banka Endeksi.

Keywords

ESG, Sustainability Reporting, BIST Bank
Index.

JEL Codes: S01, S56, G21

Submitted: 11 / 10 / 2022

Accepted: 16 / 12 / 2022

yapılan yardımların yetersizliği, doğrudan yardımların artmasına bu da kalkınma paradigmasının sanayileşmeden, sosyal ve adil büyümeyi merkeze alan bir paradigmaya kaymasına yol açmıştır (Munasingle, 1993:3).

1972'de Stockholm konferansı ile ilk defa çevre ve kalkınma arasındaki ilişki tartışılmış, sanayileşmenin çevre üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Dünya çevre günü olarak kutlanan 5 Haziran tarihinde, 26 ilkenin ilan edildiği bir bildiri yayınlanmış ve konferans bitiminde Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (Önder, 2018:4).

1980 yılına gelindiğinde Uluslararası Doğayı Koruma Birliği çevrenin bozulmasının ana etkenlerini; ticaret koşulları, nüfus baskısı, sosyal eşitsizlik ve yoksulluk olarak belirlediği bir strateji yayınlamış ve sürdürülebilir kalkınmanın, "insanlarınki de dahil olmak üzere, temel ekolojik süreçlerin ve yaşam destek sistemlerinin sürdürülmesi" olarak tanımlamıştır (McKenzie, 2004:2). 1987 yılında Ortak Geleceğimiz Raporu (Brundtland Raporu) ile sürdürülebilir kalkınma, "çevreden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarının karşılanması" şeklinde tanımlanmıştır (Sathiendrakumar, 1996:154). 1992 Rio Konferansına kadar kalkınmanın yalnızca çevre boyutu ele alınırken, bu tarihten itibaren ekonomi ve toplumu da içeren kapsamlı bir anlayış benimsenmiştir. Bu çerçevede gönüllülük esasına dayalı Gündem 21 Eylem Planı oluşturulmuştur (Bozlağan, 2010:1020).

2000 yılında Birleşmiş Milletler'in New York Binyıl Zirvesi'nde belirlenen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yayınlanmasının ardından, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada birleşmiş milletlerin itici gücünden yararlanılmaya devam edilmiştir (Önder, 2020:14-15). Birleşmiş Milletler küresel ilkeler sözleşmesinin imzaya açılmasıyla birlikte de özel sektöre küresel boyutta sürdürülebilir ve sosyal sorumluluklar yüklenmiştir. Böylece şirketlerin gönüllülük esasına dayalı olarak bu kültüre uygun uygulamalar geliştirmesine yönelik bir oluşum meydana getirilmiştir. İmzacılar ve BM üyelerinden oluşan oluşum, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) öncülüğünde faaliyetlerini sürdürmektedir (Global Compact Türkiye, 2019).

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), Kurumsal Sürdürülebilirlikten (KS) çok daha önce, şirket çalışanlarının sosyal meselelerinin iş dünyasının gündemine gelmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. İşletmelerin sosyal meselelere katkısı, kendi varlıklarının devamı içinde gereklidir. KSS ile şirketler, sosyal ve çevresel katkıları gönüllülük esasında gerçekleştirmektedir. Bu katkı, kurumsal vatandaşlık kavramını doğurmuştur. Kurumsal vatandaşlık şirketlerin genelde iş çevreleriyle sınırlı olan sponsorluk, bağış ve yardımlar ile benzer amaçları gütmek için kurdukları vakıflar aracılığıyla toplumsal sorunların çözümüne yönelik taahhütleri içermektedir (Loew vd., 2004:12-14). KS ise sürdürülebilir kalkınma uygulamalarının daha küçük ölçeklerde, şirketler tarafından uygulamasıdır. Bu kavram "Şirketlerin tüm paydaşlarının ihtiyaçlarını, gelecekteki paydaşların ihtiyaçlarından ödün vermeden karşılaması" olarak ifade edilebilir (Dyllick ve Hockerts, 2002:131-132). İşletmelerin çevreleriyle olan ilişkilerinin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel ve sosyal bir boyutu da vardır. Çevre ile ilişkideki uyum, kaynakların optimum kullanımına katkı sağlayacaktır. Kurumsal sürdürülebilirlikte başarılı olabilmek için şirketlerin hem ürünlerini hem de iş süreçlerini revize etmeleri ve iletişim ağlarını yenilemeleri gerekmektedir. KS sağlayan şirketler rekabet avantajı sağlamakta, maliyetleri azalmaktadır. KS ile şirkete sağlanacak diğer değerler ise kurumsal itibarının artması ve kaynakların etkin kullanılması olarak sayılabilir. İşletme kültürünün parçası olan KS, şirket ömrünün de uzamasını sağlayacaktır (Kuşat, 2012:238-239).

Şirketler müşterilerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri sunmaktadır ve müşteri odaklı bir faaliyette bulunurlar. Müşteriler ve şirketler karşılıklı etkileşim içindedir. Şirketler müşterilerinin ihtiyaçlarını belirlerken; sahip oldukları değer yargıları, yaşam tarzları ve sürdürülebilirlik ile ilgili anlayışlarını belirleyebilir. Benzer şekilde müşterilerde şirketlerin sürdürülebilirlik uygulamalarını takip ederek bilgi sahibi olabilir. Müşterilerin çevresel, sosyal ve ekonomik anlayışa uygun tüketim faaliyetinde bulunmaları, mevcut kaynakların kullanımında optimum bir denge sağlayarak, en yüksek yaşam kalitesi ve düşük tüketim anlayışını ortaya çıkartmaktadır (Tüyen, 2019:104). Yatırımcılar açısından bakıldığında günümüzde, yatırım kararını verirken sadece şirketlerin finansal verilerini yeterli bulmayan, bunların yanında çevresel ve sosyal konuları da içeren verilere göre yatırım kararı alan yatırımcı tipi ortaya çıkmıştır (Demirel Arıcı, 2019:243).

Avrupa Birliği 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı adıyla 2050 yılına kadar enerji, sanayi, ulaşım, finans ve tarımı da içine alan tüm politikaların, iklim değişikliği etrafında şekillendirileceği bir mutabakat yayımlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021). Mutabakatta bir yatırımın sürdürülebilir sayılabilmesi için altı temel amaca hizmet etmesi gerektiği ortaya konmuştur. Dünya Bankası da bu mutabakata destek niteliğinde sermayenin gerçekten de sürdürülebilir projelere aktarılmasını sağlamaya yönelik bir rehber hazırlamıştır. Rehber finansal kuruluşlara yeşil bankacılık ürünlerinin geliştirilmesine yönelik yardım amacı taşımaktadır. Rehber finansal kurumlar, bankalar, düzenleyici kuruluşlar, diğer aktörler, yatırımcılar ve tahvil ihraççıların kimler olduğunu ve bunlara sağlanacak potansiyel faydaları ortaya koymaktadır (Canikli, 2022:30-31).

1. Bankalarda Kurumsal Sürdürülebilirlik

Reel sektörün ihtiyaç duyduğu fon temininde en önemli görev, bankalar tarafından yerine getirilmektedir. Finansal aracılık hizmeti veren bankacılık sektörü, diğer sektörlerle göre çevreye en az etki eden sektörlerden biridir. Diğer yandan verdikleri hizmet, büyüme ve kalkınma üzerinde önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bankalar sağladıkları fonlar ile dolaylı yoldan çevre, sosyal adalet ve ekonomi üzerinde katkı ya da zarar sağlayacaktır. Sürdürülebilir yatırımlar, uzun vadeli ve getirisi düşük yatırımlardır. Finans sektörünün sürdürülebilirliğe yönelik tutumu, şirketlerin sürdürülebilir yatırımları üzerinde pozitif veya negatif etkisi olacaktır. Bankaların güçlü bir finansal yapıya sahip olmaları, sürdürülebilir yatırımlara yönelik fon taleplerinin karşılanmasını kolaylaştıracaktır. Bankaların çevresel ve sosyal etkileri, içsel ve dışsal etkiler diye ayrılabilir. İçsel etkiler, bankaların faaliyetleri sırasında ortaya çıkan atıkların (kâğıt, su, enerji tüketimi) çevre üzerindeki etkisidir. Bu etkinin tüm sektör düşünüldüğünde önemli boyutlara ulaşacağı aşikardır. Dışsal etki ise kullanılan fonlar ve ürünlerin dolaylı yönden çevre ve insanlar üzerindeki olumsuz etkileridir (Öner Kaya, 2010:78-80).

Finansal sistemde faaliyet gösteren firmaların teorik olarak sadece iç paydaşlara değil hem dış paydaşlara hem de çevreye karşı sorumlulukları büyüktür. Genelinde finansal sektör, özelinde bankalar, ilgili sorumluluklarını tüm paydaşlarını da zincirin bir halkası gibi görmeli ve bu bağlamda kurumsallaşmalarını tamamlayarak, uzun vadeli sürdürülebilir politikalar üretmelidirler. Ancak sürdürülebilir politika uygulamalarının firmalar üzerindeki maliyetleri ve bu maliyetlerin yüksekliği firmaların ilgili politikaları belirlemede ve uygulamada karşılına çıkan en büyük engellerden biridir. Bu nedenle gerek ulusal gerek küresel ölçekte finansal sistemin sürdürülebilir politika uygulamalarının düzenleyici ve denetleyici firmalarca denetlenmesi büyük önem arz etmektedir (Yazıcı, Varsak ve Yazıcı, 2020:136-137).

Bankaların tüm faaliyetlerinde kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarına yer vermesi ve alacağı kararlarda finansal getiriden çok sürdürülebilirliğin ön planda olduğu bankacılık, sürdürülebilir bankacılık olarak tanımlanabilir. Bankalar sürdürülebilir bankacılığa üç aşamadan sonra ulaşırlar. Savunucu bankacılık ismi verilen ilk aşamada, sürdürülebilirlik uygulamaları hiç uygulanmaz hatta maliyet unsuru olarak görüldüğünden karşı çıkılabilir. Önleyici bankacılık denen ikinci aşamada, bankalar yasal zorunluluk ya da sivil toplum kuruluşlarının baskıları nedeniyle sürdürülebilirlik uygulamalarını gerçekleştirmektedir. Agresif bankacılık denilen üçüncü aşamada ise sürdürülebilirlik uygulamaları, iç ve dış tüm faaliyetlerde yer almaktadır. Bankaların negatif çevresel maliyetleri fiyat sistemine entegre etmemeleri, uygulamalarının sürdürülebilir olmasını engellemektedir (Jeucken ve Bouma, 1999:30-31).

Bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkılarının sağlanmasında atılan en önemli adımlardan biri, UNEP FI (United Nations Environment-Finance Initiative, Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi) tarafından hazırlanan Sorumlu Bankacılık Prensipleridir. Bu prensipler, Paris İklim Anlaşması ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin, bankacılık sektörüyle uyumlu hale getirilmesini amaçlamaktadır. Bu altı prensip şunlardır (UNEP FI, 2020);

1. Uyum: İş stratejilerinin, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Paris İklim Anlaşması ve ilgili ulusal ve bölgesel çerçevelerde belirtildiği gibi, bireylerin ihtiyaçlarına ve toplumun hedeflerine uygun olacak ve katkıda bulunacak şekilde uyumlu hale getirilmesi,

2. Etki ve Hedef Belirleme: Faaliyetlerden, ürünlerden ve hizmetlerden kaynaklanan olumsuz etkilerin, insanlara ve çevreye karşı risklerinin azaltılarak olumlu etkilerin sürekli artırılması. Bu amaçla, yüksek etkili hedeflerin belirlenip paylaşılması,
3. Müşteriler: Sürdürülebilir uygulamaları teşvik eden, mevcut ve gelecek nesiller için ortak refah yaratan ekonomik faaliyetleri mümkün kılan faaliyetlerin, müşterilere karşı sorumluluk bilinciyle hayata geçirilmesi,
4. Paydaşlar: Toplumsal hedeflere ulaşmak için proaktif ve sorumlu bir şekilde ilgili paydaşlarla istişarelerde bulunulması,
5. Yönetişim ve Kültür: Etkin yönetim ve sorumlu bir bankacılık kültürü ile bu ilkelere bağlılık gösterilmesi,
6. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: İlkelerin, bireysel ve kolektif olarak ne kadar uygulandığının periyodik olarak gözden geçirilmesi, olumlu ve olumsuz etkilerinin toplumun hedeflerine katkısının şeffaf şekilde ölçülmesidir.

Türkiye’de bu prensiplere uyum için taahhüt altına giren bankalar şunlardır; Akbank, Türkiye İş Bankası, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası, Yapı Kredi, Şekerbank, Garanti Bankası, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (UNEP FI, 2022).

2. Kurumsal Sürdürülebilirliğin Raporlanması

Şirketlerin finansal sonuçlarının raporlandığı finansal raporlar, büyük buhran sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nde halka açık şirketler tarafından yayımlanması zorunlu hale getirilmiştir. Yatırımcılar tarafından finansal raporların güvenilir bilgi kaynağı olması, diğer ülkelerde de finansal raporlamanın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Finansal piyasalardaki küreselleşmeyle birlikte, bilgi kullanıcılarının finansal raporları karşılaştırma çabaları, farklı muhasebe ve raporlama standartlarının olması sebebiyle düzgün bir şekilde yapılamamaktaydı. Küresel düzeyde bir standartlaşma isteği, muhasebe ve finansal raporlamada uluslararası standartlaşmaya gidilmesine sebep olmuştur (Aras ve Sarioğlu, 2015:21). 1973 yılında kurulan Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi, 1977 yılına kadar uluslararası muhasebe standartlarını yayımlamıştır. 1977 yılında, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu kurulmuş ve federasyon ile komite arasında yapılan bir anlaşma ile iki kurum, standartların yayımlanması konusunda komiteye yetki vermiştir. 2000 yılına kadar standartlar, komite tarafından yayımlanmıştır. 2001 yılında komite yapısını değiştirerek Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ismini almıştır. Kurul bu tarihten itibaren, uluslararası finansal raporlama ve muhasebe standartlarını geliştirmekte ve yayımlamaktadır (Erol ve Aslan, 2017:69-70).

Şirket değerinin tespitinde finansal bilgilerin yetersizliği nedeniyle şirketlerin sosyal ve çevresel performanslarının da talep edilmesi ile finansal olmayan bilgilerin raporlanma çabaları başlamıştır (Demirel Arıcı ve Altun, 2018:582-583). Bu bağlamda şirketler çevresel, sosyal ve kurumsal açıdan durumlarını yansıtacak bilgileri de finansal bilgileri ile raporlamaya başlamıştır.

Kurumsal sürdürülebilirliğin göstergesi olan üçlü performans raporlama fikri, ilk kez John Elkington tarafından ortaya konulmuştur (Aras vd., 2016:60). İşletmeler çeşitli sebeplerle üçlü raporlama yapmakla birlikte bu sebepler üç teorik alt yapı içinde sınıflandırılmaktadır. Birincisi şirket faaliyetlerinin meşrulaştırılması için menfaat sahiplerinin algılarını etkilemeyi amaçlayan meşruluk teorisisidir. İşletmelerin raporları stratejik bir yönetim aracı olarak kullandıkları ya da raporların etik bir hesap verilebilirlik aracı olarak kullandıkları paydaş teorisi ise ikinci teoridir. Sonuncu teori ise şirketin itibar ve marka değerini arttırmasına katkı amacı güden, kurumsallaşma teorisisidir (Gümrah ve Güngör Tanç, 2018:337-338).

3. ESG Raporlaması

Toplumun, şirketlerin finansal verilerinin yanında finansal olmayan bilgilere de ulaşma istekleri şirketlerden faaliyetleri sırasında çevresel ve sosyal etkilerinin neler olduğunu ortaya koyup, mevcut durumu sürdürülebilir anlayışla yönetmeleri ve sorumluluk almaları sonucunu doğurmuştur (Price Waterhouse Coopers Türkiye, 2022). ESG yatırımı, yatırımcıların yatırım kararı alırken şirketin sosyal, çevresel ve kurumsal yönetim uygulamalarına göre karar verdikleri yatırım

anlayışıdır. Şirketlerin tek sorumluluğu kâr etmektir anlayışı, hissedarları önceleyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım Apple, Amazon gibi büyük şirket CEO'larının imza altına aldıkları bildiriyle, tüm menfaat sahiplerinin eşit öneme sahip olduğu bir anlayışa evrilmiştir. İş dünyasındaki bu değişimle birlikte iklim değişikliği ve çevresel felaketlerin artması gibi etkenler de toplumun sürdürülebilirlik konusundaki tercihlerini ön plana almasına, ESG unsurlarını dikkate alarak yatırım kararları almasına sebep olmuştur. Ancak sürdürülebilirlik konusunda tüm dünyada kullanılan ortak bir raporlama standardının olmaması, raporlama yapanların objektif ve karşılaştırılabilir raporlama yapamamasına neden olurken, bilgi kullanıcıları açısından ise karşılaştırılabilir ve analiz edebilir bir veri setine ulaşamamalarına sebep olmaktadır. Son dönemlerde standartları kullanılan kuruluşların ortak standart oluşturmak için anlaşmaları ve IFRS (International Financial Reporting Standards, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) tarafından tüm dünyada kullanılacak standartlara ilişkin açıklamalar, ortak bir sürdürülebilirlik standart kurulu için önemli adımlardandır (Yalçın, 2021).

Şirketlerin ESG raporlamalarının sonuçları, yönetimin, en iyi uygulamalar konusunda aydınlanmaları ve ölçülebilir finansal sonuçlarının olması uzun dönem getirileri açısından motive edici olmaktadır. ESG raporlarının sonuçları sayısal ve yüzdesel olarak hesaplanmakta ve veri tabanları aracılığıyla yayımlanmaktadır. Böylelikle sayısal olarak ESG performansları ölçülebilmektedir. ESG raporlaması ve performansının önemli faydaları bulunmakla birlikte bunlardan bazıları şunlardır (Şeker, 2020:28-30);

1. Şeffaflığı artırır,
2. Yönetimin etkinliğini artırır,
3. Kurumsal yönetim ilkelerine uymayı gerektirir,
4. Kurumsal sosyal sorumluluk komitelerinin ve raporlarının oluşturulmasını teşvik eder,
5. Hissedarların haklarının korunmasını sağlar,
6. Çalışanların sağlığını, güvenliğini, sosyal haklarını korumayı ve çalışma şartlarını en iyi şekilde düzenlemeyi gerektirir,
7. Çevreye verilen zararı en düşük seviyeye indirmeyi teşvik eder,
8. Sürdürülebilir gelişmeye ve ülke ekonomisine katkı sağlar.

4. En Yaygın Sürdürülebilirlik Raporlama Çerçeve ve Standartları

Finansal tablolar için oluşturulan standartlar ile şirketlerin uluslararası alanda karşılaştırılması, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi mümkün hale gelmiştir. Finansal olmayan raporlamanın gelişmesi ile de bu alanda üzerinde uzlaşmış standartların gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu alanda önemli girişimler bulunmakla birlikte en yaygın raporlama çerçeve standartları şunlardır;

Ceres İklim Riski Yatırımcı Ağı (INCR)

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1989 yılında meydana gelen çevre felaketlerinden sonra Joan Bavaria'nın liderliğindeki bir grup yatırımcı, şirketlerin çevreye verdiği zararı kabul edip, çevre konusundaki durumlarını gözden geçirme kararı almışlardır. Bu yatırımcıların önderliğinde oluşturulan Çevreye Karşı Sorumlu Ekonomiler Koalisyonu (Coalition for Environmentally Responsible Economies- CERES), şirketler için Ceres İlkeleri adıyla bilinen ve çevrenin korunmasını, kirliliğin azaltılmasını öngören etik ilkeleri geliştirmişlerdir. Kâr amacı gütmeyen kuruluş, yatırım kararlarında çevrenin korunması ve daha sonraları su riskinin de eklenmesiyle, sermaye piyasalarına sürdürülebilirliğin entegre edilmesinde katkı sağlamıştır. Ceres, oluşturduğu iletişim ağlarıyla (yatırımcı, politikacı ve şirket) ESG performansları ile finansal performansın yakın ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Ceres Yatırımcı ağı, dünya ekonomisinde kurumsal yapının değişiminde etkili olmaktadır. İklim ve su riskinin tespitinde şirketlere önderlik eden ağ, küresel iş birlikleriyle Paris İklim Anlaşmasına uyum sürecinde, İklim Eylem +100 gibi iş birlikleri yoluyla şirketlerin uyum sürecine katkı sağlamaktadır (Coalition for Environmentally Responsible Economies, 2022).

Küresel Raporlama Girişimi (GRI)

Faaliyetlerine 1997 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan, dünyanın en yaygın kullanılan sürdürülebilirlik raporlama çerçevesini sunan, Küresel Raporlama Girişimi (GRI) ilk

yönergelerini 2000 yılında yayımlamıştır. 2016 yılında kullanıma sunduğu küresel boyutta sürdürülebilirlik standartlarını yayımlamaya kadar G1, GRI G2, GRI G3 ve GRI G4 kılavuzlarını yayımlamıştır. 2016 yılından beri küresel boyutta standartları geliştirmeye ve güncellemeye devam eden kuruluş, 2021 yılına gelindiğinde tüm kuruluşlar için geçerli olacak GRI Evrensel Standartları yayımlamıştır (Global Reporting Initiative [GRI], 2022). GRI sermaye piyasalarının aktörlerini (yatırımcılar, düzenleyici kuruluşlar ve borsalar) sürdürülebilirlik raporlamasının hedef kitlesi olarak görmektedir. GRI, sürdürülebilir sermaye piyasalarının oluşturulmasında ve ESG faktörlerinin entegre edildiği sorumlu yatırımların sunulmasında en önemli rolü üstlenen kuruluştur. GRI, piyasa aktörleri ile raporlama yapan kuruluşlar arasında diyalogu sağlayarak, sürdürülebilir finansın zeminini hazırlamaktadır. Günümüzde piyasa düzenleyicileri, piyasaların etkinliğinin sağlanmasında şeffaflığın yanında borsaya kote olmuş şirketlerin sürdürülebilirliğe katkılarını sağlamak ve iyi kurumsal yönetimi teşvik için ESG açıklamaları yapmalarını da tavsiye etmektedir.

ISO 14001:2015 Çevre Yönetim Sistemleri

Rio 1992 zirvesinin ardından Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO), 14000 numaralı seriyi, şirketlerin çevresel sorumluluklarını yönetmelerine yardımcı olmak için oluşturmuştur. 14000:2015 standartları, tüm şirketler tarafından kullanılabilir. Sürdürülebilirliğin çevresel ayağına katkı sağlaması amacıyla tasarlanmıştır. Uygulanan çevre yönetim sistemiyle, “çevresel performansın artırılması ve uyum yükümlülüklerinin yerine getirilmesi” amaçlanır (International Organization for Standardization, 2022). Türkiye’de standartları uygulayan bankalar; Akbank, Albaraka, ICBC Turkey, Garanti Bankası, Halk Bankası, İş Bankası, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası, TSKB, Vakıflar Bankası ve Yapı Kredi Bankasıdır.

Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project- CDP)

Kâr amacı gütmeyen bir yardım kuruluşu olan CDP; iklim değişikliği, su kaynak yönetimi ve ormansızlaştırmanın engellenmesi amacıyla kurulan küresel bilgilendirme sistemidir. Çevresel raporlamayla ilgili en kapsamlı ve zengin veri kümesine sahiptir. CDP Türkiye partneri, Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumudur. Forum, BIST 100 endeksinde yer alan şirketlere her yıl gönderdiği davetiye ile iklim değişikliğiyle ilgili politikalarını ve suya bağlı riske maruz iseler su kullanımlarını ve su kaynakları üzerindeki politikalarını açıklamalarını istemektedir (CDP Turkey, 2022). 2021 yılı CDP iklim değişikliği raporlaması yapan bankalar şunlardır; Akbank, Albaraka, QNB Finans, Şekerbank, Halkbank, İş Bankası, TSKB, Yapı Kredi, Vakıflar Bankası ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasıdır.

Entegre Raporlama (IR)

Güney Afrika’da kurumlara güvenin artırılması amacıyla oluşturulan ve King Komitesi tarafından hazırlanan raporlar (King 1,2,3) ile finansal bilgilerin yanında şirketlerin finansal olmayan bilgilerinin de yayımlanması istenmiştir. Johannesburg Borsası 2010 yılında aldığı bir kararla borsaya kote olmuş tüm şirketlerden entegre rapor yayımlamalarını, bu raporun yayımlanmaması durumunda sebebinin açıklanmasını istemiştir. Güney Afrika’da bu gelişmeler yaşanırken uluslararası alanda entegre raporlamayla ilgili ilk çalışma, 2010 yılında Uluslararası Entegre Konseyinin kurulmasıdır. Konseyin 2013 yılında yayımladığı Entegre Raporlama Uluslararası Çerçevesi, tüm dünyada entegre raporlama yapacak kurumlar için bir çerçeve oluşturmaktadır (Entegre Raporlama Türkiye, 2016). Konsey, entegre raporlamayı “bir şirketin stratejisinin, yönetim yapısının, performansının ve hedeflerinin kısa, orta ve uzun vadede ne şekilde değer ürettiğinin iletişimini yaptığı süreç” şeklinde tanımlamıştır. Konsey düzenleyici bir kurum olmadığı için entegre rapor yayımlamak isteyen kuruluşlar, gönüllülük esasına göre konseyle iş birliği içinde raporlarını oluşturmaktadır (Value Reporting Foundation, 2016). 2021 yılı itibarıyla Türkiye’de entegre raporlama yayımlayan bankalar; Garanti, Halk Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, Yapı Kredi, Vakıflar Bankası ve Akbank’tır.

Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UN Global Compact- UNGC)

UNGC, Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında başlatılan yasal bağımlılığı olmayan gönüllü bir uygulamadır. Sözleşmeye taraf olan şirketlerden, ticari faaliyetlerini yayımlanan on ilke ve sözleşme ile uyumlaştırması, ilke ve sözleşmeler ile ilgili kamuoyu oluşturulmasına yardımcı olması

ve ilkelerin uygulanması ile toplumsal önceliklerin desteklenmesi beklenmektedir. İlkeler sözleşmesi 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada iş bilincinin oluşması ve yapılan aktivitelerin desteklenmesini amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletlerin dışlayıcı kriterler içinde olan şirketlerin dışında tüm sektörlerde yer alan şirketler, sözleşmeye taraf olabilir. Dört bölüme ayrılan ilkeler, Tablo 1’de yer almaktadır (United Nations Global Compact, 2022).

Tablo 1. UN Global Compact’ın 10 İlke’si

İnsan Hakları
İlke 1- İşletmeler uluslararası geçerliliğe sahip insan haklarına destek olmalı ve saygı göstermelidir.
İlke 2- şirketler insan hakları suçlarına ortak olmamak için gerekli tüm tedbirleri almalıdır.
İşgücü
İlke 3- İşletmeler sendika ve toplu iş sözleşmesi özgürlüğüne;
İlke 4- zorla çalıştırma ve angaryanın her türünün ortadan kaldırılmasına;
İlke 5- çocuk istihdamının tamamen ortadan kaldırılmasına ve
İlke 6- işe alma ve meslek konusundaki ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına azami önem vermelidir.
Çevre
İlke 7- İşletmeler çevresel zorluklarla ilgili olarak temkinli yaklaşımı desteklemeli;
İlke 8- çevresel sorumluluğu artıracak her türlü faaliyete ve oluşuma destek vermeli ve
İlke 9- çevre dostu teknolojilerin geliştirilmesini ve yaygınlaşmasını teşvik etmelidir.
Yolsuzlukla Mücadele
İlke 10- İşletmeler rüşvet ve haraç dahil her türlü yolsuzlukla savaştırmalıdır.

Sürdürülebilir Borsalar Girişimi (Sustainable Stock Exchanges Initiative -SSE)

Sürdürülebilir Borsalar Girişimi (SSE), UNCTAD, BM Küresel İlkeler Sözleşmesi, UNEP FI ve Sorumlu Yatırım İlkeleri (PRI) tarafından düzenlenen bir BM ortaklık programıdır. Girişim borsaların çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim performanslarının nasıl arttırılacağı, BM kalkınma hedeflerinin finansmanın nasıl sağlanacağı, sürdürülebilir yatırımın nasıl teşvik edileceği konusunda tüm ilgililerle birlikte gerekli araştırmaları yapmak üzere oluşturulmuş küresel bir platformdur (Sustainable Stock Exchanges initiative, 2019a). SSE “Şirketleri, özellikle büyük ve ulusötesi şirketleri, sürdürülebilir uygulamaları benimsemeye ve sürdürülebilirlik bilgilerini raporlama döngülerine entegre etmeye teşvik etmeyi” amaçlamıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için borsalara kote olan tüm şirketlerin sürdürülebilirlik raporlamasında rehberlik sağlayarak model bir kılavuz oluşturmuştur. Böylelikle borsaların kendi gereksinimlerini karşılamak için kullanacakları kılavuzlarının oluşturulmasında yardımcı olunması amaçlanmıştır (Sustainable Stock Exchanges initiative, 2019b). Borsa İstanbul (BİST), BM’nin Sürdürülebilir Borsalar Girişimi’ne 2012 yılında üye olmuştur.

Dünyada faaliyette bulunan borsalardan 113 tanesi Sürdürülebilir Borsalar Girişimine kayıtlıdır. Girişim üyesi 63 borsa, ESG raporlamasına yönelik yazılı bir rehberle sahiptir ve 30 borsada ESG raporlaması işlem görmek için zorunlu hale getirilmiştir. 47 borsada ise Sürdürülebilirlik Endeksi yer almaktadır.

Türkiye, hem 2014 yılında hesaplanmaya başlayan Sürdürülebilirlik Endeksine hem de 2020 yılında yayınladığı “Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi” ile ESG raporlaması için bir rehberliğe sahiptir (Sustainable Stock Exchanges initiative, 2022).

5. Sürdürülebilirlik İlkelerine Uyum Çerçevesi ve BİST Bankacılık Sektörü

Osmanlıda borsa faaliyetleri Kırım Savaşını finanse etmek amacıyla, çıkartılan tahvillerin İstanbul’da satılmasıyla başlamıştır. 1906 yılında Osmanlı imparatorluğunun alacaklılarının desteğiyle kurulan Dersaadet Tahvilat Borsası, 1906 yılında Esham ve Tahvilat Borsası ismini almıştır. 1929 yılına gelindiğinde Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkartılmış, aynı yıl mevcut borsa, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ismiyle yeni düzenlemeler çerçevesinde çalışmaya devam etmiştir. 2013 yılında altın ve vadeli işlemler opsiyon borsalarıyla birleşen İMKB, Borsa İstanbul (BİST) markası altında faaliyetlerine devam etmektedir (Borsa İstanbul, 2022a).

Sürdürülebilirlik faaliyetleri konusunda yatırımcıların duyarlılığının artmasıyla birlikte hem finansal piyasalarda hem de düzenleyici kurumlar nezdinde farkındalık artmaya başlamıştır. Dünya Borsalar Birliği, sürdürülebilirlik konusundaki stratejilerini üç ana başlıkta toplamıştır. Bunlar borsalarda işlem gören şirketlerde çevre, sosyal ve kurumsal yönetim konusundaki farkındalıkları sağlamak; borsalarda sürdürülebilir endeksleri oluşturmak ve yatırımcılara yönelik bilgilendirme hizmetleri ve ürünleri geliştirmek, ESG ilkeleriyle uyumlu yatırım araçlarına yönelik pazar ya da piyasalar oluşturmaktır. Bu bağlamda BİST 2014 yılında şirketlere sürdürülebilirlik konusuyla ilgili bilgi ve yön verici bir rehber hazırlamış, 2020 yılında ise bu rehber güncellenmiştir. 2014 yılında BİST Sürdürülebilirlik Endeksi hesaplanmaya başlanmıştır. 2021 yılından itibaren BİST Sürdürülebilirlik Katılım Endeksinin hesaplanmasıyla, borsada sürdürülebilir temalı endeks sayısı ikiye yükselmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya destek sağlayan diğer rehber ise Yeşil Borçlanma Araçları ve Kira Sertifikaları Rehberidir. BİST sürdürülebilirlik alanında uluslararası girişimlerde de bulunmaktadır. Bu kapsamda BİST 2012 yılında SSE'ye üye olmuştur. SSE tarafından başlatılan türev borsalar inisiyatifine ise 2021 yılında üye olmuştur. BİST 2014-2016 yılları arasında zorunlu olmayan sürdürülebilirlik raporlarıyla paydaşlarını bilgilendirirken 2017 yılından itibaren entegre raporlar düzenlemektedir (Borsa İstanbul, 2022b).

BİST öncülüğünde özel sektör kuruluşların yer almadığı, meslek birlikleri, dernekler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, kamu düzenleyici otoriteleri ve vakıfların, sürdürülebilirlik alanındaki çalışmalarının daha etkili ve sonuca yönelik olması amacıyla konuyla ilgili bir platform oluşturulmuştur. Bu platformda yapılacaklar tartışıldığı gibi, bir paylaşım ağı olarak da kullanılmaktadır (Borsa İstanbul, 2015). Sürdürülebilirlik Platformu ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu bünyesinde gerçekleştirilen eylem planında BİST sorumlu kuruluş olarak yer almıştır. Bu eylem planı kapsamında "Küresel sürdürülebilir yatırım akımlarından şirketlerin daha fazla pay almasının teşvik edilmesi" başlıklı eylem maddesi kapsamında yapılan "Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi" konusundaki çalışmaların sonucu olarak 02.10.2020 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sermaye Piyasası Kurulu'nun II-17.1 sayılı Kurumsal Yönetim Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (II-17.1.a) ile Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesi hayata geçirilmiştir (Borsa İstanbul, 2020). Tebliğ ile halka açık ortaklıkların ESG faaliyetleriyle ilgili bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Uygulama gönüllülük esasına dayanmakla birlikte bu raporlamanın yapılmaması durumunda nedeninin açıklanması gerektiği belirtilmiş dolayısıyla da uy ya da açıkla prensibi benimsenmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2020a).

Sürdürülebilirlik İlkeleri 4 ana kategori ve bu kategorilerin altında yer alan alt bölümlerden oluşmaktadır. Bunlar (Sermaye Piyasası Kurulu, 2020b);

1- A. Genel İlkeler,

- A1. Strateji, Politika ve Hedefler,
- A2. Uygulama/ İzleme,
- A3. Raporlama,
- A4. Doğrulama,

2- B. Çevresel İlkeler,

3- C. Sosyal İlkeler,

- C1. İnsan Hakları ve Çalışan Hakları,
- C2. Paydaşlar, Uluslararası Standartlar ve İnisiyatifler,

4- D. Kurumsal Yönetim İlkeleri.

Genel ilkeler ortaklıkların ESG faaliyetlerinin içselleştirmesine yönelik faaliyetleri ve bu faaliyetlerinin mevcut durum ve uygulama sonuçlarının raporlanmasını içermektedir. Bağımsız sürdürülebilir sağlayıcıları tarafından onaylanmış performans sonuçlarının hangi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkilendirildiği ve ne şekilde kamuoyuna sunulacağı ortaya konularak, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Çevresel ilkeler, ilke ve programlarının ve uygulanan yönetim standartlarına ilişkin açıklamalar ile ortaklığın çevresel bilgileriyle ilgili gönüllü ve zorunlu açıklamaların yer aldığı kısımdır. Sosyal ilkeler kısmında paydaşlar, çalışanlar ve insan haklarıyla ilgili bilgiler ve ortaklığın yer aldığı uluslararası inisiyatifler ve uygulanan standartlara ilişkin bilgiler yer almaktadır. Son olarak Kurumsal Yönetim İlkeleri bölümünde Kurumsal Yönetim

İlkeleri Tebliğine uyum, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik ile ilgili uluslararası inisiyatif ve standartlara ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. İşletmeler düzenledikleri raporlarını yıllık faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları ya da entegre raporlara ek olarak yayınlanabilecekleri gibi ayrı bir rapor şeklinde de yayımlayabilmektedir. Faaliyet raporları içinde uyum raporunun yer almaması durumunda, faaliyet raporlarıyla eş zamanlı olarak yayımlanmaları ve rapor içinde raporla ilgili atıfların yer alması gerekmektedir. Ancak bu raporun şekilsel olarak nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir format ya da raporda yer alması gereken bilgilerin kapsamı hakkında ayrıntılı bilgi yer almamaktadır.

6. BİST Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilirlik İlkelerine Uyum Çerçevesi Açısından Analizi

Bu çalışmada 2022 yılı itibariyle borsada işlem gören şirketlerin ilk kez yayınladıkları, Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarını şekil ve içerik açısından değerlendirerek, raporlamadaki benzerlik ve farklılıkları tespit etmek amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için BİST Banka endeksinde bulunan 12 bankanın Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporları ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir.

Çalışmanın kapsamını 2021 yılında BİST BANKA endeksinde yer alan 12 banka oluşturmaktadır. Analize dahil edilen bankalara ait bilgiler KAP (Kamuyu Açıklama Platformu) ve bankaların internet sitelerinde yer alan finansal raporlarından elde edilmiştir. Sürdürülebilirlik Uyum Çerçevesine ilişkin ilk raporlamaların 2022 yılı itibari ile yayımlanması nedeniyle bu alandaki ilk kapsamlı incelemenin bu çalışma olması beklenmektedir. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporlarında yaşanan gelişmelerin, benzer şekilde Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarında yaşanacağı düşünüldüğünde, sonraki yıllarda yapılacak incelemelere bu çalışmanın temel teşkil edeceği tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada, araştırma kapsamındaki bankaların, öncelikle faaliyet ve entegre raporları incelenmiştir. Söz konusu bu raporların içerisinde Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarının yer alıp almadığı tespit edilmiştir. Bu tespitin ardında düzenlenen raporların açıklama biçimleri ortaya konarak raporların belirli bir standarda mı yoksa her bir bankanın kendisine uygun bir raporlama biçimini mi kullandığı tespit edilmiştir. Bunların yanında sürdürülebilirlik uygulamaları içinde yer alan 14001 Çevresel yönetim standartları ve CDP İklim değişikliği raporlarını düzenleyip düzenlemedikleri de araştırılmıştır.

6.1. Bulgular

02.10.2020 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan Sermaye Piyasası Kurulu'nun II-17.1 sayılı Kurumsal Yönetim Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (II-17.1.a) ile hayata geçirilen Sürdürülebilirlik İlkeleri Uyum Çerçevesinin, BİST BANKA endeksinde yer alan bankaların 2021 yılına ait raporları üzerinden incelenmesine ilişkin bulgular Tablo 2'de raporlanmıştır. Yapılan incelemede bankaların Entegre Rapor, İklim Değişikliği Raporu ve ISO 14001:2015 raporlarını düzenleyip düzenlemediklerinin kontrolü yapılmıştır. Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarının ilke açıklama durumları ile detay açıklama durumları içerik analizi ile incelenmiş ve raporlanmıştır.

Tablo 2. 2021 Yılı Bankaların Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlaması

SIRA NO	BANKALAR	Entegre Rapor	İklim Değişikliği Raporu	ISO 14001:2015	Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu			
					Raporun Yayınlandığı Yer	İlke Açıklaması	Uyum Durum Açıklaması	Detay Açıklama Link
1	AKBANK T.A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Tam Uyum, Kısmi Uyum, İlgisiz	Link
2	ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

3	ICBC TURKEY BANK A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet, hayır	Açıklama
4	QNB FİNANSBANK A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet Kısmen Hayır Muaf İlgisiz	Link ve Açıklama
5	ŞEKERBANK T.A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Entegre raporun içinde	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Açıklama yapılmış	Açıklama ve Link
6	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet Kısmen Hayır Muaf İlgisiz	Açıklama ve Link
7	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Entegre raporun içinde	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Açıklama yapılmış	Açıklama ve Link
8	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet, hayır	Link
9	TÜRKİYE KALKINMA VE YATIRIM BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
10	TÜRKİYE SİNAİ KALKINMA BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet, hayır	Açıklama ve Link
11	TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	KAP	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Evet, hayır	Açıklama ve Link
12	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	Entegre raporun içinde	Çerçeve ilkeleri aynen yazılmış	Uyumla ilgili faaliyet raporundaki açıklamalar	Link

Kaynak: Bankaların internet sitelerinde yer alan finansal raporlarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde iki bankanın henüz Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarını yayımlamadıkları görülmektedir. Yayımlayan bankalar ise raporlarını KAP üzerinden ya da entegre raporun içinde sunmuşlardır. Yayımlanan raporlarda standart bir rapor biçimi kullanılmamıştır. Raporların tümünde çerçeve ilkelerinin ne olduğu belirtilerek ilkeyle ilgili durum açıklamasını 4 banka Evet/Hayır şeklinde yaparken, 2 banka çerçeve ilkelerine nasıl uyum sağlandığıyla ilgili açıklamalara yer vermiştir. 1 banka uyum ilkelerini yayımladığı rapordaki açıklamalara ilişkin kısa başlıkları ve ilgili sayfa numaralarını açıklama kısmında göstermiştir. 2 banka Kurumsal yönetim ilkeleri uyum raporundaki formata uygun bir raporlama yapmıştır. 1 banka uyumla ilgili tam, kısmi ve uyumsuz şekilde açıklamada bulunmuştur. Raporların detay açıklama kısmında bankalar link ve/veya açıklamada bulunmuşlardır. 3 banka sadece açıklamalar ile ilgili link verirken bir banka sadece açıklama yapmıştır. Geriye kalan 6 banka ise hem link hem de açıklama yapmıştır. Entegre raporlarda 7 bankanın 2021 yılı raporunu yayımladığını, CDP İklim değişikliği raporlarında ise 10 bankanın raporlama yaptığı görülmektedir. 14001 Çevresel yönetim standartlarını ise 10 bankanın uyguladığı tespiti yapılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sermaye Piyasası Kurulu finansal piyasalarda sürdürülebilir yatırımlara katkı sağlamak amacıyla borsada işlem gören şirketlere, uy ya da açıkla prensibiyle sürdürülebilirlik uygulamaları ile ilgili rapor yayınlama zorunluluğu getirmiştir. SPK, ESG yatırımlarına yönelik bilgiyi kamu ile paylaşma zorunluluğu getirerek, hem şirketlerin sürdürülebilir uygulamalarını teşvik etmek hem de BİST'in uluslararası piyasalardan sürdürülebilir yatırımlar için alınan payını arttırmayı amaçlamaktadır. Temelde tüm bu faaliyetler, sürdürülebilir finans ekosistemine geçişi hızlandıran çabalardır.

Bu çalışmada 2022 yılı itibariyle borsada işlem gören şirketler için ilk kez yayımlanan Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporları, bankalar özelinde incelenmiştir. Bu kapsamda BİST Banka Endeksinde bulunan 12 bankanın faaliyet, sürdürülebilirlik ve entegre raporları araştırmaya dahil edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda 12 bankadan 10'unun Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu yayınladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla uy ya da açıkla prensibi ile gönüllülük esasına dayandırılan bu raporlamayı, bankaların büyük çoğunluğunun gerçekleştirdiği ifade edilebilir. Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu yayımlamayan 2 bankanın ise hem çevresel hem de iklim değişikliği ile ilgili raporlamalara sahip olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla BİST Banka Endeksinde yer alan tüm bankaların, bu raporlamayı yapmasa bile ESG yatırımlarına yönelik farklı oranda uygulamaları ve buna ilişkin bilgi paylaşımları olduğu söylenebilir.

Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu yayınlayan 10 bankanın, uyum durumunu açıklarken 2 banka haricinde tamamı, Evet/Hayır veya kısmen gibi açıklamalarda bulunmuştur. Detaylı açıklama yaparak, ilkelere uyum durumunu açıklayan sadece 2 banka bulunmaktadır. Tebliğde ilkelere şirketlerin uyum durumunun nasıl açıklanacağına ilişkin açıklamalarda net bir bilgi yer almaması nedeniyle, farklı biçimlerde uyum raporlamasının sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada 2 bankanın da Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporundaki format ile aynı şekilde sürdürülebilirlik uyum raporlaması yaptığı belirlenmiştir.

Şirketler bu sürdürülebilirlik uyum çerçeve raporlarını, faaliyet raporlarında, sürdürülebilirlik raporlarında ya da entegre raporlarında ek olarak yayımlayabileceklerdir. Raporun, faaliyet raporlarıyla eş zamanlı olarak yayımlanması gerekmektedir. İlkelerin uygulama zorunluluğu olmaması, şirketlerin bu uygulamalara yönelmemesi gibi negatif bir etkiye neden olabilir. Sürecin, şirketleri konuyla ilgili eğitici ve özendirici bir çaba ile birleştirilerek sürdürülmesi önem arz etmektedir. Uzun dönemde şirketlerin sürdürülebilir uygulamalarını içselleştirmeleri, yatırımcıların ESG yatırımlarına yönelmeleri açısından önemli bir adımdır.

Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu ile ESG raporlamasının BİST'te ilk kez uygulanmasına yönelik yasal düzenlemenin yapılması, önemli bir başlangıç olmakla birlikte elbette eksikleri de bulunmaktadır. Eksikliğin en önemli nedeni ise bu raporlarda yer alması gereken bilgiler ile ilgili standart bir formatın oluşturulmamış olmasıdır. Söz konusu raporlama süreci Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporlamasını andırmaktadır. Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu da ilk çıktığında, her şirket farklı şekilde kurumsal yönetime ait bilgileri raporlarında göstermekteydi. Ancak o dönemlerde eksik ya da yetersiz bilgiler ile Kurumsal Yönetim Uyum Raporu yayınlayan şirketlerde olmuştur. Sonrasında ise hem Kurumsal Yönetim Uyum Raporu hem de Kurumsal Yönetim Bilgi Formu ile kurumsal yönetim raporlamasında yer alması gereken bilgilerin açık, net ve standart bir formatı oluşturulmuştur. Aynı çalışmanın Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporu için de yapılması gerekmektedir. En kısa zamanda standart bir formatının oluşturulması, raporlamadaki farklılıkların giderilmesini sağlayacaktır. Böylece şirketlerden istenilen bilgilerin belirli bir standartta olmaması ve sürdürülebilirlik uygulamalarının içselleştirilmemesi nedeniyle şirketler tarafından eksik bilgilendirmenin de önüne geçilmiş olacaktır.

Bu çalışma BİST Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporlarını inceleyen ilk çalışmalardan birisi olması sebebiyle öncül çalışmalardan birisidir. Bankaların ilk kez yayınladıkları Sürdürülebilirlik Uyum Çerçeve Raporuna ilişkin farklı uygulamalarını ortaya koymuştur. Çalışmanın bu uygulama farklılıklarının giderilmesi gerektiği konusunda düzenleyici kuruluşlara yol göstermesi beklenmektedir.

Kaynakça

- Aras, G. ve Sarioğlu, G. U. (2015). *Kurumsal raporlamada yeni dönem: Entegre raporlama*. İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği.
- Aras, G., Tezcan, N. ve Kutlu Furtuna, Ö. (2016). Geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığında kurumsal sürdürülebilirlik performansının TOPSIS yöntemiyle karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 27(81), 58-81.
- Borsa İstanbul. (2015). Borsa İstanbul sürdürülebilirlik platformu bildirgesi platform üyeleri tarafından imzalandı. [Çevrim-içi: <https://www.borsaistanbul.com/tr/duyuru/516/borsa-istanbul-surdurulebilirlik-platformu-bildirgesi-platform-uyeleri-tarafindan-imzalandi>], Erişim tarihi: 13.01.2022

- Borsa İstanbul. (2020). SPK “sürdürülebilirlik ilkeleri uyum çerçevesi”ni yayınladı. [Çevrim-içi: <https://www.borsaistanbul.com/tr/duyuru/3175/spk-surdurulebilirlik-ilkeleri-uyum-cercevesini-yayinladi>], Erişim tarihi: 12.04.2022
- Borsa İstanbul. (2022a). Tarihsel Gelişmeler. [Çevrim-içi: <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/27/>], Erişim tarihi: 02.02.2022
- Borsa İstanbul. (2022b). Borsa İstanbul’da Sürdürülebilirlik. [Çevrim-içi: <https://borsaistanbul.com/tr/sayfa/58/borsa-istanbulda-surdurulebilirlik>], Erişim tarihi: 02.03.2022
- Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 1011-1028.
- Canikli, S. (2022). Sürdürülebilir finans mekanizmaları, araçları ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 26-39.
- CDP Turkey. (2022). *Hakkımızda*. [Çevrim-içi: <https://cdpturkey.sabanciuniv.edu/tr/content/hakkimizda>], Erişim tarihi: 02.07.2022
- Coalition for Environmentally Responsible Economies. (2022). About Us. [Available online at: <https://www.ceres.org/about-us>], Retrieved on February 27, 2022
- Demirel Arıcı, N. (2019). Sosyal sorumlu yatırımlar üzerine karşılaştırmalı bir çalışma: Avrupa Birliği ve Türkiye örnekleri. M. Yüce, M. Mıynat, A. V. Can ve Ş. Sakarya (Ed.), *Yeni Ekonomik Trendler ve İş Fırsatları içinde* (ss. 241-250). İstanbul: Ekin Basım Yayım.
- Demirel Arıcı, N. ve Altun, N. (2018). Finansal hizmetler sektöründe finansal olmayan bilgilerin raporlanması: Sürdürülebilirlik raporları üzerine ampirik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(3), 578-607.
- Dyllick, T. ve Hockerts, K. (2002). Beyond the business case for corporate sustainability. *Business Strategy and the Environment*, 11, 130-141.
- Entegre Raporlama Türkiye. (2016). Entegre raporlama Türkiye hakkında. [Çevrim-içi: <http://www.entegreraporlamatr.org/tr/hakkimizda/biz-kimiz.aspx>], Erişim tarihi: 10.02.2022.
- Erol, M. ve Aslan, M. (2017). Uluslararası muhasebe ve denetim standartlarının gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (12), 55-86.
- Global Compact Türkiye. (2019). 10 ilke. [Çevrim-içi: <https://www.globalcompactturkiye.org/10-ilke/>], Erişim tarihi: 02.02.2022.
- Global Reporting Initiative [GRI]. (2022). Our mission and history. [Available online at: <https://www.globalreporting.org/about-gri/mission-history/>], Retrieved on March 29, 2022.
- Gümrah, A. ve Güngör Tanç, Ş. (2018). Sürdürülebilirlik raporlarının içerik kalitesi: BİST sürdürülebilirlik endeksinde bir uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20, 334-357.
- International Organization for Standardization. (2022). ISO 14001:2015 Environmental management systems – requirements with guidance for use. [Available online at: <https://www.iso.org/standard/60857.html>], Retrieved on January 29, 2022.
- Jeucken, M. H. A. ve Bouma, J. J. (1999). The changing environment of banks. *The Greening of Finance*, (27), 21-35.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir işletmeler için kurumsal sürdürülebilirlik ve içsel unsurları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 227-242.
- Loew, T., Ankele, K., Braun, S. ve Clausen, J. (2004). *Bedeutung der internationalen CSR-Diskussion für Nachhaltigkeit und die sich daraus ergebenden Anforderungen an Unternehmen mit Fokus Berichterstattung*. Berlin: Endbericht an das Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit.
- McKenzie, S. (2004). *Social sustainability: Towards some definitions* (No: 27). Hawke Research Institute Working Paper Series. [Available online at: http://naturalcapital.us/images/SocialSustainability-TowardsSomeDefinitions_20100120_024059.pdf], Retrieved on June 29, 2012.
- Munasingle, M. (1993). *Environmental economics and sustainable development* (World Bank.). Washington DC: The World Bank.
- Önder, H. (2018). *Döngüsel ekonomi ve Avrupa ülkeleri üzerine bir analiz*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Önder, H. (2020). Bir sürdürülebilir kalkınma hedefi olarak sağlık. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 10-24.
- Öner Kaya, E. (2010). Sürdürülebilir kalkınma sürecinde bankaların rolü ve Türkiye' de sürdürülebilir bankacılık uygulamaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 75-94.
- PricewaterhouseCoopersTürkiye. (2022). ESG ve Sürdürülebilirlik. [Çevrim-içi: <https://www.pwc.com.tr/esg-ve-surdurulebilirlik>], Erişim tarihi: 14.06.2022.
- Sathiendrakumar, R. (1996). Sustainable development: Passing fad or potential reality? *International Journal of Social Economic*, 23(4/5/6), 151-163.
- Şeker, Y. (2020). *Finansal raporlama kalitesi ile çevresel sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) performansı arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik uluslararası bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2020a). Kurumsal yönetim tebliği (II-17.1)'nde değişiklik. [Çevrim-içi: <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20201002/0#>], Erişim tarihi: 10.02.2022.
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2020b). Sürdürülebilirlik ilkeleri uyum çerçevesi. [Çevrim-içi: <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/1332>], Erişim tarihi: 13.02.2022.
- Sustainable Stock Exchanges initiative. (2019a). About the SSE initiative. [Available online at: <https://sseinitiative.org/about/>], Retrieved on April 29, 2022
- Sustainable Stock Exchanges initiative. (2019b). ESG disclosure. [Available online at: <https://sseinitiative.org/esg-disclosure/>], Retrieved on June 21, 2022.
- Sustainable Stock Exchanges initiative. (2022). Stock exchange database. [Available online at: <https://sseinitiative.org/exchanges-filter-search/>], Retrieved on June 21, 2022.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sürdürülebilir kalkınma amaçları değerlendirme raporu. [Çevrim-içi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB], Erişim tarihi: 13.02.2022.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2021). Yeşil mutabakat eylem planı 2021. [Çevrim-içi: https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT_YEŞİL.pdf], Erişim tarihi: 14.02.2022.
- Tüyen, Z. (2019). İşletmelerde sürdürülebilirlik kavramı ve sürdürülebilirliği etkileyen etmenler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 91-117.
- UNEP FI. (2022). Üye ülkeler. [Available online at: <https://www.unepfi.org/country/turkey/>], Retrieved on April 9, 2022.
- UNEP FI. (2020). Sorumlu bankacılık ilkeleri. [Available online at: <https://www.unepfi.org/banking/banking/>], Retrieved on June 9, 2022.
- United Nations Global Compact. (2022). About the UN global compact -frequently asked questions. available online at: <https://www.unglobalcompact.org/about/faq>], Retrieved on April 14, 2022
- Value Reporting Foundation. (2016). Uluslararası entegre rapor çerçevesi. [Available online at: <https://www.integratedreporting.org/wp-content/uploads/2015/03/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-Turkish.pdf>], Retrieved on April 2, 2022.
- Yalçın, G. (2021). Gelişmekte olan piyasalarda ESG uygulamaları. [Çevrim-içi: <https://hbrturkiye.com/blog/gelismekte-olan-piyasalarda-esg-uygulamalari>], Erişim tarihi: 13.05.2022.
- Yazıcı, R., Varsak, S., & Yazıcı, A. (2020). Asimetrik bilgi sorununun çözümünde bağımsız denetimin önemi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 06(02), 136-146

Extended Abstract

Aim and Scope

Sustainability Principles Compliance Framework was activated with Communiqué Amending the Corporate Governance Communiqué issue numbered II-17.1 of the Capital Markets Board published in the Official Gazette dated 02.10.2020 (II-17.1.a). With the Communiqué, some basic principles on ESG activities of publicly held corporations were determined. While application is

based on volunteerism, it was declared that reasons must be declared in case reporting is not made, thus conform or declare principle was adopted. In this study, purpose is to investigate the Sustainability Compliance Framework Reports published for the first time by the listed companies as of 2022 in terms of form and content and to determine the similarities and differences in the reporting. In order to achieve this purpose, the Sustainability Compliance Framework Reports of 12 banks in the BIST BANK index were examined in detail and comparatively.

Methods

In the study activity and integrated reports of banks in the BİST Bank index were examined with content analysis. It was determined whether Sustainability Compliance Framework Reports were included in the said reports and where the included reports were issued. Following this determination declaration styles of reports were presented and whether reports followed a certain standard or every bank used a reporting style that suits itself was determined. In addition, whether 14001 Environmental management standards and CDP climate change reports in sustainability applications were prepared was also investigated.

Findings

As a result of the analysis, it was observed that the two banks did not yet publish their Sustainability Compliance Framework Reports. It was determined that the 10 banks that published their Sustainability Compliance Framework Reports submitted their reports via PDP or through the integrated report. In the detailed examination, it was determined that the standard report format specified in the published communiqué was not used in general. While framework principles were described in all of the reports, 4 banks made a Yes/No description of the situation concerning principles, while 2 banks gave explanations about how they were in compliance with framework principles.

Conclusion

Although the legal arrangement for the implementation of the Sustainability Compliance Framework Report and ESG reporting for the first time in the BIST is an important start, there are definitely some shortcomings. The most important reason for the shortcoming is the lack of a standard format for the information that should be included in these reports. The reporting process in question resembles the Corporate Governance Principles Compliance Reporting. When the Corporate Governance Principles Compliance Report was first released, each company included corporate governance information differently in their reports. However, there were companies that published Corporate Governance Compliance Reports with incomplete or insufficient information. Afterwards, a clear, brief, and standard format was prepared for information that must be included in corporate management reporting in both Corporate Management Compliance Report and Corporate Management Information Form. The same study must be conducted for Sustainability Compliance Framework Report. Creation of a standard format in the shortest time will ensure differences in reporting would be eliminated. Thus, information required from companies would be at a certain standard and sustainability applications would be internalized, preventing provision of incomplete information by companies.

Bireylerin Sağlık Sigortalarına ve Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açılarının Değerlendirilmesi

Evaluation of Individuals' Perspectives on Health Insurance and Health
Services

Öz

Bu çalışmanın amacı, Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası bulunmayan bireylerin genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve sağlık hizmetleri ile ilgili görüşlerini ortaya koymak ve özel sağlık sigortasına neden gerek duymadıklarını belirlemeye çalışmaktır. Bu kapsamda Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası bulunmayan bireylere bir anket uygulanmıştır. Uygulamaya ilişkin veriler t-testi, varyans analizi (ANOVA), korelasyon analizi ve faktör analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların demografik özellikleri ile genel sağlık sigortasına bakış açıları arasında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Ancak bireylerin özel sağlık sigortasına bakış açıları ile meslek, gelir düzeyi ve sağlık güvencesi değişkenleri arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları ile cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi ve hanede yaşayan kişi sayısı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Abstract

The aim of this study is to reveal the opinions of individuals living in Gümüşhane who do not have private health insurance about general health insurance, private health insurance and health services and to try to determine why they do not need private health insurance. In this context, a questionnaire was applied to individuals who live in Gümüşhane and do not have private health insurance. Implementation data were analyzed using t-test, analysis of variance (ANOVA), correlation analysis and factor analysis. According to the results obtained, no significant difference was found between the demographic characteristics of the participants and their perspectives on general health insurance. A significant difference was also found between individuals' perspectives on private health insurance and the variables of occupation, income level and health insurance. In addition, a significant difference was found between the participants' perspectives on health services and the variables of gender, educational status, occupation, income level and the number of people living in the household.

Giriş

Sosyal güvenlik, insanların en temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra toplumların birlikte yaşamaya başlaması ile ortaya çıkan dayanışma şekli olarak ifade edilebilir. Sosyal güvenlik sistemi ilk zamanlarda genel sağlık sigortası ile ortaya çıktığı görülmektedir. Genel sağlık sigortası, ülkelerdeki geliri olmayan ve sağlık hizmetlerine eşit şekilde erişemeyen bireylerin çoğunu kapsayan ve onlara sağlık hizmetlerinden eşit şekilde yararlanma garantisi sunan bir sigorta çeşidi şeklinde ifade edilebilir.

Sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer alan diğer bir sigorta çeşidi de özel sağlık sigortalarıdır. Risklerin ilk olarak devletler tarafından karşılandığı fakat gün geçtikçe hastalıkların ve nüfusun artması ve sağlık hizmetlerinde kalitenin azalması gibi nedenlerin özel sağlık sigortalarını ortaya

Ersin Korkmaz

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Erzincan, Türkiye,
ekorkmaz2429@gmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

Gülizar Coşkun

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
Erzincan, Türkiye
gulizarcoskun@outlook.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-9069-5568>

Makale Türü / Article Type

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Genel Sağlık Sigortası, Özel Sağlık Sigortası, Sağlık Hizmetleri

Keywords

General Health Insurance, Private Health Insurance, Health Services

JEL Codes: I12,I13

Bilgilendirme / Information

Bu çalışma, ikinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Submitted: 08 / 10 / 2022

Accepted: 21 / 11 / 2022

çıkardığı söylenebilir. Bireylerin primlerini kendi ödediği özel sağlık sigortası, kapsam altına alınması istenilen risklere göre şekillenebilmektedir. Özel sağlık sigortası bireylerin istediği süre zarfında ve isteğe bağlı olarak kullanabileceği bir sigorta çeşidi şeklinde tanımlanabilir. Bu sigorta bireylerin sağlıklarını korumayı, hastalıkları halinde oluşabilecek sağlık harcamalarını karşılamayı ve gelir kaybı yaşamaları halinde gelir sağlamayı amaçlar.

Sağlık hizmetleri, dünya nüfusunun artması, hastalıkların yaygınlaşması ve pandemi boyutunda salgınların yaşanması gibi nedenlerden dolayı önemini daha da artırmıştır. Bireylerin bir arada yaşaması ve sürekli olarak etkileşim içinde olması sağlık kavramını sosyal bir olgu haline getirmiştir. Bu durum da bireylerin sağlığını etkileyebilecek herhangi bir riskin toplumun tümünü etkileyebilecek hale gelmesine yol açmıştır. Tüm kişilerin sosyal eşitlik ilkesi gereği sağlık hizmetlerinden eşit yararlanma ve sağlık hizmetine erişim hakkı vardır. Dolayısıyla devletlerin insan gücünden maksimum verim alabilmesi ve sağlıklı bir toplum oluşturabilmesi için bireylere sağlık hizmetlerine erişim hakkı sunması gerekir (Somunoğlu, Ağırbaş, Çelik, Erdem, Akbulut ve Erigüç, 2012: 15).

Bu çerçevede araştırmanın amacı Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası olmayan kişilerin genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve almış oldukları sağlık hizmetleri ile ilgili görüşlerini belirlemektir. Ayrıca bu kişilerin özel sağlık sigortasına neden ihtiyaç duymadıklarını ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası olmayan kişilere yönelik bir anket çalışması yapılarak elde edilen sonuçlar literatürden de destek alınarak değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal Çerçeve

Sanayi devrimi ile ekonomide oluşan ağır hasarlar yeni bir sosyal düzenin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle işçi gruplarının ağır çalışma koşulları, az kazançları ve herhangi bir güvencelerinin olmayışı sosyal güvenlik sistemini gerekli kılmıştır. Yeni düzen ile birlikte oluşturulan sosyal güvenlik sistemi kapsamına ilk olarak işçiler dahil edilmiş zamanla toplumun her kesimini kapsayan modern düzen inşa edilmiştir (Şenocak, 2009: 411). Sosyal güvenlik toplumu oluşturan bireylerin bizzat kendileri tarafından ya da iradeleri dışında oluşabilecek riskleri en aza indirmek ya da tamamen ortadan kaldırmak amacını hedeflemektedir (Emeksiz, 2019: 3).

Primli sosyal güvenlik sisteminin araçlarından biri sosyal sigortalardır. Sunulan sağlık hizmet kalitesinin iyileştirilmesi ve sağlık hizmetlerini talep eden bireylerin ayırım gözetmeksizin fayda sağlaması için geliştirilen önemli yöntemlerden biri de sosyal sigortalardan alt dalı olan genel sağlık sigortasıdır (Günaydın, 2007: 57). Genel sağlık sigortası, öncelikle bireylerin sağlığının korunmasını daha sonra ise sağlıklarını tehdit edecek durumlarla karşı karşıya kalmaları halinde oluşabilecek giderleri finanse etmelerini destekleyen ve ülkede yaşayan herkesi kapsamına dahil eden sigorta güvencesidir (Orhaner, 2018: 140-141). Bununla birlikte genel sağlık sigortası kişilerin gelirlerine ve taleplerine bakılmaksızın oluşabilecek herhangi bir hastalığa karşı toplumda yaşayan bütün bireylerin sunulan sağlık hizmetlerinden sürekli ve aktif şekilde yararlanması şeklinde tanımlanmaktadır (Yılmaztürk, 2008: 100). Başka bir tanımda ise sağlık hizmetleri giderlerinin hizmeti alanlar tarafından finanse edilmesini ve primlerin hizmeti alan bireylerden toplanmasını amaçlayan sosyal sigorta şeklinde tanımlanmaktadır (Çallı, 2012: 35; Sıvacı, 2006: 2).

Primli sosyal güvenlik sisteminin bir diğer kısmını oluşturan özel sağlık sigortası ise genel sağlık sigortasının yetersiz kalması durumunda, sağlık hizmetlerinin bütçeye olan yükünün artması ve sağlık hizmetlerine erişim talebinin fazla olması gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Özel sağlık sigortası, bireylerin almış olduğu sağlık hizmetinin maliyetini kendi ödediği bir sigorta şeklindedir. (Avşar, 2010: 53; Ulaş, 1997: 197). Özel sağlık sigortası bireylerin sigorta kuruluşları tarafından belli bir prim karşılığında oluşabilecek hastalık halindeki riskleri güvencede tutmak için satın aldıkları bir sigorta türüdür (Balkanlı, 2017: 18-19). Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde daha fazla tercih edilen, temel sağlık sistemini olumsuz anlamda etkilemediği sürece sağlık hizmetini daha özel almak isteyenlerin tercih ettiği bir finansman kaynağıdır (Tatar, 1996: 47). Özel sağlık sigortası daha çok bir yıl süreyle kullanılmakta ve sigortanın başlaması ile yalnızca yurt içinde değil yurt dışında da hizmet verilmeye devam edilmektedir. Bunun yanında özel sağlık sigortasının

sunduğu hizmetler sınırsız değildir (Keskin, 2019: 12). Sağlık hizmetlerinin sınırlı olması, bireylerin karşı karşıya kalacağı risk sayısının fazla olması gibi nedenler insanları sağlıklarını güvence altına almak için çeşitli yollara sevk etmektedir. Karşı karşıya kalınan bu riskler yaşam devam ettikçe daha fazla artış gösterebilmektedir. Bu durum da kişilerin daha korumacı tutum sergilemesine neden olmaktadır. Bu aşamada özel sağlık sigortası bireylerin sakatlanma, iş göremez hale gelme, gelir kaybı yaşama, hastalık gibi nedenlerden doğacak riskleri teminat altına alarak sağlıklarını korumayı amaçlamaktadır (Orhaner, 2018: 176).

Sağlık hizmetleri bireylerin ihtiyaç duyduğu anda, ertelenmeden, gerekli miktarda tedavisini, korunmasını ve rehabilite edilmesini sağlayan hizmetlerdir. Hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemlerin profesyonellik gerektirmesi sağlık hizmetlerinin ikamesini mümkün kılmaz. Sağlık hizmetinin ikamesinin olmaması tüketici tercihini sınırlar. Bunun yanında sağlık hizmetleri ertelenemez bir hizmet niteliği taşır. İhtiyaç olunan anda ihtiyaç miktarında uygulanır. Bundan dolayı da depolanması mümkün değildir. Bununla birlikte sağlık hizmetlerinin nasıl ve ne miktarda uygulanacağını sağlık çalışanı belirlediği için bu sektörde fazlaca bilgi asimetrisi vardır (Coşkun, 2017: 8-9).

2. Literatür Araştırması

Sağlık sigortaları ve sağlık hizmetlerine yönelik ulusal ve uluslararası literatürde yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

Hopkins ve Kidd (1996) özel sağlık sigortalarının belirleyicilerini ölçtüğü çalışmalarında yüksek gelirli ailelerin özel sağlık sigortası yaptırma eğilimlerinin olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte coğrafi konumun özel sağlık sigortası yaptırma olasılığında belirleyici rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Liua ve Chen (2002) Tayvan'da ulusal sağlık sigortası ile özel sağlık sigortası satın alma kararlarının analizini yaptıkları çalışmalarında daha yüksek gelir ve eğitim düzeyinin özel sağlık sigortası alımları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca herhangi bir işte çalışan kişilerin çalışmayanlara oranla özel sağlık sigortası yaptırma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ve şehirde yaşayan bireylerin kırsal kesimde yaşayanlara oranla özel sağlık sigortası yaptırma eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kerssens ve Groenewegen (2005) sosyal sağlık sigortalarında tüketici tercihlerini inceledikleri çalışmalarında, sosyal sigortaların tercih edilmesindeki en belirleyici özellikleri arasında tam diş hekimliği faydalarını, sıfır kesintiyi ve hastanelerin özgürce seçimini sıralamışlardır.

Alan (2009) özel sağlık sigortasının bireyler tarafından algılanışı ölçmek üzere biri özel sağlık sigortasına sahip bireylerin oluşturduğu diğeri ise özel sağlık sigortası bulunmayan kişilerden oluşan iki gruba anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucunda iki grubun konuyu algılamaları arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca özel sağlık sigortası olmayan bireylerin genel sağlık sigortasına karşı daha olumlu tutum sergilediği tespit edilmiştir.

Pamir (2010) özel sağlık sigortası kapsamında olan hizmet ve ürünlerin bireylerce algılanış biçimini ve yeterliliğini ölçmeye çalıştığı çalışmasında anket yöntemi kullanılarak verilere ulaşmıştır. Çalışma sonucunda özel sağlık sigortası kapsamında olan sigortalıların özel sağlık sigortasını olumlu algılandıkları fakat hala geliştirilecek konularının olduğu ve teminat kapsamında bulunması gereken bazı eksikliklerin olduğu tespit edilmiştir.

Özmen (2013) çalışmasında genel sağlık sigortasının özel sağlık hizmeti sunan işletmelere ve hasta memnuniyetine etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda memnuniyet oranlarının bireylerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterdiği ve özel hastaneye gelen hasta sayısındaki artışın özel hastanelerin nicelik olarak artmasını sağladığı görülmüştür.

İnce (2014) çalışmasında tamamlayıcı sağlık sigortasının bireyler tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. Semt polikliniğine başvuran hastalardan anket yöntemine başvurularak tamamlayıcı sağlık sigortası ile ilgili görüşleri alınmıştır. Araştırma sonucunda, çoğu katılımcının tamamlayıcı sağlık sigortası hakkında bilgi sahibi olmadığı, bilgi sahibi olanların ise tamamlayıcı sağlık sigortasına karşı negatif tutum sergilediği görülmüştür. Aynı zamanda bu negatif tutumun

sigorta şirketlerine duyulan güvensizlikle ilgili olabileceği ve tamamlayıcı sağlık sigortasının tanıtımı hususunda yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk (2014)'ün Ankara ilinde gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların tamamlayıcı sağlık sigortasına ait bilgilerinin yetersiz olduğu fakat tamamlayıcı sağlık sigortası kapsamında bulunan bireylerin ise bu kapsamda olmaktan dolayı memnun oldukları görülmüştür.

Değirmenciler (2016) bireylerin özel sağlık sigortası tercihlerini etkileyen unsurları incelediği çalışmasında verileri anket yöntemi ile toplamıştır. Verilerden elde edilen sonuçlar ışığında özel sağlık sigortasını tercih eden kişilerin tercih etme nedenlerinin ilk sırasında kendilerini ve geleceklerini riske atmamak yer alırken tercih edilme nedenleri arasında ise marka algısına dikkat ettikleri görüşü yer almaktadır.

Cece (2017) sağlık çalışanları üzerinde yaptığı çalışmasında sağlık çalışanlarının genel sağlık sigortası üzerindeki algılarını ve sağlık sigortasının devamlılığının sağlanması açısından vergi yükümlülüklerindeki artışlara olumlu bakıp bakmadıklarını araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda bireylerin sağlık sigortasının devamlılık sağlaması için vergi yükümlülüklerinin arttırılmasına olumsuz yaklaştıkları, sağlık sigortası kapsamı altında olmaya ise olumlu yaklaştıkları görülmüştür.

Ekinci (2018) çalışmasında Ankara ilinde yaşayan bireylerin genel ve özel sağlık sigortasına bakış açılarını anket yöntemiyle ölçülmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda genel sağlık sigortası ve özel sağlık sigortası kapsamında bulunan katılımcıların sağlık sigortalarıyla ilgili fazla bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tarım ve Güdük (2019) çalışmalarında kişilerin özel sağlık sigortası yaptırmama ve yaptırmama nedenleri ile özel sağlık sigortacılığı hakkında bilgi düzeylerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda özel sağlık sigortası olmayan kişilerin özel sağlık sigortası yaptırmama nedenlerini primlerin çok yüksek olmasına bağladığı görülmüştür.

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası olmayan kişilerin genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve almış oldukları sağlık hizmetleri ile ilgili görüşlerini belirlemektir. Ayrıca bu kişilerin özel sağlık sigortasına neden ihtiyaç duymadıklarını ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Sağlık sigortalarına ve sağlık hizmetlerine ilişkin yapılan çalışmaların genel olarak rekabet ortamının olduğu ve bünyesinde hem devlet hastanesini hem de özel sağlık kuruluşlarını barındıran illerde yapıldığı görülmektedir. Sağlıkta rekabet ortamının düşük olduğu, sadece devlet hastanesinin bulunduğu özel hastanenin olmadığı yerlerde söz konusu sağlık sigortalarına ilişkin görüşlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda söz konusu kısıtları barındıran illerden biri de Gümüşhane'dir. Bu kısıtlar çerçevesinde Gümüşhane'de yaşayan bireylerin genel sağlık sigortasına, özel sağlık sigortasına ve sağlık hizmetlerine yönelik görüşlerinin ortaya konulması ve özel sağlık sigortasına ihtiyaç duyup duymadıklarının belirlenmesi önem taşımaktadır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Bireylerin sağlık sigortalarına ve sağlık hizmetlerine yönelik bakış açılarının çeşitli demografik özelliklere (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum, gelir düzeyi, sağlık güvencesi, hanede yaşayan kişi sayısı, genellikle gidilen sağlık kuruluşu, yılda sağlık kuruluşuna gidilme sayısı, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi hakkındaki düşünceler) göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla oluşturulan hipotezler aşağıda verilmiştir.

H₁: Katılımcıların demografik özelliklerine göre genel sağlık sigortasına bakış açıları farklılaşmaktadır.

H₂: Katılımcıların demografik özelliklerine göre özel sağlık sigortasına bakış açıları farklılaşmaktadır.

H₃: Katılımcıların demografik özelliklerine göre sağlık hizmetlerine bakış açıları farklılaşmaktadır.

3.3. Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu çalışmanın evreni olan Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası olmayan bireylere online ve yüz yüze uygulanarak katılımcılardan 600 adet geçerli anket elde edilmiştir. Bu sayısının yeterli olup olmadığını belirlemek için eleman sayısı bilinmediği durumda örneklem büyüklüğünü veren aşağıdaki formül kullanılmıştır (Erken, 2021).

$$\text{Örneklem Sayısı}(n) = \frac{t^2 \times p \times q}{e^2}$$

Bu formüldeki n=Belirlenecek örneklem sayısını, t=Belirli hata düzeyinde t tablosundan bulunan teorik değeri, p=İncelenen olayın görülme sıklığını, q=İncelenen olayın görülmemiş sıklığını, d=Olayın görülme sıklığına göre yapılmak istenen sapma (tolerans değeri)'yi temsil etmektedir. Araştırmada mümkün olduğunca büyük örneklem ile çalışabilmek için p değeri 0,5 olarak alınmış ve örneklem büyüklüğü; p=0,50; q=0,50; t=1,96; e=0,05 olmak üzere:

$$0,5 \times 0,5 \times 1,96^2$$

$$n = \frac{0,5 \times 0,5 \times 1,96^2}{0,05^2}$$

n= 384 olarak hesaplanmıştır. Bu durum araştırmada hedeflenen minimum örneklem büyüklüğünün 384 olması gerektiğini göstermektedir. Araştırma kapsamında 600 geçerli anketin elde edilmesi minimum örneklem büyüklüğüne ulaşıldığını göstermektedir. Anket soruları hazırlanırken bu konu ile ilgili literatürdeki çalışmalar incelenmiş ve Ekinci (2018)'nin çalışmasında kullanılan anket formundan yararlanılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde bireylerin demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan 18 soru ikinci bölümünde ise bireylerin genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerine karşı bakış açılarını belirlemeyi amaçlayan 5'li likert ölçeği şeklinde hazırlanan 26 soru yer almaktadır.

Anketlerde elde edilen veriler, güvenilirlik analizi yapıldıktan sonra SPSS 26.00 programı yardımıyla betimleyici istatistiklerin yanı sıra varyans analizi (ANOVA), korelasyon analizi ve faktör analizi ile analiz edilmiştir.

4. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında güvenilirlik analizi ve normallik testi, demografik ve konu ile ilgili diğer bilgilere yönelik bulgular, faktör ve korelasyon analizi ile araştırmanın bulgularının değerlendirildiği kısımlar yer almaktadır.

4.1. Güvenilirlik Analizi ve Normallik Testi

Anket sorularının güvenilirliği, Cronbach alfa katsayısı ile kontrol edilmiştir. Cronbach alfa katsayısının $0.80 \leq \alpha < 1.00$ arasında olması ölçeğin oldukça yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19). Bu kapsamda çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Güvenilirlik Testi

Cronbach's Alpha(α)	Toplam Öge
0,929	26

Tablo 1'de görüldüğü üzere α değeri 0,929 bulunmuştur. Bu kapsamda anketin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

George ve Mallery normal dağılımı +1 ile -1 arasında kabul etmektedir. Araştırmada verilerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin +1 ile -1 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Dolayısıyla verilerin analizinde Varyans analizi (ANOVA), T-testi, Pearson korelasyon anlamlılık testi gibi parametrik testler kullanılmıştır.

4.2. Demografik ve Konu ile İlgili Diğer Bilgilere Yönelik Bulgular

Katılımcılara ait demografik özelliklerin dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik Özellik		N	%
Cinsiyet	Kadın	334	55,7
	Erkek	266	44,3
	Toplam	600	100,0
Yaş	18-27	279	46,5
	28-37	189	31,5
	38-47	88	14,7
	48-57	35	5,8
	58 ve üstü	9	1,5
	Toplam	600	100,0
Eğitim Durumu	İlköğretim	49	8,2
	Lise	122	20,3
	Ön Lisans/ Lisans	360	60,0
	Yüksek Lisans/Doktora	64	10,7
	Okul Bitirmemiş	5	0,8
Toplam	600	100,0	
Meslek	Kamu	232	38,7
	Özel	113	18,8
	Kendi işi	24	4,0
	Emekli	10	1,7
	Öğrenci	119	19,8
	Çalışmıyor	95	15,8
	Diğer	7	1,2
	Toplam	600	100,0
Medeni Durum	Evli	295	49,2
	Bekâr	305	50,8
	Toplam	600	100,0
Gelir Düzeyi	3000 TL ve altı	206	34,3
	3001 TL-4000 TL	88	14,7
	4001 TL-5000 TL	109	18,2
	5001 TL-6000 TL	75	12,5
	6001 TL ve üstü	122	20,3
	Toplam	600	100,0
Sağlık Güvencesi	Yok	63	10,5
	SSK	343	57,2
	BAG-KUR	29	4,8
	Emekli Sandığı	154	25,7
	Tamamlayıcı Sağlık Sigortası	11	1,9
	Toplam	600	100,0
Hanedeye Yaşayan Kişi Sayısı	0	13	2,2
	1	33	5,5
	2	46	7,7
	3	76	12,7
	4	35	5,8
	5	357	59,7
	6 ve üstü	40	6,7
	Toplam	600	100,0
Genellikle Gidilen Sağlık Kuruluşu	Aile Sağlığı Merkezi	107	17,8
	Devlet Hastanesi	426	71,0
	Üniversite Hastanesi	27	4,5
	Özel Hastane	37	6,2
	Diğer	3	0,5
	Toplam	600	100,0
Yılda Sağlık Kurumuna Gidilme Sayısı	Hiç	17	2,8
	1-2	196	32,7
	3-4	182	30,3
	5-6	109	18,2
	7-8	38	6,3
	9 ve üstü	58	9,7

Sağlık Hizmetlerinin Özelleştirilmesi Hakkındaki Düşünceler	Toplam	600	100,0
	Tamamen Olumlu	84	14,0
	Tamamen Olumsuz	274	45,7
	Olumlu Ama Çekinçesi Var	205	34,2
	Diğer	37	6,2
	Toplam	600	100,0

Tablo 2’de katılımcıların demografik özelliklerinden öne çıkan hususlar değerlendirildiğinde, ankete katılan 600 kişinin %55,7’sinin kadın, %46,5’inin 18 ve 27 yaş aralığında, %60’ının ön lisans ya da lisans mezunu, %38,7’sinin kamu sektöründe çalıştığı, %50,8’inin bekar, %34,3’ünün gelir düzeyinin 3000 TL ve altı, %57,2’sinin sağlık güvencesinin SSK olduğu ve %59,7’sinin de hanesinde beş kişi ile yaşadığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %71’inin herhangi bir sağlık sorunu olduğunda ilk başvurdukları kuruluşun devlet hastanesi olduğu, %32,7’sinin yılda ortalama bir ya da iki kez sağlık kuruluşuna gittiği ve %45,7’sinin sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi düşüncesine tamamen olumsuz yanıt verdiği tespit edilmiştir.

Konuyu içeren diğer hususların değerlendirildiği tablolar aşağıda sırasıyla gösterilmektedir.

Genel sağlık sigortası kapsamında olduğu düşünülen sağlık hizmetlerine yönelik bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Olduğu Düşünülen Sağlık Hizmetlerinin Dağılımı

	GSS kapsamında olduğu düşünülen hizmetler		GSS kapsamında olduğu düşünülmeyen hizmetler	
	N	%	N	%
Organ, doku ve kök hücre nakline ilişkin sağlık hizmetleri	340	56,7	260	43,3
Tüp bebek	220	36,7	380	63,3
Estetik operasyonlar	75	12,5	525	87,5
Estetik amaçlı ortodontik diş tedavileri	81	13,5	519	86,5
Mideye zayıflama amaçlı kelepçe takılması	81	13,5	519	86,5
Alternatif tıp hizmetleri (Akupunktur, Hacamat vb.)	92	15,3	508	84,7
Lens (Kontakt lens)	114	19,0	486	81,0
İş kazaları ve meslek hastalıkları	422	70,3	178	29,7
İmplant	152	25,3	448	74,7
Obezite tedavisi	214	35,7	386	64,3
Suriyeli mültecilere sunulan sağlık hizmetleri	204	34,0	396	66,0

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların %56,7’si organ, doku ve kök hücre nakline ilişkin sağlık hizmetlerinin, %70,3’ü iş kazaları ve meslek hastalıklarının genel sağlık sigortası kapsamında olduğunu düşünürken; %63,3’ü tüp bebek tedavisinin, %87,5’i estetik operasyonların, %86,5’i estetik amaçlı ortodontik diş tedavilerinin, %86,5’i zayıflama amaçlı mideye kelepçe takılmasının, %84,7’si alternatif tıp hizmetlerinin, %81’i lens tedavisinin, %74,7’si implant tedavisinin, %64,3’ü obezite tedavisinin ve %66’sı Suriyeli mültecilere verilen sağlık hizmetlerinin genel sağlık sigortası kapsamında olmadığını düşünmektedir.

Genel sağlık sigortası kapsamında olması gerektiği düşünülen sağlık hizmetlerine yönelik bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Genel Sağlık Sigortası Kapsamına Alınması Gereken Sağlık Hizmetlerine İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

	GSS kapsamına alınması gerektiği düşünülen hizmetler		GSS kapsamına alınması gerektiği düşünülmeyen hizmetler	
	N	%	N	%
Bütün kanser ilaçları	539	89,8	61	10,2
Estetik operasyonlar	141	23,5	459	76,5

Estetik amaçlı ortodontik diş tedavileri	204	34,0	396	66,0
Mideye zayıflama amaçlı kelepçe takılması	173	28,8	427	71,2
Alternatif tıp hizmetleri (Akupunktur, Hacamat, Hipnoz vb.)	238	39,7	362	60,3
İmplant	356	59,3	244	40,7
Anti-aging uygulamaları	142	23,7	458	76,3
Saç ekimi	141	23,5	459	76,5
Hepsi	98	16,3	502	83,7

Tablo 4 değerlendirildiğinde, katılımcıların %89,8'i bütün kanser ilaçlarının, %59,3'ü implant tedavisinin genel sağlık sigortası kapsamına alınması gerektiğini düşünürken; %76,5'i estetik operasyonların, %66'sı estetik amaçlı ortodontik diş tedavilerinin, %71,2'si mideye zayıflama amaçlı kelepçe takılmasının, %60,3'ü alternatif tıp hizmetlerinin, %76,3'ü anti-aging uygulamaların ve %76,5'i saç ekimi uygulamalarının genel sağlık sigortası kapsamına alınmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Özel sağlık sigortasını tercih etmeme nedenlerine ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Özel Sağlık Sigortası Kapsamında Olunmamasının Nedenlerinin Dağılımı

	Evet		Hayır	
	N	%	N	%
İhtiyaç duymuyorum	239	39,8	361	60,2
Parasal sebepler	224	37,3	376	62,7
Sosyal güvencem olduğu için	233	38,8	367	61,2
Yaptırmaya vaktim olmadı	47	7,8	553	92,2
Güvenmediğim için	57	9,5	543	90,5
Özel Sağlık Sigortası hakkında yeterli bilgiye sahip değilim	147	24,5	453	75,5
Diğer	23	3,8	577	96,2

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların özel sağlık sigortası kapsamında olmamasının nedenlerini %39,8'i ihtiyaç duymadıkları için, %37,3'ü parasal sebeplerden, %38,8'i sosyal güvencesinin var olmasından, %24,5'i özel sağlık sigortası hakkında yetersiz bilgiye sahip olmasından, %9,5'i özel sağlık sigortasına güvenmemesinden ve %7,8'i de özel sağlık sigortası yaptırmaya zamanı olmaması şeklinde sıraladıkları görülmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında anketin ikinci bölümünü oluşturan soruların analiz ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde yer alan 26 soru iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta katılımcıların genel sağlık sigortasına ve sağlık hizmetlerine bakış açılarının, ikinci grupta ise özel sağlık sigortasına yönelik bakış açılarının değerlendirildiği sorulara yer verilmiştir. Aşağıda sırasıyla her iki gruba ait tablolar ve açıklamaları verilmiştir.

Tablo 6. Genel Sağlık Sigortası ve Sağlık Hizmetleri ile İlgili Görüşlerin Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	X	SS
	%	%	%	%	%		
Ülkemizde herkes sağlık hizmetlerine rahatça ulaşabilmektedir.	18,0	22,8	14,7	37,8	6,7	2,92	1,261
Ülkemizde sağlık hizmetleri kullanmak için katkı payı ödenmesi gerekmektedir.	18,0	24,8	18,8	31,2	7,2	2,85	1,247

Sağlık hizmeti giderlerinin tamamını devlet ödemektedir.	20,5	33,5	17,8	24,2	4,0	2,58	1,175
Sağlık hizmeti giderlerinin tamamını Sosyal Güvenlik Kurumu ödemektedir.	19,5	34,7	22,8	20,7	2,3	2,52	1,093
Kişilerin acil haller nedeniyle özel sağlık hizmeti sunucularına müracaat etmeleri durumunda sağlık hizmeti bedelleri Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanır.	15,2	19,0	24,5	35,7	5,7	2,98	1,175
Genel sağlık sigortasıyla herkes sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir.	12,0	15,0	21,5	45,8	5,7	3,18	1,133
Genel sağlık sigortası, geliri olmayanlara da sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı sunar.	13,3	16,0	23,3	42,0	5,3	3,10	1,148
Genel sağlık sigortasından yararlanmak için kişinin belirli bir statüye (işçi, memur, emekli vb.) sahip olması gerekmektedir.	20,8	23,2	20,8	32,0	3,2	2,74	1,202
Çalışmayan kişilerin genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için Sosyal Güvenlik Kurumu'na prim ödemeleri gerekmektedir	16,5	17,7	23,7	36,8	5,3	2,97	1,192
Çalışmayan kişilerin genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için gelir testi yaptırmaları zorunludur.	13,0	17,8	26,2	36,8	6,2	3,05	1,146
Gelir testi, belli bir statüye sahip olmayan kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere (eşine, evli olmayan çocukları, anne, babası vb.) yapılması gerekmektedir.	13,7	16,8	25,8	37,0	6,7	3,06	1,162
Genel sağlık sigortası kapsamında; Sağlık Bakanlığı'nın uygun görüşü üzerine yurt içinde tedavisi mümkün olmayan kişilerin sağlık hizmetleri yurt dışında sağlanır.	17,2	15,2	30,0	32,2	5,5	2,94	1,174
Genel sağlık sigortası sayesinde temel sağlık göstergelerindeki olumsuzluklar azaltılmaktadır.	13,0	11,7	28,3	43,3	3,7	3,13	1,096
Genel sağlık sigortasının kapsamının genişliği nedeniyle sağlık harcamalarının bütçeye yükü artmaktadır.	15,0	15,8	29,0	36,2	4,0	2,98	1,132
Vatansızlar ve sığınmacılar da genel sağlık sigortası kapsamı altındadır.	14,0	13,3	30,7	37,8	4,2	3,05	1,113

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların %44,5'i herkesin sağlık hizmetlerine rahatça ulaşabildiğini, %41,4'ü acil durumlar sebebiyle özel sağlık sunucularına başvurmaları halinde sağlık hizmetleri bedelinin SGK tarafından karşılanacağını, %51,5'i genel sağlık sigortası ile herkesin sağlık hizmetlerinden yararlanabileceğini, %47,3'ü genel sağlık sigortası ile geliri olmayanların da sağlık hizmetlerinden yararlanabileceğini, %42,1'i işsiz olan bireylerin genel sağlık sigortası kapsamında olan sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için prim ödemelerinin gerekli olduğunu, %43'ü işsiz olan bireylerin genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden faydalanmaları için gelir testi yaptırmalarının zorunlu olduğunu, %43,7'si gelir testinin belli bir statüye sahip olmayan kişilerin bakmakla sorumlu olduğu insanlara yapılması gerektiğini, %37,7'si Sağlık Bakanlığı'nın onayı ile yurt içinde tedavi imkanı olmayan bireylerin sağlık hizmetlerinin yurt dışında sağlanacağını, %47'si genel sağlık sigortası sayesinde temel sağlık göstergelerindeki olumsuzlukların azaldığını, %40,2'si genel sağlık sigortası kapsamının genişliği nedeniyle sağlık harcamalarının bütçeye yükünün arttığını, %43'ü ise vatansızlar ve sığınmacıların da genel sağlık sigortası kapsamı altında olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın katılımcıların %42,8'i ülkemizde sağlık hizmetleri kullanmak için katkı payı ödenmesi gerekmediğini, %54'ü sağlık hizmeti giderlerinin tamamının devlet tarafından ödenmediğini, %54,2'si sağlık hizmeti giderlerinin tamamının Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından ödenmediğini, %44'ü ise genel sağlık sigortasından yararlanmak için kişinin belirli bir statüye sahip olmasının gerekmediğini ifade etmektedir.

Tablo 7. Özel Sağlık Sigortası ile İlgili Görüşlerinin Dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	X	SS
	%	%	%	%	%		
Özel sağlık sigortası için hiçbir statü gerekmez, herkese açıktır.	15,5	12,0	21,7	44,7	6,2	3,14	1,190
Özel sağlık sigortası, isteğe bağlı şekilde yaptırılır.	11,5	8,2	19,7	53,3	7,3	3,37	1,111
Özel sağlık sigortasında prim oranı tehlike derecesine göre belirlenir.	11,7	14,3	32,5	37,8	3,7	3,08	1,064
Özel sağlık sigortasında sosyal fayda ve kamu çıkarından ziyade sigortalının çıkarı gözetilir.	12,5	16,7	31,3	36,0	3,5	3,01	1,081
Özel sağlık sigortası ile ilgili sorunlar, bu konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaktan kaynaklanır.	11,5	14,0	29,7	39,5	5,3	3,13	1,092
Özel sağlık sigortası ile ilgili sorunlar genellikle primlerin yüksek olmasından kaynaklanır.	10,0	14,8	32,2	37,3	5,7	3,14	1,064
Özel sağlık sigortası ile ilgili sorunlar genellikle özel hastanelerden kaynaklanır.	10,3	16,7	34,5	33,5	5,0	3,06	1,055
Özel sağlık sigortasıyla ilgili sorunlar genelde poliçe teminatı dışında kalan hususlardan kaynaklanır.	9,0	13,7	41,2	32,2	4,0	3,09	0,986
Genel sağlık sigortası, tamamlayıcı sağlık sigortasıyla birlikte (özel sağlık sigortası olmadan) toplumun optimum sağlık şartlarını karşılamaktadır.	11,0	13,3	35,5	37,3	2,8	3,08	1,028
Tamamlayıcı sağlık sigortasına sahip bir kişi, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun onayı dışındaki şeylerden faydalanabilir.	9,2	16,5	40,5	30,7	3,2	3,02	0,983
Tamamlayıcı sağlık sigortası, özel sağlık sigortasına oranla daha uygun fiyatlıdır.	10,7	13,3	40,3	32,5	3,2	3,04	1,006

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların %50,9'u özel sağlık sigortası için hiçbir statünün gerekmediğini, %60,9'u özel sağlık sigortasının isteğe bağlı olarak yapıldığını, %41,5'i özel sağlık sigortasında prim oranının tehlike derecesine göre belirlendiğini, %39,5'i özel sağlık sigortasında sosyal fayda ve kamu çıkarından ziyade sigortalının çıkarının gözetildiğini, %44,8'i özel sağlık sigortası ile ilgili sorunların bu konuyla ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olmamaktan kaynaklandığını, %43'ü özel sağlık sigortası ile ilgili sorunların genellikle primlerin yüksek olmasından kaynaklandığını, %38,5'i özel sağlık sigortası ile ilgili sorunların genellikle özel hastanelerden kaynaklandığını, 40,1'i ise genel sağlık sigortasının tamamlayıcı sağlık sigortasıyla toplumun optimum sağlık şartlarını karşıladığını ifade etmektedir. Buna karşın katılımcıların %41,2'si özel sağlık sigortası ile ilgili sorunların genelde poliçe teminatı dışında kalan hususlardan kaynaklandığı görüşüne, %40,5'i tamamlayıcı sağlık sigortasına sahip bir kişinin SGK'nun onayı dışındaki hizmetlerden faydalanabileceği görüşüne ve %40,3'ü tamamlayıcı sağlık sigortasının özel sağlık sigortasına oranla daha uygun fiyatlı olabileceği görüşüne kararsız görüş belirttikleri belirlenmiştir.

4.3.Faktör Analizi ve Korelasyon Analizine Yönelik Bulgular

Faktör analizinin amacı mevcut değişken sayısını daha az boyuta indirgemek ve değişkenlerin birbiri ile olan ilişkisini analiz ederek kavramsal olarak yeni bir kategoride sınıflandırmaktır (Turanlı, 2021: 11). Bir veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Testi (Küresellik Testi) yapılmalıdır. KMO ölçütü 0,90 -1,00 arasında olduğunda mükemmel, 0,80 - 0,89 arasında olduğunda çok iyi, 0,70 - 0,79 arasında olduğunda iyi, 0,60 - 0,69 arasında olduğunda orta, 0,50 - 0,59 arasında olduğunda zayıf ve 0,49'un altında olduğunda kabul edilemezdir. (Ekici, 2020: 42; Sharma 1996: 11):

Tablo 8. KMO ve Bartlett's Testi Analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçüsü		0,896
Bartlett's Küresellik Testi	Ki-Kare	3989,356

	Df	120
	P	0,000

Tablo 8’de görüldüğü üzere KMO değerinin 0,896 olması örneklem yeterliliğinin “çok iyi” olduğu anlamını taşımaktadır. Bu durumda örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Barlett’s değerini temsil eden p’nin 0,05’ten küçük olması değişkenler arasında yüksek oranda korelasyon bulunduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010: 327).

Anketteki ifadelerin boyutlarını belirlemek amacıyla 26 ifade için temel bileşenler yöntemi ve varimax döndürme tekniği ile faktör analizi yapılmıştır. Genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve sağlık hizmetlerine ait ifadelerin faktör analizi Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Faktör Analizi

İfadeler	Faktörler		
	1	2	3
Özel Sağlık Sigortası ile ilgili sorunlar genellikle primlerin yüksek olmasından kaynaklanır.	0,764		
Özel Sağlık Sigortası ile ilgili sorunlar, bu konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaktan kaynaklanır.	0,755		
Özel Sağlık Sigortasıyla ilgili sorunlar genelde poliçe teminatı dışında kalan hususlardan kaynaklanır.	0,743		
Özel Sağlık Sigortası ile ilgili sorunlar genellikle özel hastanelerden kaynaklanır.	0,731		
Özel Sağlık Sigortasında sosyal fayda ve kamu çıkarından ziyade sigortalının çıkarı gözetilir.	0,685		
Özel Sağlık Sigortası, isteğe bağlı şekilde yaptırılır.	0,684		
Özel Sağlık Sigortasında prim oranı tehlike derecesine göre belirlenir.	0,677		
Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına sahip bir kişi, Sosyal Güvenlik Kurumu’nun onayı dışındaki şeylerden faydalanabilir.	0,522		
Çalışmayan kişilerin genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için gelir testi yaptırmaları zorunludur.		0,819	
Çalışmayan kişilerin genel sağlık sigortası kapsamındaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaları için Sosyal Güvenlik Kurumu’na prim ödemeleri gerekmektedir		0,787	
Gelir testi, belli bir statüye sahip olmayan kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişilere (eşine, evli olmayan çocukları, anne, babası vb.) yapılması gerekmektedir.		0,743	
Genel sağlık sigortasından yararlanmak için kişinin belirli bir statüye (işçi, memur, emekli vb.) sahip olması gerekmektedir.		0,503	
Sağlık hizmeti giderlerinin tamamını Sosyal Güvenlik Kurumu ödemektedir.			0,886
Sağlık hizmeti giderlerinin tamamını devlet ödemektedir.			0,850
Kişilerin acil haller nedeniyle özel sağlık hizmeti sunucularına müracaat etmeleri durumunda sağlık hizmeti bedelleri Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanır.			0,567
Ülkemizde herkes sağlık hizmetlerine rahatça ulaşabilmektedir.			0,547
Açıklanan Varyans	38,520	11,078	8,265
Toplam Açıklanan Varyans	57,864		
Cronbach’s Alpha (%)	0,882	0,764	0,749

Yukarıda Tablo 9’da görüldüğü gibi 26 ifadeden 10 tanesi kapsam dışı bırakılmıştır. Geriye kalan 16 ifade üç faktör altında toplanmıştır. 16 ifadenin ölçeğe ilişkin açıkladıkları varyanslar sırasıyla birinci faktörün %38,520, ikinci faktörün %11,078 ve üçüncü faktörün ise %8,265’tir. Bu üç

faktörün açıkladıkları toplam varyans ise %57,864'tür. Ayrıca bu faktörlere ilişkin güvenilirlik düzeyleri sırasıyla 0,882; 0,764; 0,749 olarak bulunmuştur. Bu oranlar faktörlerin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Faktörlerin adlandırılmasında literatürdeki çalışmalardan ve faktör kapsamındaki ifadelerden yola çıkılmıştır. Bu noktada ilk faktöre "Özel Sağlık Sigortası", ikinci faktöre "Genel Sağlık Sigortası" ve üçüncü faktöre ise "Sağlık Hizmeti" adı verilmiştir. Elde edilen faktör sonuçları benzer çalışmaların sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda Ekinci (2018)'nin çalışmasında yapılan faktör analizi sonucunda da ifadelerin üç faktör altında toplandığı görülmektedir.

Korelasyon analizi iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi hesaplamak için kullanılan bir istatistik tekniğidir. Korelasyon analizi sonucunda ulaşılan korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişim gösterebilir. Korelasyon katsayısının 0 olduğu durumlarda iki değişken ya da değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılır. Korelasyon katsayısının +1'e yaklaştığı durumlarda pozitif anlamda ilişki -1'e yaklaştığı durumlarda ise negatif anlamda bir ilişki söz konusudur (Kurnaz, 2020: 80; Büyüköztürk; 2010: 31-32).

Korelasyon katsayısının yer aldığı aralık aşağıdaki gibidir:

Korelasyon katsayısı (-0,25)-0,00 ve 0,00-0,25 arasında ilişki çok zayıf

Korelasyon katsayısı (-0,49) -(-0,26) ve 0,26-0,49 arasında ise ilişki zayıf

Korelasyon katsayısı (-0,69) -(-0,50) ve 0,50-0,69 arasında ise ilişki orta

Korelasyon katsayısı (-0,89) -(-0,70) ve 0,70-0,89 arasında ise ilişki yüksek

Korelasyon katsayısı (-1,00) -(-0,90) ve 0,90-1,00 arasında ise ilişki çok yüksektir (VBO Blog , 2020).

Çalışmada değişkenler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Korelasyon Analizi

Değişkenler	Genel Sağlık Sigortası	Özel Sağlık Sigortası	Sağlık Hizmeti
Genel Sağlık Sigortası	1		
Özel Sağlık Sigortası	0,377*	1	
Sağlık Hizmeti	0,431*	0,565*	1

Tablo 10'da boyutlar arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını ortaya koymak için yapılan korelasyon analizleri incelendiğinde boyutlar arasında istatistiki olarak $p < 0,01$ anlamlılığın bulunduğu görülmüştür. Bulunan sonuçlar incelendiğinde özel sağlık sigortasına ait görüşler ile sağlık hizmetlerine ait görüşler arasında orta, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki boyut arasında korelasyon katsayısı ($r=0,565$) olarak hesaplanmıştır. Genel sağlık sigortasına ait görüşler ile özel sağlık sigortasına ait görüşler arasında ise zayıf, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki boyut arasında hesaplanan korelasyon katsayısı ($r=0,377$)'dir. Son olarak sağlık hizmetlerine ait görüşler ile genel sağlık sigortasına ait görüşler arasında zayıf, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Bahsedilen iki boyut arasında korelasyon katsayısı ($r=0,431$) olarak hesaplanmıştır.

4.4. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Hipotezlerin analizinde bireylerin genel sağlık sigortasına, özel sağlık sigortasına ve sağlık hizmetlerine bakış açılarının demografik özellikler ile anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla varyans analizi yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin testi aşağıda sırasıyla verilmiştir.

H₁: Katılımcıların demografik özelliklerine göre genel sağlık sigortasına bakış açıları farklılaşmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, medeni durum, gelir düzeyi, sağlık güvencesi, hanede yaşayan kişi sayısı, genellikle gidilen sağlık kuruluşu, yılda sağlık kuruluşuna gidilme sayısı, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi hakkındaki düşünceler) ile genel sağlık sigortasına bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Dolayısıyla H₁ hipotezi kabul edilememiştir.

H₂: Katılımcıların demografik özelliklerine göre özel sağlık sigortasına bakış açıları farklılaşmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylerin meslek, gelir düzeyi ve sağlık güvencesi değişkenleri ile özel sağlık sigortasına bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıklar aşağıda sırasıyla tablolar yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Meslekleri ile Özel Sağlık Sigortasına Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Özel Sağlık Sigortası	Kamu	232	2,257	0,037
	Özel	113		
	Kendi İşi	24		
	Emekli	10		
	Öğrenci	119		
	Çalışmıyor	95		
	Diğer	7		

Tablo 11'e bakıldığında katılımcıların meslekleri ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,037 < \alpha=0,050$).

Tablo 12. Katılımcıların Gelir Düzeyleri ile Özel Sağlık Sigortasına Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Özel Sağlık Sigortası	3000 TL ve altı	206	2,493	0,042
	3001 TL-4000 TL	88		
	4001 TL-5000 TL	109		
	5001 TL-6000 TL	75		
	6001 TL ve üstü	122		

Tablo 12'ye bakıldığında katılımcıların gelir düzeyleri ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,042 < \alpha=0,050$). Analiz sonucunda özel sağlık sigortası ile olan anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için post-hoc analiz tekniği kullanılmıştır. Test sonucunda farklılığın "3001 TL-4000 TL" grubu ile "5001 TL-6000 TL" grubu arasında olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların Sağlık Güvenceleri ile Özel Sağlık Sigortasına Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Özel Sağlık Sigortası	Yok	63	4,587	0,001
	SSK	343		
	BAĞ-KUR	29		
	Emekli Sandığı	154		
	Tamamlayıcı Sağlık Sigortası	11		

Tablo 13 incelendiğinde katılımcıların sağlık güvenceleri ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p= 0,001 < \alpha=0,050$). Analiz sonucunda anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için post-hoc analiz tekniği kullanılmıştır. Test sonucunda farklılığın "SSK" grubu ve "Tamamlayıcı Sağlık Sigortası" grubu ile "Emekli Sandığı" grubu ve "Tamamlayıcı Sağlık Sigortası" grubu arasında olduğu belirlenmiştir.

H₃: Katılımcıların demografik özelliklerine göre sağlık hizmetlerine bakış açıları farklılaşmaktadır.

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi ve hanede yaşayan kişi sayısı değişkenleri ile sağlık hizmetlerine bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıklar aşağıda sırasıyla tablolar yardımıyla gösterilmiştir.

Tablo 14. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız değişken	N	X	P
Sağlık Hizmeti	Kadın	334	3,13	0,003
	Erkek	266	3,07	

Tablo 14 incelendiğinde katılımcıların cinsiyetleri ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0,003 < \alpha=0,050$).

Tablo 15. Katılımcıların Eğitim Durumları ile Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Sağlık Hizmeti	İlköğretim	49	4,431	0,002
	Lise	122		
	Ön Lisans/Lisans	360		
	Yüksek Lisans/Doktora	64		
	Okul Bitirmemiş	5		

Tablo 15 incelendiğinde katılımcıların eğitim durumları ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0,002 < \alpha=0,050$). Analiz sonucunda anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını görmek için post-hoc analiz tekniği kullanılmıştır. Test sonucunda farklılıkların “İlköğretim” grubu ile “Yüksek Lisans/Doktora” grubu arasında Lise” grubu ile “Ön Lisans/Lisans” grubu arasında ve son olarak “Lise” grubu ile “Yüksek Lisans/Doktora” grubu arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 16. Katılımcıların Meslekleri ile Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Sağlık Hizmeti	Kamu	232	2,653	0,015
	Özel	113		
	Kendi İşi	24		
	Emekli	10		
	Öğrenci	119		
	Çalışmıyor	95		
	Diğer	7		

Tablo 16 incelendiğinde katılımcıların meslekleri ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,015 < \alpha=0,050$). Analiz sonucunda sağlık hizmetleri ile olan anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için post-hoc analiz tekniği kullanılmıştır. Test sonucunda farklılığın “Kamu” grubu ile “Öğrenci” grubu arasında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 17. Katılımcıların Gelir Düzeyleri ile Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Sağlık Hizmeti	3000 TL ve altı	206	2,688	0,030
	3001 TL-4000 TL	88		
	4001 TL-5000 TL	109		
	5001 TL-6000 TL	75		
	6001 TL ve üstü	122		

Tablo 17’ye bakıldığında katılımcıların gelir düzeyi ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,030 < \alpha=0,050$).

Tablo 18. Katılımcıların Hanesinde Yaşayan Kişi Sayısı ile Sağlık Hizmetlerine Yönelik Bakış Açıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bulgular

Faktör	Bağımsız Değişken	N	F	P
Sağlık Hizmeti	0	13	4,024	0,001
	1	33		
	2	46		
	3	76		
	4	35		
	5	357		
	6 ve üstü	40		

Tablo 18 incelendiğinde katılımcıların hanesinde yaşayan kişi sayısı ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p=0,001 < \alpha=0,050$). Analiz sonucunda anlamlı farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için post-hoc analiz tekniği

kullanılmıştır. Test sonucunda farklılığın "2" grubu ile "5" grubu ile "3" grubu ve "5" grubu arasında olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bireylerin hayatlarını devam ettirebilmesinde ve yaşam kalitelerinin sürdürülebilir olmasında sağlık önemli bir olgu haline dönüşmüştür. Önemi hiçbir çağda kaybetmeyecek olan sağlık, insanların bir arada yaşaması ile yalnızca bireylere özgü değil, aynı zamanda tüm toplumu ilgilendiren önemli bir kavram haline geldiği görülmektedir. Bu durum da toplumun bireysel olarak altından kalkamayacağı büyük yüklerle dönüşen sağlık harcamaları sosyal güvenlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Sosyal güvenlik, toplumu özellikle dezavantajlı grupları dayanışma içine sokarak toplam riski adaletli olarak paylaşan bir sistem şeklinde açıklanabilir. Sağlıkta iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve hastalıkların tedavi edilmesine kaynak sağlayan genel sağlık sigortası tüm bireylerin prim ödemelerini içeren bir havuz konumunda düşünülebilir.

Sağlık hizmetlerine olan talep artışı nedeniyle sağlık hizmetlerinin bütçeye yükünün artması sonucu özel sağlık sigortasının ortaya çıktığı söylenebilir. Özel sağlık sigortası genel olarak her bireyin talep ettiği ve tükettiği sağlık hizmetinin maliyetini kendi ödediği bir sigorta çeşidi şeklinde ifade edilebilir. Bireylerin sigorta şirketlerine prim ödeyerek hastalık risklerini güvence altına aldığı bu sigorta çeşidi, bireylerin tercih ettiği özel bir finansman kaynağı olarak değerlendirilebilir. Özel sağlık sigortasına artan talep, bireylerin özel sağlık sigortası hakkındaki düşüncelerinin nasıl olduğu, genel sağlık sigortası kapsamında olan ve olması gereken sağlık hizmetlerinin toplum tarafından ne ölçüde bilindiğinin araştırılması hususunda teşvik edici olmuştur.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda çalışmada, Gümüşhane ilinde yaşayan ve özel sağlık sigortası olmayan kişilerin genel sağlık sigortası, özel sağlık sigortası ve almış oldukları sağlık hizmetleri ile ilgili görüşlerini belirlemek ve bu kişilerin özel sağlık sigortasına neden ihtiyaç duymadıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Gümüşhane ilinde yapılan anket sonuçlarının analizlerine ilişkin bulgular aşağıda genel olarak değerlendirilmiştir.

İş kazaları, meslek hastalıkları, organ, doku, kök hücre nakli, obezite ve tüp bebek tedavisi gibi sağlık hizmetlerinin genel sağlık sigortası kapsamında olduğu; estetik operasyonları, estetik amaçlı ortodontik diş tedavileri, mideye zayıflama amaçlı kelepçe takılması, alternatif tıp hizmetleri ve lenslerin genel sağlık sigortası kapsamında olmadığı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu sonuçlar bireylerin önemli gördüğü sağlık hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması gerektiğini buna karşın hayati önem taşımayan ve daha çok bireylerin özel istekleri ile alakalı olan sağlık hizmetlerinin ise devlet tarafından değil, bireylerce karşılanması gerektiği şeklinde yorumlanabilir. İkinci (2018) çalışmasında bu konu ile alakalı olarak iş kazaları, meslek hastalıkları ile Suriyeli mültecilere sunulan sağlık hizmetlerinin genel sağlık sigortası kapsamında olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca maliyeti yüksek kanser ilaçları ile implant tedavisi gibi sağlık hizmetlerinin genel sağlık sigortası kapsamında olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci (2018)'nin çalışmasında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Özel sağlık sigortası yaptırmama nedenleri arasında katılımcıların önemli bir kısmı yoğunluktan kaynaklı olarak vakit bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak parasal sebepler, bir sosyal güvencelerinin olması, sigorta şirketlerine güvenmeme ve özel sağlık sigortası hakkında yeterli bilgiye sahip olunmama gibi gerekçeler sıralanmıştır. Değirmenciler (2016)'in çalışmasında özel sağlık sigortası yaptırmama nedeni olarak sigorta şirketlerine duyulan güvensizlik; Tarım ve Güdük (2019)'ün çalışmalarında ise primlerin yüksek olması gerekçesi öne çıkmıştır.

Meslek değişkeni ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kamu sektöründe çalışan bireylerin sağlık hizmetlerine olan bakış açılarının öğrenci olan bireylerden daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum değerlendirildiğinde, kamu kurumlarında çalışan kişilerin gelirlerinin devamlılık göstermesi ve kamu güvencesi altında olmaları sağlık hizmetlerine karşı bakış açılarını olumlu yönde etkilediği şeklinde değerlendirilebilir.

Gelir düzeyi değişkeni ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. 5001-6000 TL arasında geliri olan bireylerin özel sağlık sigortasına yönelik bakış açılarının 3001-4000 TL arasında geliri olan bireylere göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Bu durum değerlendirildiğinde, gelir düzeyi yüksek olan bireylerin özel sağlık sigortası primlerini daha rahat ödeyebileceğinden özel sağlık sigortası yaptırmaya daha olumlu yaklaştığı söylenebilir. Liua ve Chen (2002)'nin çalışmalarında da elde edilen sonuç bu çalışmanın sonucu ile örtüşmektedir. Fakat Hopkins ve Kidd (1996) özel sağlık sigortası taleplerini inceledikleri çalışmalarında yüksek gelir düzeyinin bireylerin özel sağlık sigortası yapma tutumlarını etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır.

Sağlık güvencesi değişkeni ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Sağlık güvencesi SSK olan bireylerin özel sağlık sigortasına yönelik bakış açılarının sağlık güvencesi tamamlayıcı sağlık sigortası olan bireylere göre daha olumlu olduğu; sağlık güvencesi emekli sandığı olan bireylerin özel sağlık sigortasını tamamlayıcı sağlık sigortasına sahip olan bireylerden daha olumlu algıladıkları görülmüştür. Bu sonuç değerlendirildiğinde, devletin SSK ve emekli sandığı kapsamında karşıladığı sağlık hizmetlerinin sınırlılığı, sağlık hizmetlerinde bekleme sürelerinin uzunluğu ve sağlık kuruluşlarındaki hasta yoğunluğunun özel sağlık sigortasının sunduğu sağlık hizmet kalitesini daha cazip hale getirdiği düşünülebilir. Ekinci (2018) çalışmasında bireylerin sahip oldukları sağlık güvencesinin özel sağlık sigortası yapma eğilimlerini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiş ayrıca kadınların sağlık hizmetlerine yönelik bakış açılarının erkeklere nazaran daha olumlu olduğu görülmüştür. Böyle bir sonuca ulaşılmasında, kadınların gerek kendileri için gerekse çocukları ve bakmakla yükümlü oldukları yaşlı kişiler için erkeklere nazaran sağlık kuruluşlarına daha çok gitmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Eğitim durumu değişkeni ile sağlık hizmetlerine yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş bununla birlikte lisansüstü eğitim alan kişilerin sağlık hizmetlerine yönelik bakış açılarının ilköğretim mezunlarından daha olumlu olduğu; ön lisans ya da lisans mezunlarının sağlık hizmetlerine yönelik bakış açılarının ise lise mezunlarından daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cece (2017)'nin çalışmasında eğitim düzeyindeki artışın genel sağlık sigortasına yönelik bakış açısını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada ise eğitim düzeyi ile genel sağlık sigortasına bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık bulunamazken, eğitim düzeyindeki artışın sağlık hizmetlerine yönelik bakış açısını olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

Hanede yaşayan kişi sayısı değişkeni ile özel sağlık sigortasına yönelik bakış açısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre hanesinde iki kişi ile yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine olan bakış açılarının beş kişi ile yaşayan bireylere göre daha olumlu; hanesinde üç kişi ile yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine olan bakış açılarının beş kişi ile yaşayan bireylerden daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hanesinde daha az kişi ile yaşayan bireylerin gelirlerinin kişi başına düşen payı daha fazla olduğu düşünüldüğünde sağlık hizmetlerinin kalitesini seçme olanaklarının yükseldiği söylenebilir. Cece (2017) çalışmasında bireylerin birlikte yaşadığı kişi sayısındaki artışın genel sağlık sigortasına yönelik bakış açılarını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Elde edilen sonuçlar çerçevesinde, genel sağlık sigortası ile ilgili yasal mevzuat bireylere detaylı şekilde anlatılabilir. Sigorta acentelerinin daha bilgilendirici ve anlaşılabilir metinler, broşürler hazırlayarak ve sosyal medya araçlarını kullanarak bilgilendirmeler yapması bireylerin özel sağlık sigortasıyla ilgili bilgi düzeyleri artırılabilir. Ayrıca özel sağlık sigortası ile ilgili olumsuz yargıları ve yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için bireyler sigorta poliçeleri ile ilgili detaylı bir şekilde bilgilendirilebilir. Son olarak sigorta şirketleri daha önce sigorta kapsamında bulunan kişilerden memnuniyet yazısı olarak potansiyel müşterilere bu yazıları gönderebilir.

Kaynakça

Alan, M. (2009). *Özel Sağlık Sigortasının Mevcut Ve Potansiyel Müşteriler Tarafından Algılanışı*, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Üniversitesi.

- Avşar, N. (2010). *Türkiye’de Özel Sağlık Sigortası Ve Sağlık Sistemi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Balkanlı, M. (2017). *Özel Sağlık Sigortası Türkiye Ve Dünya Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş.(2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiziel Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cece, O. (2017). *Sağlık Sistemi Paydaşlarının Sağlık Sigortası Algısının Ölçülmesi; Edirne İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Coşkun, S. (2017). *Ts En 15224-2012 Sağlık Hizmetleri - Kalite Yönetimi Standardının, Sağlık Hizmetlerindeki Diğer Kalite Standartları İle Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çallı, M. (2012). *5510 Sayılı Kanuna Göre Genel Sağlık Sigortası Kapsamında Olup Genel Sağlık Sigortasından Yararlanamayanlar: Denizli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Değirmenciler, D. Z. (2016). *Kişilerin Özel Sağlık Sigorta Ürün Ve Şirket Seçimini Belirleyen Temel Unsurlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ekici, H. (2020). *Açıklayıcı Faktör Analizi Yardımı İle Öğrencilerin Akademik Başarısını Ölçmeye Yönelik Ölçek Geliştirme Denemesi*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Ekinci, N. (2018). *Ankara İlinde Yaşayan Kişilerin Genel Sağlık Sigortası Ve Özel Sağlık Sigortalarına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Emeksiz, Ç. (2019). *Yaşlılık Olgusunun Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Erken, G. (2021, Ocak). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Örneklem Büyüklüğünü Belirleme* [Video]. Youtube. [https://youtu.be/6hojof5q9pu], (21.05.2021).
- George, D. Ve Mallery, M. (2010). *Spss For Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference*, 17.0 Update (10 A Ed.) Boston: Pearson.
- Günaydın, A. (2007). *Aile Hekimlerinin 5510 Sayılı Genel Sağlık Sigortası Kanununu Değerlendirmeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Hair, J. F. Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited.
- Hopkins, S. & Kidd, M. P. (1996). *The Determinants Of The Demand For Private Health Insurance Under Medicare*. *Applied Economics*, 28(12), 1623-1632.
- İnce, G. (2014). *Ankara’da Bir Vakıf Üniversitesine Bağlı Semt Polikliniğine Başvuran Hastaların Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi.
- Kalaycı, Ş. (2010). *Faktör Analizi. Ş. Kalaycı İçinde, Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (S. 321-345). Ankara: Asil Yayın.
- Kerssens, JJ Ve Groenewegen, PP (2005). *Sosyal Sağlık Sigortasında Tüketici Tercihleri*. *Avrupa Sağlık Ekonomisi Dergisi*, 6 (1), 8-15.
- Keskin, H. (2019). *Özel Sağlık Sigortasının Gelişme Potansiyeli Üzerine Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi: Ankara İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Kurnaz, E. (2020). *Kurum Kültürü Ve İç Denetim*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Liu, TC Ve Chen, CS (2002). *Tayvan'da Ulusal Sağlık Sigortası İle Özel Sağlık Sigortası Satın Alma Kararlarının Analizi*. *Sosyal Bilimler Ve Tıp*, 55 (5), 755-774.
- Orhaner, E. (2018). *Türkiye’de Sağlık Sigortası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Özmen, S. (2013). *Genel Sağlık Sigortasının Sağlık Hizmeti Sunucularına Ve Hastane Olan Uygulamaları*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Öztürk, N. (2014). *Tamamlayıcı Sağlık Sigortası Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği: Vatandaş Görüşlerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Pamir, Z. İ. (2010). *Türkiye’de Özel Sağlık Sigortası Sektöründe Hizmet Ve Ürün Yeterliliğinin Değerlendirilmesi Ve Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Sıvacı, C. (2006). *Genel Sağlık Sigortası Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, *Bütçe Dünnyası*, Sayı: 24, 1-9.

- Somunoğlu, S., Ağırbaş, İ., Çelik, Y., Erdem, R., Akbulut, Y., & Erigüç, G. (2012). *Sağlık Kurumları Yönetimi-I*, Anadolu Üniversitesi.
- Şenocak, H. (2009). Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 409-468.
- Tarım, M. & Güdük, Ö. (2019). Türkiye’de Bireylerin Özel Sağlık Sigortası Tercihini Etkileyen Nedenler Ve Bilgi Düzeyleri. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 196-200.
- Tatar, F. (1996). Sağlık Hizmetleri Finansman Kaynakları. *Topum Ve Hekim Dergisi*.
- Turanlı, H. Ş. (2021). *Karışımli Faktör Analizi İle Faktör Analizinin Karşılaştırılması*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ulaş, I. (1997). *Uygulamalı Can Sigortası Hukuku, Hayat Ve Kişisel Kaza Sigortaları*, Ankara: Tarhan Kitapevi, 159.
- Vbo Blog, (2022). *Korelasyon Katsayısının Belirlenmesi*. [<https://www.veribilimiokulu.com/>], (02.02.2022).
- Yıldız, D. Ve Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması Ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*. 14-28.
- Yılmaztürk, M. H. (2008). *Genel Sağlık Sigortasına Karşı Sağlık Yöneticilerinin Tutumlarına İlişkin bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of the research is to determine the opinions of people living in Gümüşhane who do not have private health insurance, about general health insurance, private health insurance and the health services they have received. In addition, another aim of the study is to reveal why these people do not need private health insurance.

It is seen that the studies on health insurances and health services are generally carried out in provinces where there is a competitive environment and there are both public hospitals and private health institutions. It is important to determine the opinions on the said health insurances in places where there is a low competitive environment in health and there is no private hospital where there is only a public hospital. In this context, one of the provinces that has these restrictions is Gümüşhane. Within the framework of these constraints, it is important to reveal the opinions of individuals living in Gümüşhane regarding general health insurance, private health insurance and health services, and to determine whether they need private health insurance.

Methods

600 valid questionnaires were obtained from the participants by applying the questionnaire form prepared in line with the purpose of the study, online and face-to-face, to individuals living in Gümüşhane, which is the universe of the study, and who do not have private health insurance. In order to determine whether this number is sufficient or not, the formula giving the sample size was used when the number of elements was not known. $n = 384$ calculated. This shows that the minimum sample size targeted in the study should be 384. Obtaining 600 valid questionnaires within the scope of the research shows that the minimum sample size has been reached. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, there are 18 questions aiming to measure the demographic information of the participants, and in the second part, there are 26 questions prepared in the form of a 5-point Likert scale aiming to determine the perspectives of the participants towards general health insurance, private health insurance and health services.

Findings

The demographic characteristics of the individuals participating in the research (gender, age, educational status, occupation, marital status, income level, health insurance, number of people living in the household, the health institution generally visited, the number of visits to the health institution per year, thoughts about the privatization of health services) and the general health insurance. No significant difference was found between the perspectives. A significant difference was found between the profession, income level and health insurance variables of the individuals participating in the research and their perspectives on private health insurance. A significant

difference was found between the variables of gender, education status, occupation, income level and the number of people living in the household and their perspectives on health services.

Conclusion

Health services such as work accidents, occupational diseases, organ, tissue, stem cell transplantation, obesity and in vitro fertilization are covered by general health insurance; It was stated by the participants that aesthetic operations, orthodontic dental treatments for aesthetic purposes, clamping on the stomach for weight loss, alternative medicine services and lenses are not covered by general health insurance. Among the reasons for not having private health insurance, a significant part of the participants stated that they could not find time due to the intensity. It has been determined that there is a significant difference between the profession variable and the perspective towards health services. It has been concluded that the perspectives of individuals working in the public sector towards health services are more positive than those of students. It has been determined that there is a significant difference between the income level variable and the perspective towards private health insurance. It has been determined that there is a significant difference between the health insurance variable and the perspective towards private health insurance. It was determined that there was a significant difference between the gender variable and the perspective on health services, and it was seen that women's perspectives on health services were more positive than men. A significant difference was found between the education level variable and the perspective towards health services. It has been determined that there is a significant difference between the variable of the number of people living in the household and the perspective on private health insurance.

Kurumsal Risk Yönetiminin (KRY) Finansal Performans Üzerine Etkisi: BİST İmalat Sanayisinde Bir Uygulama

The Effects of Enterprise Risk Management (ERM) on Financial Performance: An Application on BIST Manufacturing Industry

Öz

Küreselleşmenin etkisiyle yaşanan ekonomik gelişmeler, ortaya çıkan farklı risk türleri, hissedar ve yatırımcıların beklentileri şirketlerde risk yönetiminin önemini arttırmıştır. Etkin bir risk yönetimi, şirketlerin finansman bulmasını kolaylaştırmakta ve aynı zamanda şirketlere başka önemli finansal kazanımlarda sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı kurumsal risk yönetiminin, finansal performans üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Çalışmada BİST İmalat Sanayisinde yer alan 179 işletme örneklem olarak belirlenmiştir. Analiz dönemi olarak 2013-2017 yılları belirlenmiş ve 5 yıllık veriler ile 895 işletme/yıl verisi kullanılmıştır.

Panel Veri Tekniği ile gerçekleştirilen analiz neticesinde, kurumsal risk yöneticisi ve şirket büyüklüğü değişkeninin, finansal performansı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Denetim komitesi büyüklüğü değişkeni ise finansal performansı negatif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla kurumsal risk yöneticisi ve yönetim kurulu büyüklüğü değişkenlerinde meydana gelebilecek bir değişim, aktif karlılık oranını aynı yönde etkilerken, denetim komitesi büyüklüğü değişkeninde meydana gelen değişim finansal performansı ters yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract

Economic developments with the effect of globalization, different types of risks, expectations of shareholders and investors have increased the importance of risk management in companies. An effective risk management makes it easier for companies to find financing and also provides companies with other important financial gains. The purpose of this study is to determine whether enterprise risk management has any effect on financial performance. In the study, 179 companies in the BIST Manufacturing Industry were determined as the sample. The years 2013-2017 were determined as the analysis period, and 5-year data and 895 companies/year data were used.

As a result of the analysis made with Panel Data Technique, it has been determined that the variable of enterprise risk manager and company size positively affect the financial performance. The audit committee size variable, on the other hand, affects financial performance negatively. Therefore, it was concluded that a change that may occur in the enterprise risk manager and the size of the board of directors affects the return on assets ratio in the same direction, while the change in the audit committee size variable affects the company performance in the opposite direction

Giriş

Risk kavramı, 1950'lilerde sigortacılık adı altında anılırken, 1960'larda şirketlerin riski yönetebilmek adına belirli stratejiler geliştirmeye başlaması risk yönetimi kavramının ortaya çıkmasına yardımcı olduğu göze çarpmaktadır. 1970-1980'lerde Geleneksel Risk Yönetimi (GRY) yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Ancak 1990'lı yıllarda küreselleşmenin etkisi, yaşanan ekonomik krizler ve ABD başta olmak üzere dünya genelinde ortaya çıkan muhasebe hile ve

Şerife Önder

Doç. Dr, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Kütahya, Türkiye.
serife.onder@dpu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-9251-0283>

İlknaz Özdemir

Uzman, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya, Türkiye.
ilknazozdemir3761@hotmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2078-7528>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Kurumsal Risk Yönetimi, Finansal Performans, BİST İmalat Sanayi, Panel Veri Yöntemi.

Keywords

Enterprise Risk Management, Financial Performance, BIST Manufacturing Industry, Panel Data Method.

JEL Codes: G32, L25, C33

Bilgilendirme

Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanmış, "Kurumsal Risk Yönetimi ve Firma Performansına Etkisi: Borsa İstanbul İmalat Şirketleri Üzerine Bir Uygulama" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Submitted: 10 / 10 / 2022

Accepted: 16 / 12 / 2022

skandalları, GRY'nin yetersiz kaldığını, şirket istek ve ihtiyaçlarına cevap vermediğini ortaya koyduğu görülmektedir. Bu yöntemin yetersiz kalması yeni bir anlayış olan Kurumsal Risk Yönetimi (KRY) sürecinin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Geleneksel yönetim, risk kavramını sadece zarar, kayıp olarak nitelendirmiş fakat riskin fırsat kolunun olduğu ise KRY ile ortaya çıkmıştır. Etkin bir risk yönetimi ortaya koyulduğu takdirde, riskin fırsat niteliğinden yararlanılarak şirketlerin piyasa değerlerini arttırmalarının mümkün olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda geleneksel yöntem riskleri birim bazında ele alırken, kurumsal risk yönetimi, şirketleri etkileyen bütün risklerin bir arada ele alınması ve yönetim kurulu, yöneticiler ve tüm çalışanların sistemin içerisinde yer alması gerektiğini savunmaktadır. İlk zamanlarda finans alanında uygulanmaya başlayan sistem zaman içerisinde yapılan düzenlemeler ışığında reel sektörün bütününe hitap etmeyi başarmıştır.

Bu çalışmada amaç, kurumsal risk yönetiminin, Türkiye'de faaliyet gösteren şirketler üzerindeki etkilerini tespit edebilmektir. Bu amaç doğrultusunda Borsa İstanbul (BİST) İmalat ve Sanayi Sektöründe işlem gören şirketlerin yayınladıkları beş yıllık finansal raporları ve faaliyet raporları incelenerek kurumsal risk yönetiminin finansal performans üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Türkiye'de Kurumsal Risk Yönetimi

Risklerin önce tanımlanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi yoluyla gerçekleştirilen risk yönetimi konusunda, şirketlere yardımcı olmak önemlidir. Çünkü kurumsal risk yönetiminin gerçekleştirilmemesinin olumsuz sonuçları vardır ve bu durum şirketlerin varlığını tehdit eder. KRY'nin olumsuz sonuçlarından bazıları; tedarikçilere, çalışanlara, devlete olan borçları ödeyememe, müşterilerden iş emri gelmemesi, şirketin finansal göstergelerinin olumsuz değerleri veya çalışanlar ile yönetim arasındaki stresli durumlar olarak ifade edilebilir. Bu gibi durumlar ise şirketin iflasına dönüşür ve genellikle şirketin tasfiyesine yol açar (Dvorsky,2021:1691).

Türkiye'deki şirketlerin KRY uygulamaları ile tanışması, 2008 küresel ekonomik krizi ve Avrupa Birliği uyum ve müzakere süreci dönemine rastlamaktadır. Bu gelişmeler iç kontrol sistemi, iç denetim ve risk yönetimi alanında uluslararası standartlara uygun yasal düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur. Türkiye'de rekabetin artması ihracat ve ithalat rakamlarındaki yükselme, finans kurumlarındaki çeşitlenme gibi nedenler risk yönetiminin önemini artırmıştır (Sertman,2017:55).

Türkiye'de 2009 yılında Kurumsal Risk Yönetim Derneği (KRYD), KRY sürecini sadece finans sektörlerinde değil finans dışı sektörlerde de kullanılabilir hale getirmek adına, finans ve finans dışı konularda araştırmalar yaparak elde edilen risk ve fırsatları incelemek amacıyla kurulmuştur (Kurnaz,2007:56). Türkiye'de KRY sürecinin öncü şirketleri 2010 yılında risk yönetim komitelerini oluşturan "TÜPRAŞ ve ARÇELİK" olmuştur. KRY ile ilgili çalışmalar Türkiye'de ilk başlarda holding düzeyinde başlamış ancak geçen zaman içinde holdinge bağlı şirketlere yansıtılmıştır (Şenol,2016:147).

ABD ve Avrupa'da yaşanan muhasebe skandalları ve hilelerine yönelik çıkarılan kanun ve düzenlemeler Türkiye'de kural koyucu olan Sermaye Piyasa Kurumu (SPK) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nu (BDDK) da harekete geçirmiştir. (Kurnaz,2007:58). Türkiye'de kurumsal risk yönetim alanında dünya genelinde olduğu gibi bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler ile birlikte başta halka açık şirketlerin yönetim kurullarına etkin bir risk yönetim sistemi kurmaları konusunda birtakım zorunluluklar getirilmektedir (Gacar,2016:31). SPK tarafından Temmuz 2003'te yayımlanan tebliğ ile Kurumsal Yönetim İlkelerinin çerçevesi çizilmiştir. Bu Tebliğ ile halka açık şirketlerin paydaşların hakları, kamuyu aydınlatma ilkeleri, yönetim kurullarının ortaklık yapısı ve işleyişi, şeffaflık ve hesap verebilirlik hakkında bilgi vermeleri sağlanmıştır (Uğur ve Ararat, 2006:332; Kaya,2015:79). SPK kurumsal yönetim ilkelerini; menfaat sahipleri, kamuoyu aydınlatma ve şeffaflık, pay sahipleri ve yönetim kurulu olmak üzere dört unsur ile açıklamıştır. Bu nedenle yönetim kurullarında bazı komitelerin oluşturulması gerektiğine değinilmiştir. Şirketlerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkabilecek bütün riskleri ve bununla beraber fırsat ve tehditleri önceden belirleyebilmesi ve risklere karşı önlemler alınabilmesi adına "Riskin

Erken Saptanması Komitesi'' nin halka açık bütün şirketlerde oluşturulması zorunluluğu getirilmiştir (Şener,2018:43).

Özel sektör şirketlerine yönelik düzenleme ve standartların yanında, Türk Ticaret Kanunu'nda da yeni düzenlemeler bulunmaktadır (Uysal,2012:32).Bu düzenlemeleri içeren kanun 2011'de yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren bu kanun ile Türk ticaret hayatında kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanabilirliğini artırmak amaçlanmıştır. Türk Ticaret Kanunu, Avrupa Birliği standartlarına uyumlu olduğu gibi OECD'nin 2004 yılında yayımladığı kurumsal yönetimin dört ilkesi olan şeffaflık, hesap verebilirlik, adillik ve sorumluluk kavramlarını da içinde barındırma özelliği taşımaktadır (Kaya,2015:82). Yürürlüğe giren kanun ile denetçi sorumlulukları yeniden düzenlenmiş, riskin erken saptanması komitesi zorunlu hale getirilmiş, yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunda şirketin karşılaşılabileceği risklere de yer vermesi gerektiği belirtilmiştir (TTK).

2. Literatür

Şirketlerde güçlü bir risk yönetim sisteminin uygulanması, şirketin finansal performansını ve hissedar değerini arttırması beklenmektedir. Yapılan çalışmalarda araştırmacılar, kazançtaki ve hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmayı azalttığını, sermaye maliyetlerini azalttığını, sermaye verimliliğini artırarak şirketlere fayda sağladığını ve hissedar değerini arttırdığını savunmaktadırlar. Saeidi (2021), KRY ve finansal performans arasındaki ilişkinin incelendiği, Tahir ve Razali (2011), Mc Shane vd. (2011), Hoyt ve Liebenberg (2011), Quon vd. (2012), Forrell ve Gallagher (2015), Florio ve Leoni (2017); Bertinetti vd. (2013) çalışmalarda finansal performansın Tobin's q ile ölçüldüğünü belirtmiştir. Saeidi (2021) ayrıca Gordon vd. (2009), Pagach ve Warr (2010), Grace et al. (2015), Manab et al. (2010), Gates et al. (2012), Quon et al. (2012), Li vd. (2014), Khan Majid vd. (2016), Florio ve Leoni (2017) çalışmalarında ise finansal performansın aktif karlılık oranı, özsermaye karlılık oranı, volatilité, karlılık, maliyet etkinliği ve muhasebe performansı (faiz ve vergi öncesi kar) gibi değişkenler ile ölçüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca hem finansal hem de finansal olmayan performansı dikkate alan Ping ve Muthuveloo (2015) ile Teoh vd. (2017) gibi çalışmalar da mevcuttur (Saeidi,2021:125).

Genel olarak, şirketlerin yüksek risk alması durumunda performansı pozitif etkilemesi beklenmektedir. Ancak aşırı (saldırgan) risk almak şirketlerde başarıya yol açmaz. Daha ziyade, riskin tanımlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Riskler tanımlanır ve anlaşılırsa, fırsat haline gelebilir. Şirketlerde KRY sisteminin uygulanması, riskleri azaltırken daha iyi risk almayı da etkiler (Glowka vd.,2020:1216). Bu nedenlerden dolayı kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasındaki ilişkinin incelendiği uluslararası çalışmalarda, genellikle anlamlı ve pozitif bir ilişkinin tespit edildiği görülmektedir.

Daud ve diğerleri (2010), tarafından yapılan çalışmada, kurumsal risk yöneticisinin bulunmasının şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada 500 Malezya şirketinden anket yoluyla derlenen veriler, Lojistik Regresyon yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda sadece şirketlerin %42 sinin kurumsal risk yönetimini gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada kurumsal risk yöneticisinin finansal performans üzerinde pozitif bir etkisinin bulunduğu raporlanmıştır.

Hoyt ve Liebenberg (2011), sigorta şirketlerinde kurumsal risk yönetiminin finansal performans üzerindeki etkisini araştırmışlardır. ABD'de 1998-2005 yılları arasında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin örneklem olarak yer aldığı çalışmada kaldıraç oranı, reasürans, maddi olmayan duran varlıklar, kurumsallaşma ve piyasa değer artışı değişkenleri kurumsal risk yönetimi ile istatistiksel anlamda pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yine çalışmanın sonucunda kurumsal risk yönetiminin şirket değeri üzerindeki etkisi ise önemli derece anlamlı çıktığı belirlenmiştir.

Şekerci (2011), Kurumsal risk yönetimi ile finansal performans arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedeflediği çalışmasında Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Norveç borsalarında faaliyet gösteren 150 şirketi incelemiştir. Anket yoluyla elde ettiği verilerin analizi sonucunda, kurumsal risk yönetimi ile finansal performans arasında istatistiksel anlamda olumlu bir ilişkinin olmadığı ve bunun yanında kurumsal risk yönetiminin İskandinav ülkelerinde ileri seviyede kullanılmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ballantyne (2013), çalışmasında kurumsal risk yönetimi ile finansal performans arasındaki ilişkiyi COSO Çerçevesinde incelemiştir. ABD’de faaliyet gösteren 134 halka açık şirketten anket ve faaliyet raporları incelenerek elde edilen veriler, doğrusal regresyon ve kademeli regresyon tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kurumsal risk yönetimi ile finansal performans arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Shima vd. (2013), kurumsal risk yönetimi ve finansal performans etkilerini ortaya koyabilmek adına Malezya’da faaliyet gösteren 175 kamu şirketini incelemiştir. Bağımsız değişkenlerinin risk yönetimi komitesi, finans uzmanları, yönetim kurulu büyüklüğü ve denetim komitesi olarak belirlendiği çalışmanın verileri yıllık olarak elde edilmiştir. Çoklu regresyon yöntemiyle yapılan analiz sonucunda, kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kallamu (2015), 2007-2011 yılları arasında Malezya’da faaliyet gösteren 37 finans şirketinin faaliyet raporları ve finansal tablolarından elde ettiği verileri incelemiştir. Bağımsız değişkenlerin risk yönetim komitesi, finans uzman sayısı, yönetim kurulu büyüklüğü, denetim komitesi büyüklüğü olarak belirlenen çalışmada bağımlı değişken ise şirket varlıkları ile ölçülmüştür. Araştırmanın sonucu olarak risk yönetim komitesi ve finansal performans arasında önemli bir pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.

Salaudeen ve diğerleri (2018), Nijerya Borsası’nda işlem gören 20 şirketin kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada literatürde sıklıkla kullanılan beş bağımsız değişkenden yararlanmışlardır. Bunlar; risk yönetim komitesinin varlığı, yönetim kurulu büyüklüğü, finans uzmanı sayısı, risk yöneticisinin varlığı ve denetim komitesinin büyüklüğü şeklinde sıralanmıştır. Araştırma verileri panel data yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde ettikleri sonuçlarda yönetim kurulu büyüklüğünün, risk yönetim komitesi ve finans uzmanının finansal performans üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu, risk yöneticisi ve denetim komitesinin büyüklüğünün ise şirket üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı yönündedir.

Türkiye’de ise KRY ve finansal performansı inceleyen az sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda ise genellikle KRY ve finansal performans arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Önder ve Ergin (2012) tarafından yapılan çalışmada, BİST’ de işlem gören finans kurumlarının KRY seviyeleri ve KRY’ni etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. 67 finans şirketinden 50’sinin örneklem olarak alındığı çalışmada lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda KRY ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. KRY’ni etkileyen faktörler şirket büyüklüğü ve kaldıraç oranı olarak tespit edilmiştir.

Şenol ve Karaca (2017), Borsa İstanbul’da işlem gören Türkiye’nin 500 sanayi şirketi üzerinde yaptığı çalışmasında, kurumsal risk yönetiminin şirketlerin finansal performansına etkisini ve belirleyicilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. 2014 yılına ait verilerin kullanıldığı çalışmanın sonucunda, KRY’in Türkiye’de şirketlerin performansına anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada şirket büyüklüğünün ve coğrafi çeşitliliğin KRY belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir.

Sayılır ve Farhan (2017) KRY’nin firma değeri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu amaçla imalat sektöründe faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul’da listelenen 130 şirketin 2008-2013 dönemindeki verileri kullanılmıştır. Panel regresyon tekniği ile yapılan analiz sonucunda firma değeri ile KRY arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Metodoloji

Çalışmada Borsa İstanbul (BİST) İmalat ve Sanayi Sektöründe yer alan şirketlerin kurumsal risk yönetimini tercih etmelerinin, finansal yapıları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye neden olup olmadığı incelenecektir. Çalışmada Kamu Aydınlatma Platformu (KAP) tarafından yayınlanan Borsa İstanbul (BİST) İmalat sanayinde yer alan 149 işletmenin, 2013- 2017 yıllarını kapsayan 5 yıllık faaliyet raporları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca şirketlerin, finansal performanslarının tespitinde finansal tablo verilerinden faydalanılmıştır. Elde edilen veriler panel data yöntemi ile

analiz edilmiştir. Panel data analiz yöntemi, kesit analizi ile zaman serisi analizini birleştiren bir yöntem olarak bilinmektedir.

BİST İmalat ve Sanayi Sektörü şirketlerinin kurumsal risk yönetim uygulamalarının finansal performanslarına etkisinin analiz edildiği bu çalışmada, Aktif Karlılık Oranı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Literatürde Aktif Karlılık Oranı (Return on Assets – ROA) finansal performansın bir göstergesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. KRY ve finansal performans ilişkisini inceleyen çalışmalarda da finansal performansın ölçümünde bu değişkenin kullanıldığı görülmektedir.

Risk yönetimi işlevi ise genellikle kurumsal risk yöneticisi (Chief Risk Officer-CRO) unvanına sahip bir üst düzey yönetici tarafından gerçekleştirilmektedir (Quon,2012:264). Dolayısıyla KRY'nin göstergesi olarak birçok araştırmada kullanılmakla birlikte kurumsal risk yönetimi uygulamaları ile ilgili yapılan çalışmalarda, literatürde sıklıkla kullanılan diğer değişkenleri şu şekilde sıralamak mümkündür; risk yönetimi komitesinin varlığı ve denetim komitesi büyüklüğü. Bu çalışmada da söz konusu değişkenlere yer verilecektir.

Şirketlerde kurumsal risk yönetiminin finansal performans üzerindeki etkisi Eşitlik 1 de tanımlanan denklem ile incelenecektir. Eşitlik 1'deki bu denklem bu alandaki diğer araştırmalar ile Salaudeen vd. (2018)'in araştırmasında kullanmış olduğu model veri alınarak oluşturulmuştur. Bu model,

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1RMC_{it} + \beta_2FINEXP_{it} + \beta_3CRO_{it} + \beta_4ACOM_{it} + \beta_5SIZE_{it} \quad (1)$$

Modelde;

ROA: Bu değişken aktif karlılık oranını göstermektedir. Aktif karlılık oranı çalışmada finansal performansın bir göstergesi olarak kabul edilecektir. Söz konusu değişken şirketlerin net karının aktif toplamına bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

RMC: Risk Yönetimi Komitesinin varlığını göstermektedir. Şirkette risk yönetimi komitesi varsa 1, yoksa 0 konulmak suretiyle modelde yer almaktadır.

FINEXP: : Yönetim kurulunda yer alan finans/muhasebe uzmanlarının toplam üye sayısı içerisindeki oranını göstermektedir.

CRO: Kurumsal Risk Yöneticisinin varlığını göstermektedir. Şirkette kurumsal risk yöneticisi varsa 1, yoksa 0 konulmak suretiyle modelde yer almaktadır.

ACOM: : Denetim komitesi büyüklüğünü göstermektedir. Denetim komitesinde yer alan üye sayısı ile hesaplanmaktadır.

BUYUK: Modelin kontrol değişkenidir. Şirket büyüklüğünü göstermesi açısından satışların doğal logaritması alınarak hesaplanmaktadır.

4. Bulgular

Tablo 1, Eşitlik 1'de tanımlanmış olan modelin değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir. Söz konusu modelin bağımlı değişkeni olan ROA değişkeni için ortalama değer 0,053'tür. ROA değişkeni en yüksek 6,804'e kadar çıkarken, en düşük aldığı değer ise -0,540'dır.

Tablo 1. Modelin Tanımlayıcı İstatistikleri

	ROA	RMC	FINEXP	CRO	ACOM	BUYUK
Ortalama	0.053	0.923	30.799	0.126	1.885	18.577
Medyan	0.038	1.000	28.571	0.000	2.000	18.820
En Yüksek	6.804	1.000	85.714	1.000	4.000	23.541
En Düşük	-0.540	0.000	0.000	0.000	0.000	11.279
Standart Sapma	0.271	0.265	19.876	0.332	0.585	1.918

Modelin bağımsız değişkenlerinden biri olan ve şirketlerde risk yönetimi komitesinin varlığını gösteren RMC değişkeni, ortalama olarak 0,92 değerini almaktadır. FINEXP değişkeninin ortalama değeri ise 30,79'dur. FINEXP değişkeninin en yüksek değeri 85,71 iken, en düşük değeri 28,57'dir. CRO değişkeninin de ortalama değerinin 0.12 olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Modelin

son bağımsız değişkeni olan ACOM değişkeninin ortalama değeri 1,88'dir. Bu değişkenin aldığı en yüksek değer 4 ve en düşük değer 0'dır. Modelin kontrol değişkeni olan BUYUK değişkeninin ortalama değeri 18,57 iken, en yüksek ve en düşük değerleri sırası ile 23,54 ve 18,58'dir.

Borsa İstanbul (BİST) İmalat ve Sanayi Sektöründe yer alan şirketlerin kurumsal risk yönetimini tercih etmelerinin, finansal yapıları üzerindeki etkilerinin incelendiği modelin tanımlayıcı istatistikleri incelendikten sonra artık Eşitlik 1'deki modelin analiz için gerekli istikrar koşullarını sağlayıp sağlamadığının kontrol edilebilir. Panel veri modellerinde tutarlı tahminler üretilebilmesinin sağlanması için kesit bağımlılık, değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının var olmaması gerekmektedir. Eşitlik 1'de yer alan modelin söz konusu problemleri barındırıp barındırmadığı Pesaran kesit bağımlılık, Greene değişen varyans ve Wooldridge otokorelasyon testleri ile incelenecektir (Önder, 2021:5). Eşitlik 1'de yer alan model için söz konusu testlere ait istatistikler Tablo 2'de raporlanmıştır.

Tablo 2. Panel Veri Modelinin İstikrar Koşullarının Araştırılması

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	P Değeri
H ₀ : Otokorelasyon yoktur	Wooldridge Otokor. Testi	69.541	0.0001
H ₁ : Otokorelasyon vardır			
H ₀ : Eş varyanslılık yoktur	Greene Değişen Varyans Testi	963.758	0.0001
H ₁ : Eş varyanslılık vardır			
H ₀ : Kesit bağımlılık yoktur	Pesaran Kesit Bağımlılık Testi	6.196	0.0001
H ₁ : Kesit bağımlılık vardır			

Wooldridge Otokorelasyon Testinin sonuçları %1 önem düzeyine göre istatistiki açıdan anlamlı çıkması otokorelasyon probleminin olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Greene Değişen Varyans Testi ve Pesaran Kesit Bağımlılık Testleri de istatistiki açıdan anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla modelde, değişen varyans ve kesit bağımlılık problemleri de bulunmaktadır. Bu durum Eşitlik 1'de bulunan modelin, klasik panel veri analiz metodları ile analiz edilmesi durumunda, yanlış ve tutarsız tahminler üretmesine neden olacaktır. Bu nedenle söz konusu üç probleme de dayanıklı olan Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılarak model analiz edilmelidir.

Tablo 3. Panel Veri Analiz Yönteminin Seçimi

Hipotez	Test Adı	Test İstatistiği	P Değeri	
H ₀ : $\beta_i = \beta$	F Testi	0,850	0,884	
H ₁ : $\beta_i \neq \beta$				
H ₀ : $\sigma_u^2 = 0$	Honda Testi	Kesit	-1,305	0,904
H ₁ : $\sigma_u^2 \neq 0$		Zaman	-0,704	0,759
		Kesit ve Zaman	-1,420	0,922

Panel Veri Analizinde, Havuzlanmış Veri Seti Yöntemi (Pooled OLS), Rastal Etkiler Yöntemi (Random Effect) ve Tesadüfi Etkiler Yöntemleri (Fixed Effect) bulunmaktadır. Bunlardan hangisinin kullanılacağına karar vermek için F Testi ve Honda Testi yapılmış, sonuçları Tablo 3'te raporlanmıştır. Öncelikle Havuzlanmış veri seti yönteminin Sabit Etkiler yöntemi karşısında geçerliliğini sınamak için F Testi yapılmıştır. F testi sonucunda olasılık değerinin %10 istatistiki önem düzeyinde bile anlamlı çıkmaması, Havuzlanmış Veri Seti Yönteminin Sabit Etkiler Yöntemine göre daha etkin olduğunu göstermektedir. İkinci aşamada Havuzlanmış veri seti yönteminin Rastal Etkiler yöntemi karşısında geçerliliğini sınamak için Honda Testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda olasılık değerinin anlamlı çıkmaması, Havuzlanmış Veri Seti Yönteminin Rastal Etkiler Yöntemine göre daha etkin olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile Eşitlik 1'de yer alan modelin analizinde Havuzlanmış Veri Seti Yöntemi kullanılacaktır.

Tablo 2 ve Tablo 3'deki sonuçlar çalışmada kullanılan panel veri modelinin analizinde Driscoll ve Kraay yöntemi ile Havuzlanmış Veri Seti modelinin tutarlı tahminler üretebileceğini göstermiştir. Bu nedenle Eşitlik 1'de yer alan model Driscoll ve Kraay yöntemi ile Havuzlanmış Veri Seti kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 4'te raporlanmıştır..

Tablo 4. Modelin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	P Değeri	95% Güven Aralığı	
				Alt Sınır	Üst Sınır
RMC	-0,0058	0,0188	0,652	-0,0392	0,0275
FINEXP	-0,0009	0,0007	0,256	-0,0029	0,0010
CRO	0,0389	0,0063	0,004*	0,0211	0,0567
ACOM	-0,0057	0,0021	0,056***	-0,0118	0,0002
BUYUK	0,0089	0,0023	0,018**	0,0025	0,0153
C	-0,0726	0,0292	0,068***	-0,1537	1,6575
Göz. Say. 745	R ² : 0,271		F-istatı. 23,9	F İst. P değeri :0,0044	

Tablo 4'te raporlanan değerlere göre F istatistiğinin p değeri, modelin bütün olarak %1 istatistiki önem düzeyinde anlamlılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Modelin R² değeri ise düşükte olsa açıklama gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Modeldeki bağımsız değişkenlerden CRO ve ACOM değişkenleri ile kontrol değişkeni olan BUYUK değişkeni dışında hiçbir değişken istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır. CRO değişkeni %1, ACOM değişkeni %10 ve BUYUK değişkeni ise %5 istatistiki önem düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu değişkenlerden CRO ve BUYUK değişkenlerinin katsayısı pozitif işaretli iken ACOM değişkeninin katsayısı negatif işaretlidir. Dolayısıyla CRO ve BUYUK değişkenlerinde meydana gelebilecek bir değişim, ROA değişkenini aynı yönde etkilerken, ACOM değişkeni aksi yönde etkileyecektir.

CRO değişkeninde meydana gelebilecek bir değişim ROA değişkenini aynı yönde 0,0389 birim etkilerken, BUYUK değişkeninde meydana gelebilecek bir değişim ise yine aynı yönde 0,0089 birim etkilemektedir. ACOM Değişkeninde meydana gelebilecek bir birim değişim ise ROA değişkenini ters yönde 0,0057 birim etkilemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Küreselleşmenin etkisiyle yaşanan ekonomik gelişmeler, ortaya çıkan farklı risk türleri, hissedar ve yatırımcıların beklentileri gibi gelişmeler risk yönetiminin önemini artırmıştır. Bu kapsamda 1990'lı yıllarda riskleri sadece kayıp ve zarar olarak görmeyen, karşılaşılan risklerden şirketlere kazanç sağlayıp, piyasa değerlerini yükseltmeyi hedefleyen kurumsal risk yönetimi süreci gelişmeye başlamıştır. Etkin bir risk yönetimi modeliyle şirketlerin finansman bulması kolaylaşmakta aynı zamanda şirkete başka önemli finansal kazanımlarda sunmaktadır. Bu çalışmada, KRY sürecinin finansal performans üzerindeki etkileri araştırılmak istenmiştir. Araştırmanın sonucunda, kurumsal risk yöneticisi ve şirket büyüklüğü değişkenlerinin finansal performansı pozitif yönde, denetim komitesi büyüklüğünü ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kurumsal risk yöneticisi; risklerin tanımlanması ve analiz edilmesi, şirket stratejilerinin belirlenmesi, şirketin karşılaşılabilecek risklere nasıl davranacağını belirlemek ve gerekli tedbirleri almakla sorumludur. Bu görevler yerine getirildiğinde şirket değerinde artış, sürdürülebilir büyüme ve rekabet avantajı sağlanmış olacaktır. Dolayısıyla şirkette kurumsal risk yöneticisinin varlığı KRY'nin şirkette uygulandığının en temel göstergesidir. KRY'nin ise şirkette finansal performansı arttırdığını göstermektedir.

Çalışmada kurumsal risk yönetimi ile finansal performans arasındaki ilişkiyi denetim komitesi büyüklüğü değişkeninin negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bunun nedeni Türkiye'deki şirketlerde yer alan denetim komitelerinin nicelik ve nitelik açısından yetersiz olmasından kaynaklanabilir. Çalışmada yer alan imalat şirketlerinde denetim komitesi üye sayısı ortalama 1,88'dir. En yüksek denetim komitesi 4 kişiden oluşurken, en düşüğünün 0 yani bir denetim komitesinin olmadığı tanımlayıcı istatistiklerde görülmektedir. Denetim komitesi; şirketin muhasebe sistemi ve mali tablolarının hesap verebilirliğinin, kalitesinin ve doğruluğunun gözetimi, şirketin gerçekleştirdiği işlemlerin yasalar ve mevzuata uygunluğunun incelenmesi, iç kontrol sisteminin etkinliğinin gözlenmesi, şirketin iç denetim biriminin ve dış denetçilerin performansının izlenmesi konularında yetkili mercidir. Açıklanan bu yetki ve sorumluluklar ışığında, şirketler

bünyesinde denetim komitesinin mutlaka yer alması ve üye sayılarının fazlaştırılması gerekmektedir. Aynı zamanda denetim komitesine seçilecek üyelerin yeterli bilgi, beceri ve deneyime sahip olması ve bağımsız üyelerden seçilmeleri de finansal performans üzerindeki etkisinin pozitif yöne çevirmede etkili olacaktır.

Türkiye’de kurumsal risk yönetimi anlayışı şirketlerde kısa bir dönem önce uygulanmaya başlamıştır. Kurumsal risk yönetimi sürecinden maksimum yararın beklenilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Çünkü kurumsal risk yönetiminin amacı, fırsat ve tehditleri etkin bir şekilde yönetip şirket değerini yükseltmek, rekabet avantajı sağlamak ve sürdürülebilir bir büyüme yakalamaktır. Bu hedeflere ulaşmak uzun vadede mümkündür.

2013-2017 yıllarını kapsayan bu çalışma, Türkiye’deki işletmelerde kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasında anlamlı ilişkiler tespit etmesi açısından literatüre katkı sağlamaktadır.

Bunun nedeni olarak son dönemde şirketlerin kurumsal yönetimle birlikte kurumsal risk yönetimine önem vermeye ve kurumsallaşma çabaları içerisinde olması sayılabilir. Yine çalışmalarda kullanılan değişken ve örneklemelerin farklılaşması sonuçların da farklı çıkmasına neden olabilmektedir.

Kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasındaki ilişkinin incelendiği uluslararası çalışmalar incelendiğinde (Yazid ve diğerleri (2010), Hoyt ve Liebenberg (2011), Kallamu (2015), Salaudeen ve diğerleri (2018)) genellikle anlamlı ve pozitif bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Ancak konu Türkiye özelinde hem çok az çalışmada incelenmiş hem de az sayıdaki bu çalışmalarda KRY sürecinin finansal performans üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Daha önce hem Önder ve Ergin (2012), hem Şenol ve Karaca (2017) hem de Sayılır ve Farhan (2017) tarafından yapılan çalışmalarda anlamlı ilişkiler tespit edilememiştir. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerdeki KRY uygulamasının büyüme hızının, gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek olmasından kaynaklanabilir. KRY ve firma performansı alanında en fazla araştırma, gelişmiş ülkeler arasında yapıldığı görülmekle birlikte KRY’nin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisinin anlaşılması ve bilinmemesinden dolayı finansal performansa anlamlı etkisi söz konusu olamayabilmektedir (Saeidi,2021:126).

Bu çalışmanın ileride kurumsal risk yönetimi ve finansal performans arasındaki ilişkiyi farklı dönemler, farklı değişkenler ve farklı örneklemeler üzerinden incelemek isteyen araştırmacılar için kaynak oluşturması beklenmektedir.

Kaynakça

- Daud, W. W., Yazid, A. S., & Hussin, M. R. (2010). The Effect of Chief Risk Officer on Enterprise Risk Management Practices”: Malaysia. *International Business and Economics Research Journal*, 9(11).
- Dvorsky, J., Belas, J., Gavurova, B., & Brabenec, T. (2021). Business risk management in the context of small and medium-sized enterprises. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, 34(1), 1690-1708.
- Gacar, A. (2016). İşletmelerde kurumsal risk yönetimi ve varlığının belirleyicileri, Yayınlanmamış doktora tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Glowka, G., Kallmünzer, A., & Zehrer, A. (2021). Enterprise risk management in small and medium family enterprises: the role of family involvement and CEO tenure. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17(3), 1213-1231.
- Hoyt, R. , Lieberberg, A. (2011), The value of enterprise risk management, *The Journal of Risk and Insurance* , 78(4), 795-822.
- Kallamu, B. S. (2015). Risk management committee attributes and firm performance. *Journal Of International Finance And Banking*, 2(2), 1-24. <https://doi.org/10.5296/ifb.v2i2.8580>
- Kaya, Y. (2015). KOBİ’lerde kurumsal risk yönetimi, Yayınlanmamış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Kurnaz, N. (2007). Kurumsal yönetim ekseninde risk odaklı iç denetim: Türkiye'nin 500 büyük sanayi işletmesinde risk odaklı iç denetim uygulama analizi. Yayınlanmamış doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya

- Önder, H. (2007). The impact of corruption on food security from a macro perspective. *Future of Food: Journal on Food, Agriculture and Society*, 9 (1), 7-17.
- Önder, Ş. & Ergin, H. (2012). Determiners of enterprise risk management applications in Turkey: An empirical study with logistic regression model on the companies included in ISE (Istanbul Stock Exchange), *Business and Economic Horizons*, 7(1), 19-26.
- Saeidi, P., Saeidi, S. P., Gutierrez, L., Streimikiene, D., Alrasheedi, M., Saeidi, S. P., & Mardani, A. (2021). The influence of enterprise risk management on firm performance with the moderating effect of intellectual capital dimensions. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 34(1), 122-151.
- Salaudeenn, Y., Atoyebi, T., & Oyegbile, B. (2018) , Enterprise risk management and performance of selected listed consumer goods companies in Nigeria, *Applied Finance and Accounting*, 4(1), 112-121.
- Sayılr, Ö. & Farhan, M. (2017). Enterprise risk management and its effect on firm value in Turkey, *Journal of Management Research*, 9(1), 86-99.
- Sertman, B. (2017). Risk Yönetim Süreci ve Riskin Yönetilebilirliği, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shima, N., Mahmood, Z., Happy, A., & Akbar, A. (2013). Enterprise risk management and performance in Malaysia. *Interdisciplinary Journal of contemporary Research in Business*, 5(1), 670-707.
- Şekerci, N. (2011), Does Enterprise Risk Management Create value for Firmss: Evidence from Nordic Countries. *Essays on Corporate Governance*, Dissertation, Lund University. 2011.
- Şener, M. (2018), Örgütlerde kurumsal risk uygulama düzeyinin öncüleri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Şenol, Z., & Karaca, S. S. (2017):.The effect of enterprise risk management on firm performance: A case study on Turkey. *Financial Studies*, 4 (78), 27-45.
- Türk Ticaret Kanunu-TTK. (2011). 26.06.2012 Tarih ve 6335 Sayılı Kanun Güncellemeleriyle, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu.
- Ugur, M. & Ararat, M. (2006). Does macroeconomic performance affect corporate governance? Evidence from Turkey. *Corporate Governance: An International Review*, 14, 325-348.
- Quon, T. K., Zeghal, D., & Maingot, M. (2012). Enterprise risk management and firm performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62, 263-267.

Extended Abstract

Aim and Scope

The aim of the study is to investigate whether the companies in Borsa Istanbul (BIST) Manufacturing and Industry Sector prefer corporate risk management, whether it has a positive or negative effect on their financial structures.

In the study, 179 companies in the BIST Manufacturing Industry were determined as the sample. The years 2013-2017 were determined as the analysis period, and 5-year data and 895 companies/year data were used.

Methods

In the study, the data were analyzed with the panel data method. The panel data analysis method is known as a method that combines section analysis and time series analysis.

In order for the panel data model to produce suitable and consistent estimators, there should be no autocorrelation, varying variance and cross-section dependency problems. To test the aforementioned problems, Wooldridge autocorrelation, Greene varying variance and Pesaran cross-section dependency tests were performed. Autocorrelation, varying variance and cross-section dependency problems were identified in the model. Therefore, the model was analyzed using the Driscoll and Kraay Estimator, which produced estimators resistant to these three problems.

Findings

CRO and ACOM variables, which are independent variables in the model, and BUYUK variable, which is the control variable, were statistically significant. Among these variables, the coefficient of

the CRO and BUYUK variables has a positive sign, while the coefficient of the ACOM variable has a negative sign. Therefore, a change that may occur in the CRO and BIG variables will affect the ROA variable in the same direction, while the ACOM variable will affect the ACOM variable in the opposite direction.

Conclusion

In the study, it was determined that corporate risk manager and company size variables affect financial performance positively, while audit committee size affects negatively.

Enterprise risk manager; It is responsible for defining and analyzing risks, determining company strategies, determining how the company will respond to the risks it will face, and taking the necessary measures. When these duties are fulfilled, an increase in company value, sustainable growth and competitive advantage will be achieved. It shows that ERM increases the financial performance of the company.

In the study, it was determined that the audit committee size variable negatively affected the relationship between corporate risk management and financial performance. This may be due to the fact that the audit committees in companies in Turkey are insufficient in terms of quantity and quality.

In Turkey, the corporate risk management approach has started to be implemented in companies a short time ago. It takes a long time to expect the maximum benefit from the enterprise risk management process. Because the purpose of enterprise risk management is to manage opportunities and threats effectively, to increase the value of the company, to provide competitive advantage and to achieve sustainable growth. Achieving these goals is possible in the long run.

The Sexual Development: Examining Communication between Parents and Their Children

Cinsel Gelişim: Ebeveynler ve Çocukları Arasındaki İletişimin İncelenmesi

Abstract

The research aimed to improve parents' communication language while talking to 3-6 years old children about sexual development. The research was carried out using the experimental model, one of the quantitative research methods. It was a quasi-experimental study with pretest, posttest, and control groups. Seventy-six parents voluntarily participated in the study, thirty-eight were in the experimental group, and thirty-eight were in the control group. A personal information form and a Sexual Communication Scale for Parents were used as data collection tools. The Online Child Sexual Education and Communication Program were applied to improve the communication language of the parents in the experimental group. The study results showed that the communication language used by the parents while talking to children about sexual development improved after the program. There was a significant difference between the parents' communication language pretest and posttest scores in the experimental group. However, no significant difference was found between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the control group. There was a significant difference in pretest and posttest scores of the experimental group parents' communication language for sexual education.

Öz

Araştırma, 3-6 yaş arası çocuğu olan anne ve babaların cinsel eğitimle ilgili konular söz konusu olduğunda kullandıkları iletişim dilinin yapılan bilgilendirme çalışmaları ile artırılması amacıyla yapılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden deneysel model kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ön test son test ve kontrol gruplu yarı deneysel bir çalışmadır. Araştırmaya otuz sekizi deney, otuz sekizi kontrol grubu olmak üzere yetmiş altı ebeveyn gönüllü olarak katılmıştır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği kullanılmıştır. Deney grubunda bulunan ebeveynlere Çocuk Cinsel Eğitim ve İletişim Çevrimiçi Eğitim Programı uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin çocuk cinsel eğitimle ilgili konular söz konusu olduğunda kullandıkları iletişim dilinin yapılan bilgilendirme çalışmaları ile arttığı belirlenmiştir. Yapılan bilgilendirme çalışması deney grubundaki ebeveynlerin cinsel eğitim sırasında kullandıkları iletişim dili ön test ve son test arasında anlamlı bir farklılık yaratmıştır. Kontrol grubundaki ebeveynlerin cinsel eğitimde kullandıkları iletişim dili ön testi ve son testi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin cinsel eğitim sırasında kullandıkları iletişim dili ön testi ve son testi arasında da deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Introduction

Many parents assume that the preschool period is too early for providing children with information about sexual development. They believe the issues surrounding sexual development should be taught during adolescence. However, children can recognize the gender differences between 2-3 years old (Martin & Torres, 2014), and initial sexual identity characteristics appear at the age of 3-7. During this period, children are likely to have an intense curiosity about the world around them, just like the aroused interest in their bodies. Similarly, they begin to ask the initial questions about sexuality during this time: "How was I born?", "Why don't I have a penis?" "Is the girls' penis broken off?" (Stone, Ingham, & Gibbins, 2013). It is crucial to satisfy children's curiosity

Alev Üstündağ

Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri
Üniversitesi, alev.ustundag@sbu.edu.tr,
Ankara, Türkiye
Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5832-6810>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Cinsel iletişim, Cinsel gelişim, Ebeveyn eğitimi, Ebeveyn ve çocuk, Okul öncesi dönem

Keywords

Sexual communication, Sexual development, Parent education, Parent-child, Preschool period

JEL Codes: M30, M31, M37

Submitted: 26 / 10 / 2022

Accepted: 29 / 12 / 2022

by establishing appropriate communication and giving appropriate responses and information to their questions. Criticism of children due to such curious questions may lead them to feel guilty. Therefore, parents should be supported on how to talk with their children about sexual topics. (Bayrak, Başgöl, & Gündüz, 2011).

In addition to supporting children's other developmental areas, sexual education involves the information and awareness-raising activities provided to children to follow their sexual development, support them to accept the gender roles, and inform about the characteristics of their gender and the opposite gender (Stoppard, 2016). Sexual education is a long process that begins with birth and includes adolescence. Sexual education should be given to children primarily by their parents, which prevents children from searching other sources to satisfy their curiosity (Byers, Sears, & Weaver, 2008; Stoppard, 2016).

Sexual education in the preschool period is one of the main concerns parents worldwide face (Truax & Carkhuff, 2007; Sharifi et al., 2016). Since sexual issues and problems are prevalent among adolescents, the necessary concern about sexual development is not shown to preschool children. However, today it is well-known that sexual maturation does not occur suddenly during puberty. Sexual maturation begins with birth and is necessary to support the sexual development of the individual (Pinar et al., 2009).

As the primary sources of education, parents and other family members affect children's sexual self-awareness and (male or female) gender roles (Jackson, 2014; Ganji et al., 2017). Parents play an essential role in the sexual development of children (Martin & Torres, 2014). In Turkish culture, sexual issues in the family and education system are delayed until adolescence and adulthood due to certain beliefs such as "humility, privacy, and shyness" (Sharifi et al., 2016). Parents' knowledge, attitudes, and beliefs -especially mothers- about sexual development are critical because family is considered the beginning of life, and children spend most of their time with their families. Several studies stressed the important roles of mothers in sexual education, but they also revealed that mothers still felt inadequate in providing sexual education (Goldman, 2011).

Addressing the sexual development needs of children, as in other developmental areas, shows the importance of sexual education. Sexual education is based on providing age-appropriate information to children, and it is of great importance. However, there is no systematic sexual education program or intervention in the Turkish education system. Studies prove that many factors prevent parents from talking to their children about sexual development (Abedini, Tabibi, Ziaee, & Kheibari, 2016). These factors include parents' lack of interest, reluctance, ignorance, embarrassment, or business to talk about sexual development, assuming their child is too young or unready for such a conversation, and concerns about stimulating their sexual curiosity (Vanderberg et al., 2016). Parents' attitudes and prejudices about providing age-appropriate sexual education also affect the quality of conversation with their children (Stone, Ingham, & Gibbins, 2013). Studies have shown that Latino and Asian mothers rarely talk to their children about sexual matters (Meneses et al., 2006).

Studies show that parents drive forces in supporting preschoolers' sexual development (Stone, Ingham, & Gibbins 2013). They primarily teach their preschool children body parts and the difference between good touch and bad touch to prevent sexual abuse (Martin et al., 2011). Therefore, parents should have healthy communication with their children to protect them from possible harmful situations. Martin and Luke (2010) argue that mothers talk more to their daughters than to their sons about such issues; that is, there are gender differences in the sexual education provided by parents.

Parents who have healthy communication with their children and provide a suitable sexual education contributes to other related issues surrounding sexual development, such as protection from sexual abuse (Stoppard, 2016). Thus, age-appropriate sexual education help children become sexually healthy adults (Izugbara, 2008). However, since sex is taboo in Turkey, parents feel uncomfortable talking to their children about sex. They generally hope that children would somehow learn from school, books, media, or friends (Coffelt, 2010). Parents experience anxiety about talking about sex, and the information that children learn from their peers or the media may

be wrong, exaggerated, confusing, or frightening. When parents avoid talking to their children and answering their questions about sex, they convey particular messages: "I do not want to talk about this matter; it is wrong to ask such questions; you should not come to me with such questions, comments, and concerns." In this sense, it is crucial to raise parents' awareness and support them to use appropriate language while talking to their children about sexual education. Thus, the study aimed to improve parents' communication language while talking to their 3–6-year-old children about sexual development. In the study, answers to the following questions were sought:

1. Is there a significant difference between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the experimental group after the online sexual education and communication program?
2. Is there a significant difference between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the control group after the online sexual education and communication program?
3. Is there a significant difference between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the experimental and control groups after the online sexual education and communication program?

1. Method

1.1. Research Model

It was a quasi-experimental study, one of the quantitative research methods, including pretest, posttest, and control group (Metin, 2014).

1.2. Participants

The study was carried out in the province of Ankara. The participants were selected using the criterion sampling method, one of the purposive sampling methods. The participation criteria were: having a child between 3-6 years old, not having any communication disability, following the informational activities, and using the Zoom program. The parents who did not fill the data collection tool or follow the informational activities and who wanted to withdraw from the study were not included in the sample. There were 76 volunteer parents, 38 of whom were in the experimental group and 38 in the control group. Voluntary consent was obtained from the parents. Permission was also asked to record the informational activities. Demographic information of the parents in the experimental and control groups is shown in Table 1 below.

Table 1. Parents' Demographic Characteristics

	Experimental Group				Control Group			
	Female		Male		Female		Male	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Gender	20	100	18	100	23	100	15	100
Number of children								
1	7	35	5	28	11	48	8	53
2	9	45	10	56	7	30	5	33
3	4	20	2	11	2	9	1	7
4	0	0	1	6	3	13	1	7
Total	20	100	18	100	23	100	15	100
Gender (Child)								
Female	17	85	7	39	20	87	5	33
Male	3	15	11	61	3	13	10	67
Total	20	100	18	100	23	100	15	100
Age (Child)								
3	7	35	4	22	4	17	6	40
4	3	15	4	22	7	30	3	20
5	4	20	6	34	8	35	3	20
6	6	30	4	22	4	17	3	20
Total	20	100	18	100	23	100	15	100
Education Status (Parent)								

Primary education	2	10	3	17	0	0	0	0
High school	3	15	5	28	4	17	0	0
University	9	45	8	44	15	65	13	87
Master's/PhD	6	30	2	11	4	17	2	13
Total	20	100	18	100	23	100	15	100
Employment status (Parent)								
Employed	14	70	18	100	21	91	15	100
Unemployed	6	30	0	0	2	9	0	0
Total	20	100	18	100	23	100	15	100

Twenty of the parents in the experimental group were female, and eighteen were male. Twelve parents had one child, nineteen had two, six had three, and one had four. Twenty-four parents had daughters, and fourteen had sons. Eleven of the children were three, seven were four, ten were five, and ten were six years old. Five of the parents were primary school graduates, five were high school graduates, 17 were university graduates, and eight were master's/doctoral graduates. Thirty-two parents were employed, and six mothers were unemployed.

There were 23 female and 15 male parents in the control group, 18 of whom had one child, 12 had two, three had three, and four had four children. Twenty-five had a daughter, and 13 had a son. Ten children were three, ten were four, 11 were five, and seven were six years old. Four parents were high school graduates, 28 were university graduates, and six were master's/doctoral graduates. Thirty-six parents were employed, and two mothers were unemployed.

1.3. Data Collection Tools

A personal information form and the Sexual Communication Scale for Parents were the data collection tools.

Personal Information Form: The researchers prepared the form to collect data about participant parents' gender, number of children, children's age, employment status, and educational status.

Sexual Communication Scale for Parents: The scale was developed by Artan, Ceylan, and Kurnaz Adibatmaz (2020). It was a 4-point Likert type scale [i.e., Totally Disagree (1), Partially Disagree (2), Partially Agree (3), Totally Agree (4)] involving 23 items and four sub-dimensions: content, body language, managing the process, and anxiety. High scores in the sub-dimension indicated the appropriateness of the communication language. The internal consistency coefficient of the sub-dimensions ranged between .70 and .80, and there were moderate relations between the sub-dimensions.

1.4. Data Collection Process

The study data were collected in April. Pretests were administered to the experimental and control groups on 1-9 April 2021. Informational activities were completed with the experimental group on Zoom between 12-23 April. The posttests were administered to the experimental and control groups between 26-30 April 2021.

1.5. Study Procedures

The Online Child Sexual Education and Communication Program

Parents in the experimental group received online training on Zoom between 18:00 and 20:00 on 12-23 April. They were informed in detail about the related topics that were explained with examples. An online link was sent to all participants before the education, including informational activities. The education content and program are presented in Table 2.

Table 2. Online Education Program

Session	Control Group	Goal	Experimental Group	Content
	Session 1	No intervention	- Increasing parents' knowledge and awareness of the sexual development of their 3-6-year-old children.	-Introduction -Explaining the study goal -Learning about expectations

			-Sexual development characteristics of children aged 3-6 years
Session 2	No intervention	-Increasing parents' knowledge and awareness of the questions their children ask. -Assisting parents on how to give appropriate answers to children.	-Discussing the sample questions about sexual development that children may ask -Exemplifying the appropriate answers that can be given to children -Sharing the parents' experiences
"Questions About Sexuality"			
Session 3	No intervention	-Increasing parents' knowledge and awareness of privacy education. -Providing information on how to inform their children about privacy.	-What is privacy? -Private body parts -Good touch and bad touch -What to do if a bad touch is felt -Staying away from strangers
"Privacy Education"			
Session 4	No intervention	-Increasing parents' knowledge and awareness of sexual abuse. -Informing parents on how to prevent sexual abuse. -Giving information on how children can be protected from sexual abuse. -Giving information on how to respond to a child who is a sexual abuse victim and the procedures to be followed.	-Definition, Types, examples of sexual abuse -Giving information on how to approach and help a child exposed to sexual abuse -Giving information about the procedures to follow in case of suspicion or certainty of sexual abuse
"Sexual Abuse"			
Session 5	No intervention	-Increasing parents' knowledge and awareness on how to improve the quality of communication with a child. -Assisting parents to communicate appropriately with child.	-The importance of communication -Communication Types -Verbal and nonverbal communication methods -Critical points to consider when teaching children
"Communication with the Child"			

1.6. Data Analysis

Shapiro Wilk Normality Test was performed for all sub-dimensions of the scale, and it was found that the data had a normal distribution. Therefore, the pretest and posttest scores of the experimental and control groups were analyzed using the paired samples t-test for dependent groups. Besides, independent groups t-test (Student's t-test) was performed to analyze the experimental and control groups test results.

1.7. Ethical Approval for Research

The research was approved by the Health Sciences University Hamidiye Scientific Research Ethics Committee (Date: 06.11.2020, No: 20/424). All ethical rules were followed during the research.

2. Results

The findings regarding the scale scores of all the parents before and after the online sexual education and communication program are presented in Table 3.

Table 3. Independent Groups T-test Results of the Experimental and Control Groups

		Groups	n	\bar{X}	Sd	t	df	p
Content	Pretest	Experimental	38	2.63	1.36	.614	37	0.513
		Control	38	2.72	1.14			
	Posttest	Experimental	38	2.98	1.07	.159	37	0.471
		Control	38	2.93	1.05			

Body language	Pretest	Experimental	38	2.40	1.28	.442	37	0.601
		Control	38	2.25	1.05			
	Posttest	Experimental	38	2.92	1.28	1.429	37	0.869
		Control	38	2.40	.86			
Managing the process	Pretest	Experimental	38	2.49	1.30	1.371	37	0.985
		Control	38	2.34	1.08			
	Posttest	Experimental	38	2.49	1.30	.442	37	0.725
		Control	38	2.32	1.14			
Anxiety	Pretest	Experimental	38	1.52	0.73	.175	37	0.626
		Control	38	1.53	0.71			
	Posttest	Experimental	38	3.47	0.73	1.429	37	0.475
		Control	38	1.52	0.73			
Total	Pretest	Experimental	38	2.34	1.12	1.038	37	0.725
		Control	38	2.30	0.93			
	Posttest	Experimental	38	2.79	0.93	1.429	37	0.241
		Control	38	2.50	0.88			

As seen in the table, there was no significant difference between the pretest scores of the parents in the experimental and control groups. The demographic characteristics of the parents in the experimental and control groups were almost homogeneous. Thus, it was an expected result that there was no significant difference between the pretest scores of both groups as they did not take any educational program before.

When the pretest and posttest mean scores of the parents in the experimental and control groups were compared, a statistically significant difference was found in favor of the experimental group in both the overall scale score and the mean score of the content and anxiety sub-dimensions. In this sense, it can be suggested that the online education program improved parents' communication language and raised awareness of sexual education and other related sexual matters. The pretest and posttest scores of the parents in the experimental group are shown in Table 4 below.

Table 4. Dependent Groups T-test Results of the Experimental Group

		n	\bar{X}	Sd	t	df	p
Content	Pretest	38	2.63	1.36	-3.194	37	0.003
	Posttest	38	2.98	1.07			
Body language	Pretest	38	2.40	1.28	-2.069	37	0.613
	Posttest	38	2.92	1.28			
Managing the process	Pretest	38	2.40	1.30	-1.013	37	0.781
	Posttest	38	2.49	1.30			
Anxiety	Pretest	38	1.52	0.73	-8.195	37	0.000
	Posttest	38	3.47	0.73			
Total	Pretest	38	2.34	1.12	-7.154	37	0.000
	Posttest	38	2.79	0.93			

There was a statistically significant difference between the pretest and the posttest scores of the parents in the experimental group. This statistically significant difference was also measured in the content and anxiety sub-dimensions. The difference in the mean scale score indicated that the online informational activities improved the communication language of the parents in the experimental group. The posttest scores in the content sub-dimension were also significant ($\bar{X}=2.98$), which shows that parents developed awareness about sexual education. The posttest scores in the anxiety sub-dimension were also significant ($\bar{X}=3.47$), which suggests that as parents developed awareness about sexual education, their anxiety levels increased. The pretest and posttest results of the parents in the control group are presented in Table 5.

Table 5. Dependent Groups T-test Results of the Control Group

		n	\bar{X}	Sd	t	df	p
Content	Pretest	38	2.72	1.14	.096	37	0.958
	Posttest	38	2.93	1.05			

Body language	Pretest	38	2.25	1.05	.156	37	0.204
	Posttest	38	2.40	0.86			
Managing the process	Pretest	38	2.34	1.08	.614	37	0.543
	Posttest	38	2.32	1.14			
Anxiety	Pretest	38	1.53	0.71	.442	37	0.661
	Posttest	38	1.52	0.73			
Total	Pretest	38	2.30	0.93	.107	37	0.725
	Posttest	38	2.50	0.88			

As seen in the table above, there was no statistically significant difference between the pretest and posttest scores of the parents in the control group. It might stem from that the parents in the control group did not participate in any informational activities to improve the communication language they used while talking about sexual development.

3. Discussion

There is a general belief in Turkey that preschoolers do not know or should not know anything about sexuality. Many parents implicitly assume that preschoolers should have limited information about their bodies and physiological genders, such as "I am a girl" and "I am a man." Although parents strive to fulfill their responsibilities and support their children's health and development, they experience various challenges in teaching sexual development. It lies in the fact that sexual development and sexual education are still taboo in Turkey. Even the word "sexual" affects parents' attitudes and leads them to avoid sexual matters to protect their children's innocence. They also think that sexual matters should be discussed only during adolescence. Sharifi et al. (2016) explained it as follows: "Parents often avoid talking to their preschool children about sexual development as they think that sexual matters are widespread among teenagers." According to Oktavianingsih and Ayriza (2018), the negative attitudes towards sexual education are cultural patterns that reduce the interactions between parents and children and the effects of the informational programs and interventions.

When the studies on sexual communication and sexual education in the preschool period are reviewed, it is seen that parents think that sexual education is essential for children, but should be given mainly by teachers (Eli Küçük & Sönmez, 2011; İşler & Gürşimşek, 2018; Bacioğlu & Tezel, 2020). Parents should learn about sexual development in order to inform their children accordingly. However, many studies have shown that parents' knowledge is insufficient (Martin & Torres, 2014). Pop and Rusu (2015) found that parents are willing to support their children's sexual development, but they generally need informational and motivational support about the limitations and appropriate communication methods. Although there was no significant difference in the pretest scores of the participant parents, a significant difference was found in the posttest results in favor of the experimental group. In this sense, we concluded that the online informational activities contributed to the parents' communication quality and awareness of sexual education and sexual matters. Besides, it can be suggested that the online program effectively met parents' needs due to the statistically significant difference in the content sub-dimension posttest scores of the parents in the experimental group. This result shows that parents have developed awareness about the content of sexual education. Besides, as can be seen in the literature, parents do not prefer to talk about sexuality with their preschool children and ignore or pretend not to hear their questions about sexuality (Lersson & Svedin, 2002; Meschke & Dettmer, 2012; Ceylan & Çetin, 2015). It was observed that the parents who answered their children's questions admitted that they felt inadequate, uncomfortable, and anxious while talking about sexual matters (Aronowitz & Agbeshie, 2012; Meschke & Dettmer, 2012). The study results indicated that parents confused sexual development and sexuality with sexual intercourse (İşler & Gürşimşek, 2018). Therefore, parents should be supported with evidence-based sexual education programs that help them communicate with their children about sexuality. In this sense, the applied education program would meet parents' needs.

When the pretest and posttest results of the parents in the experimental group were evaluated, the posttest average score in the anxiety sub-dimension was significant, which could be interpreted

as the anxiety increased as parents raised awareness about the content of sexual education. Indeed, talking to children about sexual matters is not easy for many parents. Ganji et al. (2017) stressed that parents found it very uncomfortable and scary to talk to their children about sexual development. Artan, Ceylan, and Adıbatmaz (2020) similarly concluded that as the parents' education level increased, the anxiety they felt while talking to children about sexual education also increased, which overlapped with the current study findings. Similar studies in the literature show that most parents are worried about giving wrong information, causing misunderstanding, and triggering sexual thoughts in children while talking to them about sexual development (Meschke & Dettmer, 2012; Wilson et al., 2010). It is vital to change parents' negative perceptions and thoughts about sexual communication while helping them overcome the anxiety of talking to children about sexual matters. Parents' positive attitudes towards talking about sexuality may reduce anxiety, improve the quality of communication, and make them feel safe and comfortable while talking about sexual matters. Weekes, Haas, and Gosselin (2013) indicated a relationship between parents' communication self-efficacy and the quality of the talk to their children. In addition, Dilorio, Pluhar, and Belcher (2003) revealed that mothers who felt comfortable and self-confident talked more frequently to their children about sexuality.

Conclusion

In brief, it was concluded that the communication language the participant parents used while talking to children about sexual development improved after the online informational activities. Such online activities made a significant difference between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the experimental group. However, there was no significant difference between the communication language pretest and posttest scores of the parents in the control group. A significant difference was also determined in favor of the experimental group regarding pretest and posttest scores.

The study results proved that parents should be supported to learn about sexual development and sexual education. In this sense, structured education programs can positively affect parents' self-efficacy, security, and comfort. Family education programs can be organized to support parents. Children should be able to talk to and learn from their parents about sexual development issues. Thus, evidence-based sexual education programs can be prepared to reinforce parents' communication skills and knowledge about healthy sexual development. Parents' self-efficacy enhances their sexual communication skills.

References

- Abedini, E., Tabibi, Z., Ziaee, P., & Zarezade Kheibari, S. (2016). A qualitative study on mothers' experiences from sex education to female adolescents underlining cultural factors. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 18(4), 202-211. <http://eprints.mums.ac.ir/id/eprint/1925>
- Aronowitz, T. & Agbeshie, E. (2012). Nature of communication: Voices of 11-14 year old African-American girls and their mothers in regard to talking about sex. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 35(2), 75-89. <https://doi.org/10.3109/01460862.2012.678260>
- Artan, İ., Ceylan, Ş., & Adıbatmaz, F. B. K. (2020). Ebeveynler İçin Cinsel İletişim Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 136-158. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hsbfd/issue/54381/735860>
- Bacıoğlu, S. D., & Tezel, D. Ebeveynlerin çocuklarıyla cinsellik hakkında konuşma stratejileri ve öz-yeterlilikleri. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 37(2), 37-57. <https://dergipark.org.tr/en/pub/buje/issue/58375/842233>
- Bayrak, G., Başgöl, Ş. N. & Gündüz, T. (2011). *Ailede cinsel eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Byers, E. S., Sears, H. A. & Weaver, A. D. (2008). Parents' reports of sexual communication with children in kindergarten to grade 8. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 86-96. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00463.x>

- Ceylan, Ç. & Çetin, A. (2015). Okulöncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların cinsel eğitimine ilişkin ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *H. Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(3), 41-59. <https://doi.org/10.21020/husbfd.288504>
- Coffelt, T. A. (2010). Is sexual communication challenging between mothers and daughters? *Journal of Family Communication*, 10(2), 116-130. <https://doi.org/10.1080/15267431003595496>
- Dilorio, C., Pluhar, E. I. ve Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: A review of the literature from 1980-2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education in Adolescents & Children*, 5(34), 7-32. https://doi.org/10.1300/J129v05n03_02
- Ganji, J., Emamian, M. H., Maasoumi, R., Keramat, A., & Khoei, E. M. (2017). The existing approaches to sexuality education targeting children: A review article. *Iranian journal of public health*, 46(7), 890-898.
- Goldman, J. D. (2011). An exploration in health education of an integrated theoretical basis for sexuality education pedagogies for young people. *Health education research*, 26(3), 526-541. <https://doi.org/10.1093/her/cyq084>
- Izugbara, C. O. (2008). Home-based sexuality education: Nigerian parents discussing sex with their children. *Youth & Society*, 39(4), 575-600. <https://doi.org/10.1177%2F0044118X07302061>
- İşler, S., & Gürşimşek, A. I. (2018). 3-6 yaş çocuklarının cinsel eğitiminin gerekliliği ile ilgili ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 38(3), 845-867. <https://doi.org/10.17152/gefad.377583>
- Jackson, E. (2014). *Puberty and sex education resources for children with developmental disabilities* (Doctoral dissertation, Humboldt State University).
- Larsson, I. & Svedin, C.G. (2002). Teachers' and parents' reports on 3- to 6-year-old children's sexual behavior-a comparison. *Child Abuse & Neglect*, 26(39), 247-266. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(01\)00323-4](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(01)00323-4)
- Martin, K. A., & Luke, K. (2010). Gender differences in the ABC's of the birds and the bees: What mothers teach young children about sexuality and reproduction. *Sex Roles*, 62(3-4), 278-291. <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9731-4>
- Martin, K. A., & Torres, J. M. (2014). Where did I come from? US parents' and preschool children's participation in sexual socialisation. *Sex Education*, 14(2), 174-190. <https://doi.org/10.1080/14681811.2013.856291>
- Martin, K. A., Verduzco Baker, L., Torres, J., & Luke, K. (2011). Privates, pee-pees, and coochies: Gender and genital labeling for/with young children. *Feminism & Psychology*, 21(3), 420-430. <https://doi.org/10.1177%2F0959353510384832>
- Meneses, L. M., Orrell-Valente, J. K., Guendelman, S. R., Oman, D., & Irwin Jr, C. E. (2006). Racial/ethnic differences in mother-daughter communication about sex. *Journal of Adolescent Health*, 39(1), 128-131. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2005.08.005>
- Meschke, L. & Dettmer, K. (2012). Don't cross a man's feet: Hmong parent-daughter communication about sexual health. *Sex Education*, 12(1), 109-123. <https://doi.org/10.1080/14681811.2011.609038>
- Metin, M. (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Oktavianingsih, E., & Ayriza, Y. (2018). Teachers' knowledge and belief for educating sexuality for kindergarten students. *International Journal of Pedagogy and Teacher Education*, 2(2), 307-318. <https://doi.org/10.20961/ijpte.v2i2.19760>
- Pınar, G., Doğan, N., Ökdem, Ş., Algier, L., & Öksüz, E. (2009). Knowledge, attitudes and behavior of students related to sexual health in a private university. *Tıp Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 105-113.
- Pop, M. V., & Rusu, A. S. (2015). The Role of Parents in shaping and improving the sexual health of children-lines of developing parental sexuality education programmes. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 209, 395-401. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.210>

-
- Sharifi, M., Arman, S., Abdoli, S., Fard, A. H., & Kohan, S. (2016). Iranian parents' experiences about children sexual training: Control, restriction and education. *International Journal of Medical Research & Health Sciences*, 5(11), 376-385.
- Stone, N., Ingham, R., & Gibbins, K. (2013). 'Where do babies come from?' Barriers to early sexuality communication between parents and young children. *Sex Education*, 13(2), 228-240. <https://doi.org/10.1080/14681811.2012.737776>
- Stoppard, M. (2016). *Questions children ask and how to answer them*. Random House.
- Truax, C. B., & Carkhuff, R. (2007). *Toward effective counseling and psychotherapy: Training and practice*. Transaction Publishers.
- Weekes, C. V., Haas, B. K. & Gosselin, K. P. (2014). Expectations and self-efficacy of African American parents who discuss sexuality with their adolescent sons: An intervention study *Public Health Nursing*, 31(3), 253-261. <https://doi.org/10.1111/phn.12084>
- Wilson, E. K., Dalberth, B. T., Koo, H. P. & Gard, J. C. (2010). Parents' perspectives on talking to preteenage children about sex. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 42(1), 56-63. <https://doi.org/10.1363/4205610>
- Vanderberg, R. H., Farkas, A. H., Miller, E., Sucato, G. S., Akers, A. Y., & Borrero, S. B. (2016). Racial and/or ethnic differences in formal sex education and sex education by parents among young women in the United States. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology*, 29(1), 69-73. <https://doi.org/10.1016/j.jpjag.2015.06.011>

Meclis Tutanaklarında İmar Affı Tartışmaları
Zoning Amnesty Discussions in Parliamentary Minutes

Öz

Türkiye'de 1940'lı yıllardan itibaren yaşanmaya başlanan tarımda makinalaşma ve devamında gerçekleşen sanayi atılımları; günümüzde dahi çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorunları beraberinde getirmiştir. Sorunların en önemlilerinden bir tanesi yaşanan göçlerle ortaya çıkan konut sorunudur. 1950'li yıllarda yoğun göç alan kentlerde özellikle büyük kentlerde hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. Kentlerin artan nüfusu ve kentleşme politikalarının yetersizliği nedeniyle problemler yaşanmaya başlamıştır. Kentleşme hızının artmasından günümüze kadar olan süreçte gecekondular sorunu tüm kentlerde ve özellikle büyük kentlerde görünür hale gelmiştir. Nitekim gecekondular 1990'lı yıllara gelindiğinde kentlerdeki nüfusun yarısından fazlasının barınmak için kullandığı konutlar haline gelmiştir.

Barınma ve konut sorunu dönemin önemli sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç eden nüfusun, barınma sorununa bulduğu çözüm "gecekondular" olmuştur. Çoğunlukla sanayileşme süreci sonrası yaşanmaya başlanan ve o günden günümüze artan bir şekilde devam eden yasadışı yapılaşmaya karşı devletin geliştirdiği refleks "imar afları" olmuştur. İlki 1948 yılında Ankara için gerçekleştirilen ve 1953 yılı itibari ile tüm Türkiye'de uygulanan imar afları ile kaçak ve yasadışı yapılaşmanın önüne geçilme düşüncesi başarılı olamamış ve süreç zarfında kaçak ve yasadışı yapılaşma devam etmiştir. Türkiye'nin kentleşme tarihinin en önemli sorunlarından biri olan imar aflarının çözümü için toplam 19 tane imar affının gerçekleştirildiğini görmekteyiz. İmar aflarının çıkarılması; gecekondular ve konut sorununu çözemeyip, sorunun büyümesini engelleyememiştir. Bu çalışma ile Türkiye'de geçmişten günümüze çıkarılan imar afları dönemsel olarak ele alınıp, imar aflarının meclisteki tartışmalarda nasıl değerlendirildiğini açıklamaya çalışmaktadır.

Abstract

Mechanization in agriculture, which started to be experienced in Turkey since the 1940s, and the industrial breakthroughs that followed; Even today, it has brought with it problems that are waiting to be solved. One of the most important problems is the housing problem that has emerged with the migrations. In the 1950s, a rapid urbanization process was entered in the cities that received intense immigration, especially in the big cities. Problems have started to be experienced due to the increasing population of the cities and the inadequacy of urbanization policies. In the process from the increase in the rate of urbanization to the present day, the problem of slums has become visible in all cities and especially in big cities. As a matter of fact, slums (gecekondular) have become residences used by more than half of the population in cities for shelter in the 1990s.

Shelter and housing problem are the important problems of the period. The solution that the migrating population found to the problem of accommodation was "slums". The reflex "zoning amnesties" developed by the state against illegal construction, which started to be experienced mostly after the industrialization process and has been continuing increasingly since then. The idea of preventing illegal and illegal construction with the zoning amnesties, the first of which was carried out for Ankara in 1948 and applied throughout Turkey as of 1953, did not succeed and illegal and illegal construction continued throughout the process. 19 zoning amnesties were issued for the slum problem, which is considered as one of the most important problems of Turkey. Issuance of zoning amnesties; It could not solve the problem of slums and accommodation. Zoning amnesties and problems could not be prevented from growing.. With this study, the zoning amnesties issued from the past to the present in Turkey are handled periodically and it tries to explain how the zoning amnesties are evaluated in the debates in the parliament.

Emre Cengiz

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi
İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Gümüşhane, Türkiye
emrecengiz_58@hotmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3854-6215>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

İmar Affı, İmar Barışı, Yasadışı Yapılaşma, Zabıt Cerideleri

Keywords

Zoning Amnesty, Zoning Peace, Unlicensed Building, Parliamentary Minutes

JEL Codes: E69, E60, E65

Submitted: 27 / 10 / 2022

Accepted: 27 / 12 / 2022

Giriş

1940'lı yıllar Türkiye'de sanayileşme atılımlarının yaşanmaya başladığı ve kentsel alanda yaşanan sorunların artmaya başladığı yıllar olarak kabul edilebilir. Göç, hızlı kentleşme, konut sorunu, barınma sorunu, imar affı kavramlarına bu süreci aydınlatmaya çalışan kent çalışmalarında sıkça görmekteyiz. Sanayileşme süreci sanayi yoğun kentleri büyük bir göç dalgasına dönüştürmüş bu durum hızlı kentleşme sürecini meydana getirmiş ve kente yeni gelenler ise konut ve barınma sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Bu dönem için 3 farklı düşünceden söz edebiliriz:

-Sanayileşme ile beraber sermayedarlar işgücüne ihtiyaç duymaktadırlar,

-Sanayileşmeye başlayan kentler iş bulmak için büyük bir şansır Ayrıca tarımda makinalaşmanın etkisi ile kırsal kesimde iş bulamayan veya yeterli toprağı olmayanlar geçimlerini sağlayabilmeleri için göç etmek zorunda kalmaktadırlar,

-Devlet sanayileşme süreci sonrası gerçekleşen göç dalgaları konusunda kentsel politikalar üretmek adına yetersiz kalmaktadır.

Belirtilen üç farklı durumun kentsel alana yansması; kaçak ve yasadışı yapılaşma daha kısa ifade ile "gecekondu" olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet, sermayedarlar ve kente yeni gelenler; "gecekondu" çözümüyle sorunun ortaya çıktığı ilk yıllar itibariyle "memnun" gibi görünmektedirler. Çünkü; kente göç yoluyla gelenler, barınma sorunlarını çözüm olarak gecekondu yapımına başlamışlardır ve barınma sorunlarını sağlıklı koşullar içerisinde olmasa dahi çözüme kavuşturmuşlardır. "Gecekondu", sadece kente yeni gelenlerin sorunlarına bir çözüm olmamıştır. Ayrıca sermayedarlar ve devlet açısından baktığımızda da bu durum memnuniyet verici görünmektedir. Sermayedarların işgücü talepleri kısa süre içerisinde çözüme kavuşmuş ve konut ile kentleşme politikaları üretemeyen devlet ise zaman kazanmış olarak kendini görmektedir.

Türkiye'de gecekondu olgusunun ortaya çıkmasından sonra, gecekondu sayıları ve gecekonducularda yaşayan insan sayıları yıllar içerisinde artış göstermiştir. 1948 yılında Türkiye'nin büyük kentlerinde 25-30 bin civarında olan gecekondu sayısı 2000'li yıllardan sonra 2 milyon üzerine çıkmıştır (Gecekondu patlaması, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/42048.asp?cp1=1>). Gecekondu nüfusu, 1955'te 250.000, 1965'te 2 milyon 150 bin, 1995'te 10 milyon, 2002'de 11 milyon olarak kayda geçmiştir (Keleş,2010, s.494).

Özellikle 6360 sayılı kanun ve 6306 sayılı kanun ile birlikte gecekondu sayılarının azaldığı belirtilmekte ancak günümüzde gecekondu sayısını gösterir bir bilgi bulunmamaktadır. En yakın bilgi olarak dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın " artık Türkiye'de gecekondu yapılmıyor Kaçak yapılaşma çok az yapılıyor..."(<https://www.aa.com.tr>, 2013) ifadesi yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında imar affı kavramına değindikten sonra, Türkiye'deki imar afları dönemlemeye tabi tutulacak ve Meclis Zabıt Ceridelerinde tartışılması, değerlendirilmesi ele alınacaktır. Mecliste yaşanan tartışmalar ışığında, çıkarılan kanunlar ele alınıp, önerilerde bulunulacaktır.

1. İmar Afları ve Türkiye

Türkiye'deki kentleşme olgusunun en önemli sonuçlarından olan gecekonduculuşma ve kaçak yapılaşma 1948 yılından itibaren belirli aralıklarla çıkarılan kanunlarla " imar afları" ile yasal hale getirilmiştir. Anayasa ve kanunlarımızda kentleşme, çevre, imar konusu ile ilgili maddeler bulunmaktadır. 1982 Anayasası, Türk Ceza Kanunu, 5393 sayılı Belediye kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 1593 sayılı Genel Sağlık Koruma Kanunu, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, İmar Kanunları, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 5491 sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun; kentleşme, çevre ve imar konularında merkezi yönetime, yerel yönetimlere ve vatandaşlara yükümlülükler yüklemektedir (Akalın, 2018,s.28-30).

İmar afları kapsamında literatürde en çok tartışılan kavram olan "gecekondu", dört farklı dönem içerisinde ele alınıp incelenmektedir (Torlak, 2003, s.64-66):

- 1950'lere gelinceye kadar devletin tepkisi otoriter devlet anlayışı gereği yapılan gecekonducuları yıkıp, kuralları işletmiştir.

- Liberal döneme geçiş sürecinde (1950-1960), gecekondulu emeğin ucuzlamasına yardımcı olan bir enstrüman gibi görünür ve kaynaklar konut yapımına aktarılmadığı için devlet, gecekondulu yapımına göz yummuştur.

- 1960-1983 arası dönemde gecekondulu yapılaşmasının sorumlusu olarak devlet görülmüş ve gecekonduların yıkımı yerine ıslahı üzerine durulmuştur.

- Darbe sonrası dönemde ise ticarileşmeye başlayan gecekondulu kavramı hakimdir. Neoliberal politikalar ve sermayenin kent topraklarına yönelmesi sonucunda gecekondulu da kentsel ranttan pay almaya başlamıştır.

Türkiye’de bugüne kadar 2018 yılında çıkarılan 7143 sayılı kanun da dahil olmak üzere toplamda 19 imar affı gerçekleşmiştir. Tablo 1’de bu imar afları ve içerikleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Geçmişten Günümüze İmar Afları

Kanun Numarası	Tarih	Önemli Değişiklikler
5218	1948	-Belediye sınırları içinde ruhsatsız yapılaşmalar yasallaştırılmıştır. -Kanun, hazine arazilerinin uygun bir bedel karşılığında belediyeye devredilmesini ve böylece ruhsatsız yapılaşmalar için planlı bir arazinin hazırlanmasını amaçladı.
5228	1948	-Kanunla birlikte hazine arazilerinin belediyeye ucuz fiyata (vergi değeri) devredilmesi, planlı mahallelere arazi imkanını sağladı. -Bu kanunun en önemli özelliği af ve planlamayı aynı anda içermesidir.
5431	1949	-Kanuna uygun ruhsatsız yapıların yasal hale getirilmesi -Planlara uymayan yapıların yıkımı
6188	1953	-Yapılan tüm gecekondular yasal hale getirildi.
7367	1959	-Belediye sınırları içerisindeki hazine arazilerinin belediyelere ücretsiz olarak verilmesi
775	1966	-Gecekonduların önlenmesine öncelik vermektedir.
2805	1983	-Mücadir alan tanımına göre belediyelere ve valilere yetkiler verildi.
2981	1984	-Kanunlara ve planlara uygun olarak yapılmayan konutların başvuru sonucunda eğer uygunsuzsa yasal hale getirilmesi
3290	1986	-Önceden konut olarak inşa edilip daha sonra iş yerine dönüşen gecekondular yasal hale getirildi.
3367	1987	-Kıyılarda, askeri alanlarda, karayollarında yapılan yapılar gibi kaçak yapılan her türlü yapı, gecekondulu olarak yorumlanmış ve bu binalara imar parseli alma hakkı tanınmıştır.
3414	1988	-Gecekondulu sahiplerine gecekonduyu veya araziye satma hakkı verilmiştir.
4706	2001	-Belediye ve mücadir alan sınırları içinde hazineye ait taşınmazlar üzerine yapılan binalar, sahiplerine bina yapımının önü açılmıştır.
4833	2003	-Gecekondulara altyapı ve elektrik hizmetinin götürülmesinin önü açıldı.
5027	2003	-Su, kanalizasyon ve temizlik hizmetlerinin gecekondulu mahallelerine ulaştırılmasına izin verilmektedir.
5377	2005	-Ruhsata aykırı bina yapanlar ile binalara elektrik, su veya telefon bağlantısı yaptıranların cezaları kaldırılmıştır.
5398	2005	-Af kararları, kalkınma planlarındaki kısıtlamalar dikkate alınmadan oluşturulmuştur.
6306	2012	-24.2.1984 tarihli ve 2981 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırıldığı belirtilmektedir.
6639	2015	-6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanununun 24 üncü maddesindeki “üç yıl” ibaresi, altı yıl olarak değiştirildi.
7143	2018	-Bu kanun ile kırsal ve kentsel alanlarda bulunan yapılara yapı kayıt belgesi düzenlenmiştir.

Kaynak: Zeynel Abidin Polat, "Analysis of the Regulation of "Zoning Reconciliation" in Local Governments", Planlama, 2019, 29(3), 202-209

Tabloya bakıldığında geçmişten günümüze gerçekleştirilen imar aflarını ve bu afların getirdiği önemli değişiklikleri görülmektedir. En yoğun imar affi uygulamalarının darbe sonrası döneme geldiği görülmektedir ve toplamda 13 imar affi gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de uygulanan imar aflarının genel özelliklerine bakıldığında(Türksoy, 1996, s.9);

- Kentsel arsa oluşturması,
- İlgili idarelere tahsis edilen arsa ve arazilerin planlama zorunluluğunu getirmiş olması,
- Kaçak ve yasa dışı yapıların sağlıklılaştırılması için planlanması,
- Yürürlükteki yasal çerçeve içindeki planlama sürecini farklı biçimde etkilemesi,
- Yerleşim alanlarına açılması planlanan yerlerin altyapı çalışmalarının yapılması,
- Kaçak ve yasa dışı olan yerleşim alanlarını altyapıya kavuşturması,
- Uygulamalar için kaynak oluşturulması,
- İzinsiz ve imar mevzuatına aykırı yapıların bağışlanması.

2. Zabıt Ceridelerinde İmar Afları

İmar afları ile ilgili literatürde yapılan dönemleme çalışmalarının genelde; 775 sayılı Gecekondu Kanunu öncesi ve sonrası olarak yapıldığını görmekteyiz. Ancak; bu çalışma ile gecekondu süreci dört dönem içerisinde ele alınacaktır. Çünkü her dönemin hem siyasi hem ekonomik yapılanması hem de gecekondu kullanım türü farklılık arz etmektedir. Böylece değişen koşullarda oluşturulan imar afları ve bu imar aflarının meclis tartışmalarının nasıl farklılaştığı daha anlamlı hale gelecektir. Ayrıca her dönem için iki kanunun meclis tartışmalarına nasıl yansıtıldığına bakılacaktır. Dönemler;

- 1950'lere kadar otoriter devlet anlayışı dönemi
- 1950-1960 liberal döneme geçiş süreci
- 1960-1982 gecekondu sorununda devletin sorumlu tutulduğu dönem
- Darbe sonrası dönem

2.1. 1950'lere Kadar Otoriter Devlet Anlayışı Dönemi

Gecekondulaşma sürecine devletin tepkisinin otoriter olarak değerlendirildiği bu dönem içerisinde Ankara özelinde çıkarılan 3 kanun bulunmaktadır. Bu kanunlar; 5218 sayılı Kanun, 5228 sayılı Kanun ve 5431 sayılı Kanun'dur. Bu başlık altında 5218 ve 5228 sayılı kanunların meclis zabıt ceridelerinde nasıl tartışıldığı açıklanacaktır.

2.1.1. 5218 Sayılı Kanun

Resmi Gazete’de 22 Haziran 1948’de yayımlanan kanun gereğince; Ankara’da yaşanan konut sorununun çözülmesi amaçlanmıştır. 14 maddeden oluşan kanun; 16 Haziran 1948’de TBMM’de kabul edilmiştir ve kanunun 13. maddesi gereğince "... yayımı tarihinden başlayarak on yıl süre ile yürürlükte kalır" yürürlükte kalacağı süre belirlenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 22 Haziran 1948, sayı 6950).

TBMM Zabıt Cerideleri incelendiğinde kanun, tasarı başlangıcından yasalara kadar olan süre içinde sıkça tartışmalara konu olmuştur. Tartışmalar genel olarak incelendiğinde; Türkiye’de birçok kentin ve özellikle büyük kentlerin gecekondu sorunu ve konut buhranı yaşadığı sıkça vurgulanmıştır. Sadece Ankara özelinde kanun çıkarılmasının nedeni sorgulanmıştır.

Sinan Tekelioğlu, Ankara’da ve diğer kentlerde konut buhranı olduğunu söyleyerek, konunun öneminden bahsetmiştir.

"Arkadaşlar; Ankara’da ve diğer vilayetlerde ev buhranı olduğu muhakkaktır. Sayın İçişleri Bakanının ve Sayın Belediye Başkanının, Ankara’nın bu ihtiyacını düşünerek halk tarafından Devlet ve Belediyeye ait olan arsalar üzerinde inşa edilmiş olan evlerin yıktırılmamasına dair olan kanunu huzuru alinize getirmiş bulunuyorlar... mahalleyi vücuda getirenlerin çoğu da dar gelimli insanlardır. Bunların %98’ini az maaşlı insanlar teşkil etmektedir (TBMMTD, C.12, T.2, B.68, s.133-134)."

Geçici Komisyon Başkanı Hasan Fehmi Ataç, kanunun Türkiye’deki konut sorununu tamamen çözen bir kanun olmadığını ve içeriğini beyan etmiştir.

"Arkadaşlar; müzakere ettiğimiz kanun, memlekette mesken buhranını esastan halleden bir kanun değildir. Gecekondu evlerinin kanuni vaziyetini kanuni bir şekilde hal için

getirilmiş bir kanundur. Mesken ihtiyaçlarını karşılamak için ayrıca bir tasarı gelmiştir. Diğer bir Karma Komisyonunda henüz tetkik edilmektedir, o da ayrıca Yüksek Meclisinize gelecektir. Şimdi müzakere edilen kanuna göre yeri kendilerine ait: olmıyan, belediyeden inşaat ruhsatı almamış bulunan, plânı İmardan geçmemiş ve bir gece içerisinde muhtelif semtlerde kurulmuş olan evlerin vaziyetini mümkün olduğu kadar ıslâh etmektir.

Mevcut kanunlarımıza, bilhassa Yapı- ve Yollar Kanununun hükümlerine, imar Kanununun hükümlerine, yine idare âmirlerinin, kendine ait olmıyan bir gayrimenkul üzerinde tecavüz suretiyle bina yapmanın men'i salâhiyeti hakkındaki hükümlere aykırı olarak, içtimai bir takım zaruretlerle mahalleciler kurulmuştur. Arzettiğim kanunlara göre bunların yıkılması lâzım gelir. Fakat vaziyet çok geniştir. Bir kavle göre tabii saymadık, alâkadar memurlardan aldığımız malûmata göre, 50 bine yakın nüfus gecekondularında sakın olmaktadır. Bu kadar büyük içtimai bir zaruret meydana gelince, bunların hususi bir kanunla vaziyetlerini tâyin etmek de bir zaruret halini almaktadır (TBMMTD, C.12, T.2, B.68, s.134)''

Hasan Fehmi Ataç, konuşmasının devamında bu kanunun neden Ankara'da uygulandığını belirtmiştir. Belediyelerin gecekondular bölgelelerini/mahallerini tespit etmesi ve burada hazine arazilerinin belirlenmesi belediyelere külfet olarak görülmüştür. Çünkü tasarı beyanında bu kanunun yapılması isteğinin Ankara Belediyesi'nden geldiği belirtilmiştir. Ayrıca TBMM'nin tüm kentleri ilgilendiren böyle bir karar almasının, belediyelerin muhtariyetine tecavüz edeceği düşüncesinin olduğuna da değinmiştir.

Salamon Aldato, bu kanunun sadece Ankara'da çıkarılması noktasında makul bir sebep olmadığını belirtmiştir.

"Kânunun gerekçesinde kanunun teklifi için gösterilen mucip sebep, Ankara'da hüküm süren mesken buhranıdır. Eğer mesken buhranı yalnız Ankara'ya has bir keyfiyet olsa idi bir diyeceğimiz yoktu. Fakat mesken buhranı İstanbul'da da hüküm sürmektedir diğer büyük şehirlerde de vardır. Binaenaleyh kanunun yalnız Ankara'ya teşmili için mâkûl bir sebep görmemekteyiz (TBMMTD, C.12, T.2, B.68,s.135-136)''.

İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle, konut sorununun sadece Ankara'da olmadığını ve İstanbul'da da olduğunu belirterek İstanbul Belediyesi'nin yapmış olduğu çalışma hakkında bilgi vermiştir.

"...İstanbul'da Gecekondular evlerinin buldukları Zeytinburnu ve Mecidiye köyü bölgeleri civarında Hazineye ve vakıflara ait arsalarla belediyenin malı olan Levent Çiftliği arazisi üzerinde Emlâk Kredi Bankası'na yapılacak meskenlerin 20 sene vâde ile Gecekondular sakinlerine verilmesi yolunda çalışmalara başlanmıştır...(TBMMTD, C.12, T.2, B.68, s.139)''

Refik Koraltan, Ankara'nın devletin yeni merkezi olması dolayısıyla yaşanan bu sorunu idaresizlik olarak değerlendirmiştir.

"...Ankara yeni kurulan Devlet merkezimizdir, planlanmıştır, bütün Devlet teşkilâtı burada yerleşmiştir. Nihayet Ankara Vilayeti de bütün bu Devlet Teşkilâtının ve mesul mevkide bulunan Hükümet müesseselerinin gözü önündedir, nezareti altındadır. Buna rağmen aşağı yukarı 25 yıldan beri planlanan ve üzerinde çalışılan bu Devlet merkezi olan Ankara şehrinde hepimizin, hepimizin bildiğimiz şekilde bu idaresizlik meydana gelmiş, o hal gelmiş ki, binlerce, on binlerce vatandaşın çekmekte olduğu ıstırapın nihayet ve nihayet kanun yolları ile halli çaresine gidilmesi zaruri şekil almıştır...(TBMMTD, C.12, T.2, B.68,s.142). "

5218 sayılı Kanun üzerine gerçekleştirilen tartışmaların çoğunluğunda İstanbul ve İzmir milletvekilleri, konut sorununun sadece Ankara'da değil kendi kentlerinde de olduğunu dile getirmişlerdir. Ankara özeli yerine daha kapsamlı bir kanun çıkarılmasını önermektedirler. Komisyon bu duruma cevap olarak; diğer kent belediyelerinin hazırlıklarını tamamlayamadığını, Ankara'nın hazırlığını tamamladığını ve bu sorunu acilen çözmeleri gerektiğini söylemiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı da tüm Türkiye'yi ilgilendiren kanun hazırlıklarının olduğunu ve meclise sunulduğunu belirtmiştir. Kanun tartışmaları iktidar ve muhalefet partileri noktasında değerlendirildiğinde; genel olarak iktidar partisi mensupları kanunla beraber Ankara içinde bulunan gecekondular için bir çözüm olduğunu savunmuşlardır. Muhalefet noktasından tartışılan konu ise gecekondular sorununun sadece Ankara'ya özel bir durum olmadığı diğer kentler için de tartışılması ve çözüm bulunması gereken bir sorun olduğu yönünde olmuştur.

2.1.2. 5228 Sayılı Kanun

Resmi Gazete’de 6 Temmuz 1948’de yayımlanan Bina Yapımını Teşvik Kanunu; şehir ve kasabalarda hazineye ve özel idareye ait olan arazilerde herhangi bir planlama içerisinde olmayanların ihtiyaç dahilinde bedelinin on yıl eşit taksitle ödenmek üzere belediyelere devredilmesini amaçlamaktadır (T.C. Resmi Gazete, 6 Temmuz 1948, sayı 6950).

5218 sayılı Kanun’un hemen akabinde tartışılmaya başlanan ve kısa süre içerisinde yürürlüğe giren kanun, TBMM zabıt Ceridelerinde iskan ve mesken sorununun çözümü açısından olumlu karşılanırken; yine tartışmaların geneline baktığımızda eksik yönlerinin olduğu da sıkça dile getirilmiştir.

Hulusi Oral, kanunun kasaba ve kentlerde var olan mesken sorunu açısından olumlu karşılanabileceğini belirtip, köylerin dışarıda bırakılmasının eleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Şimdi arkadaşlardan yapıyı 'teşvik için bu tasarı gelmiştir. Bu tasarı hakikaten o kanunun tatbikine imkân olmayan yerlerde kasaba ve şehirlerde bugüne kadar büyük olan noksanı ikmal ve mesken inşasını teşvik ve tamamlayıcı mahiyette olarak tekemmül etti geldi. Ve Hükümetin programının o kısmı tahakkuka doğru yol aldı. Bendeniz burada bu tasarrının mevcut durumu üzerinde konuşmuyacağım. Bina yapımını teşvik ederek vatandaşların ihtiyacını karşılamak mevzu bahis olduğuna göre ihtiyaç, şehirlerdeki kadar köylerde de vardır. Takdir buyurursunuz ki, senelerden beri Garpta ve Şarkta harpler birçok şehirlerimizi ve köylerimizi harap etmiştir. Harap olan bu köylerin halkı, maddeten ıstırap çeken köylüler evlerini yapmakta birçok müşküllerle karşılaştılar, yaptıkları binalar eski ve gayrisihhi tarzda bulunmaktadır.(TBMMTD, C.12, T.2, B.71,s.197)”

Behçet Kemal Çağlar, bina yapımının teşvik edilmesini olumlu karşılamakla birlikte; bina sorununu ortadan kaldıracak kesin bir çözüm olmadığını düşünmektedir.

“...Medeniyetin başında, memlekete bağlılığın başında ev sahibi olmaktır. Bizde izdivaca dahi evlenmek denilmesi; İngilizce'de vatanın ev mânasına gelen bir kelime ile ifadesi ne kadar manalıdır.

Umalım ki; bu kanunun tatbikatında herkesten önce gerçekten evsiz olanlar, kiraya verip irat alacak değil de, başını sokacak ev ihtiyacında olanlar faydalansın. Bu arada şehirlerimizin içindeki arsalar üstünde yapılan sipekülasyonu, şehirlerin kenarlarına dağılarak belediyeçilik ve şehircilik bakımından büyük zorlukların ve bariz zevksizliklerin meydana geldiğini kaydetmeden geçemeyeceğim. Bu iş için kesin çare bulacak maddelerden bu tasarıyı mahrum görüyorum.(TBMMTD, C.12, T.2, B.71, s.201)”

Sadi Irmak, tasarının ilk teşebbüs olması nedeniyle eksik olabileceğini belirterek yine de bu durumun memnuniyetle karşılanması gerektiğini ifade etmiştir. Özel araziler üzerinde bir hükmün bulunmaması, tasarı açısından bir eksiklik olarak görülmüştür.

“Hükümetin bu tasarısını bir ilk teşebbüs olarak ve memnuniyetle karşılamak durumundayız, ilk teşebbüstür ve elbette birçok şeyler bunun içerisinde eksik kalmıştır. Bu eksiklerin süratle tamamlanması lâzımdır. Çünkü mesken meselesinin önemi üzerinde sarfedilecek her kelime zayıftır. Bu bakımdan karşımızda duran meselelerden bir tanesi Devlete ait, hususi bütçelere ait bu arsalar üzerinde bir karar verilirken, şehirlerimizde gayet acaip ve şehir hayatını bulandıran bir durum yaratan hususi arsalar üzerinde bir mükellefiyet konmamasını şahsan bir eksiklik telakki ederim. Şehirlerin ortasında arsalar seneler ve senelerdir boş durmaktadır ve mesken buhranının ağır tazyiki altında kalan vatandaşlar ve bunların kurduğu kooperatifler şehirlerden mütemadiyen uzaklaşmaktadır.(TBMMTD, C.12, T.2, B.71, s.201-202)”

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, ev ve ailenin öneminden bahsettikten sonra çözülmesi gereken mesken sorunun teknik bir mesele olduğunu ve ona göre hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

“Efendim, bazı meseleler vardır bir kenarından tutulur; mümkündür. Bazı meseleler de vardır ki bir kenarından tutulmaz, tanı tutulur, ele alınır, halledilir veya halledilmez. Yapı teşvik meselesi de bu cinstendir. Bu, memleket çapında bir meseledir, vatan meselesidir. Büyük Sosyolog Emile Durkheim ev işi, aile denilen içtimai ve ahlâki zümrenin kabıdır diyor. İçtimai hayat bunun içerisine dökülür ve orada kaynar. Müsbet menfi, herşey orada kaynaşır. Şu halde vatan, en büyük kapıdır. Ev aile denilen ufak vatanın kabıdır. Hükümet bu meseleyi ele alıyor, güzel bir şey! Fakat bu memleketşümül bir dâvadır, bir memleket meselesidir. Şu

halde memleket çapında denilince teknikle halledilir, başka türlü halledilmez.(TBMMTD, C.12, T.2, B.71, s.203)”

Bayındırlık Bakanı Nihat Erim, tasarının mesken sorununu tamamıyla çözmek üzere gelmediğini belirterek, bu sorunu çözmeye yardım edeceğini ve ev yapım maliyetlerini azaltacağını söylemiştir.

“...Hükümet bu tasarımı mesken meselesini nihai olarak kökünden halletmek iddiasıyla huzuruza sevk etmiş değildir. Hükümet, bu çok etraflı tetkiklere ihtiyacı olan dâvayı, şimdi tez elden çözümlenmesine yardım edecek mesken sıkıntısını, mümkün mertebe tahfif edecek tedbirleri tesbit etmiş ve kanuni bir hüküm olarak hemen şevkinde fayda gördüğü için, Büyük Meclise takdim etmiştir. Bu tasarı kabul olunduğu takdirde, Bayındırlık Bakanlığınca yapılan hesaplara göre, bu tasarı ile temin edilen kolaylıklar meskenin maliyet fiyatlarında % 20 raddesinde bir azalma temin edecektir.(TBMMTD, C.12, T.2, B.71,s.207)”

Tartışmaların ilerleyen kısımlarında Komisyona, bu kanunun Ankara’yı ilgilendiren kanunla ilgisi ve etkisi sorulmuş olup, cevaben kanunların münasebetlerinin araştırılmadığı cevabı gelmiştir.

2.2. 1950-1960 Liberal Döneme Geçiş Süreci

Liberal döneme geçiş sürecinde iki önemli kanun kabul edilmiştir. Bu kanunlarda ilki; 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun’dur. Diğeri ise; 1959 yılında kabul edilen 7367 sayılı Hazine Denetim ve Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun’dur.

2.2.1. 6188 Sayılı Kanun

Resmi Gazete’de 29 Temmuz 1953’de yayımlanan kanun; “belediye sınırları içinde belediyelerin mülkiyetinde bulunan ve bundan sonra mülkiyetine geçecek olan arazi ve arsalardan belediye meclisi kararı ile belli edilecekler ve bu kanun hükümleri dairesinde mesken yapımına tahsis edilir (T.C. Resmi Gazete, 29 Temmuz 1953, sayı 8470, md 1) amacını taşımaktadır. 1948 yılında Ankara özelinde gerçekleştirilen imar affının Türkiye geneline yayılması bu kanun ile gerçekleşmiştir.

Necdet Açıkanal, kanun teklifinin meclise geldiği oturumda ilk sözü alarak, meskenin öneminden bahsetmiştir ve meskenin bir sağlık ve sosyal yardım meselesi olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkiye’deki sağlıklı konutların oranının fazla olduğunu belirtmiştir.

“Mesken demek, vatan demektir dedim. Hakikaten ucuz ve sıhhi mesken inşa etmek demek, vatanın temiz taşından ve toprağından, gene bu vatanın temiz ve güzel havasını, sıhhat verici güneşin serbestçe ve bolca içerisine alacak bir vatan inşa etmek demektir. Mesken bir belediyecilik meselesi değildir, bir sağlık ve sosyal yardım meselesidir, sağlam insan yetiştirme meselesidir, bir millî müdafaa meselesidir. Memleketimizde mesken var mıdır? Bunun üzerinde katıyen düşünmeden diyebiliriz ki, vatanımızda korkunç denecek kadar bozuk ve gayrisıhhi meskenlerin miktarı muhakkak ki, % 50 - 60, hattâ 70 in fevkindedir. (TBMMTD, C.24, T.3, B.114, s.1001)”

Bütçe Komisyonu adına konuşan Refet Aksoy, iki dünya savaşı sonrasında yaşanan mesken sorunlarına dikkat çekmiş ve medeni kentlerin imar planlarının varlığından bahsetmiştir. Türkiye’de imar planlarının olduğunu ancak tamamen planların dışında mantar gibi inşa edilen evlerin varlığının da bulunduğunu söyleyip acilen düzeltilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.

“...şehir haritası dâhilinde bulunan yerlerde de mantar biter gibi evler bitmiştir, imar plânı içinde de aynı vaziyette evler türemiştir. Bunu önlemenin çaresi var (görünürse de o buhranlı devirde bu imkânsız bir hal aldığı gibi, hâlâ da birçok yerlerde bu imkânsız vaziyet devam etmektedir. Bunu tamamiye ve katî bir şekilde vatandaşın da ihtiyacını karşılayacak bir surette temin edebilmek hiç şüphe yok ki belediyeler için mühim bir vazife olmuştur.(TBMMTD, C.24, T.3, B.114, s.1016)”

Atıf Topaloğlu, kanun metninde bulunan imar planı ve şehir haritası konusunda düşüncelerini dile getirerek; imar planları dışında kalıp ruhsatsız olarak inşa edilen binaların kanun kapsamında tutulduğunu açıklamıştır.

“...iskân dışı yerler dediğimiz zaman, ne imar plânının içine girer, ne de şehir haritasının içine girer, bunların dışında bir yerdir. Binaenaleyh, imar plânı ile şehir haritası ile Yapı ve Yollar Kanununa göre ruhsat verilmesi lâzım gelen yer metinde görülmemektedir.(TBMMTD, C.24, T.3, B.114, s.1020)”

Kanun hakkında yapılan tartışmalar incelendiğinde genel olarak hükümet adına söz alan vekiller kanunla birlikte bina yapımının kolaylaşacağını dile getirmektedirler. Muhalefet adına söz alıp düşüncelerini belirten vekiller ise, şehir haritalarının ve imar planlarının kısa süre önce yapıldığını dolayısıyla kanunla beraber aynı şartlar içinde olan vatandaşların hepsinin kanundan faydalanamayacağını belirtmişlerdir.

2.2.2. 7367 Sayılı Kanun

Resmi Gazete’de 29 Temmuz 1959’da yayımlanan Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun, hazinenin mülkiyetinde ve devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan arazi ve arsalar, belediye hudutları içinde bulunanlar, imar planı olsun veya olmasın belirli amaçlar dahilinde bedelsiz olarak belediyelere tahsis etmeyi amaçlamaktadır (T.C. Resmi Gazete, 29 Temmuz 1959, sayı 10265, md 1). Kanun metni genel olarak evi bulunmayan vatandaşlara arsa temininin kolaylaştırılmasının sağlanması maksadı taşımaktadır. Bu bilgi konusunda tartışma konularından ilki; belediyelerin bedel ödemediği bu arsaları vatandaşa ücret dahilinde değil de bedelsiz olarak vermesine ilişkindir. Bu konuda Sadettin Yalım ilk sözü alıp fikrini beyan etmiştir.

“... Muhterem arkadaşlarım, geç oldu, fakat çok ehemmiyetli olduğu için üzerinde durmadan geçemeyeceğim bir husus var; 6188 sayılı Kanuna göre, mesken sahibi olmıyan vatandaşlara arsa temin etmek için Hazinenin gösterdiği bu alâkayı şükranla karşılamak lâzımdır. Bu münasebetle gecenin bu saatinde, gecekonduların davasını kökünden halledecek böyle bir kanunun getirilmesi şayanı iftihadır. Yalnız temennim şudur ki; Hazineden bedelsiz olarak alınan bu arsaları belediyeler vatandaşlara vergi değeri üzerinden intikal ettirmektedirler. Belediyeler bu arsaları bedelsiz olarak aldıklarına göre vatandaşlara: yine bedelsiz olarak verilerse birçok fakir vatandaşlar da ev yapmak imkânına sahip olabilirler.(TBMMTD, C.9, T.2, B.83, s.978)”

Kanun metni üzerine gerçekleştirilen diğer tartışmalar; maddelerin anlamları ve kelime değişikliği üzerine gerçekleşmiş olup, metnin içeriği hususunda tartışmaların yaşanmadığı görülmektedir.

2.3. 1960-1982 Gecekondular Sorununda Devletin Sorumlu Tutulduğu Dönem

Bu dönem içerisinde kuşkusuz en önemli kanun 775 sayılı Gecekondular Kanunu’dur. Dönem içerisinde imar aflarına ilişkin olarak çıkarılan bir diğer kanun 1990 sayılı kanun olup; Gecekondular Kanunu’nda bazı değişiklikler meydana getirmiştir.

2.3.1. 775 Sayılı Kanun

Resmi Gazete’de 30 Temmuz 1966 tarihinde yayımlanan 775 sayılı Gecekondular Kanunu’nun kapsamına bakıldığında;

- Kanunun kapsamı ve tarifi,
- Belediyelere arsa sağlanması,
- Arsaların hangi amaçla kullanılacağı,
- Fonların teşkili ve kullanılması,
- Gecekonduların tespiti,
- Yeniden gecekondular yapımının önlenmesi,
- Plan ve programlar,
- Gecekonduların ıslah ve tasfiyesi,
- Kamu hizmet ve tesisleriyle ilgili giderlere katılma,
- Arsa tahsis şekilleri,
- Yardımlar ve muafiyetler,
- Tahsis amacına aykırı davranışların önlenmesi,
- Belediye sınırları ve mücavir sahalar dışında uygulama,
- Yönetmeliklerin hazırlanması,
- Ceza hükümleri başlıklarının açıklandığı görülmektedir.

Kanun metninin içeriği incelendiğinde, daha önceki kanunlarda olduğu gibi bu kanun da gecekondular sorununu çözmek için; “iyileştirme” ve “önleme” politikalarını içermektedir (Keleş, 2014, s.542).

Cumhuriyet Senatosu'nda Cavit Tevfik Okyayuz, tartışılan kanun tasarısı öncesinde gerçekleşen yasal düzenlemelerin iskan konusunda var olan sorunları kökten çözmediğini belirterek ilmi ve fenni bir yasal düzenlemenin gerekliliğinden bahsetmiştir.

"...bugüne kadar zaruretin tazyikinde vâki olan ve bir problem haline gelen akınım şehirlere getirdiği insanların iskânı hususunda esaslı ve kökten bir tedbir alınamamıştır. Dağınık hükümler, belediyelere verilen vazifeler, kooperatifler, İktisadi Devlet Teşekkülleri, İşçi Sigortaları, gerçekte himayesi sosyal adalet içinde ahlâk borcu fikir ve kanun borcu olan imkânsız, işçiyi ve işsizi ezdiği bu dert içinde asla ümit ve huzur verici şekilde himaye edememiştir. İslah hizmetlerinin, gecekonduların imar plânlarının getirilecek sıhhi ve sosyal tesislerin değerlendirilmesinde ilmî ve fennî ölçülerle çalışılması hukukî bir nizama irca edilirse bu, memleketimize huzur ve memnuniyet sağlayan bir davranış olmak hükmüne hak kazanacaktır.(CSTD, C.36, T.5, B.90, s.978)"

Hüseyin Balan, tartışılan tasarının sadece imar ve iskan açısından ele alındığının eleştirisini yaparak halkın ekonomik durumunun göz ardı edildiğini dile getirmiştir.

"...gecekonduların problemini bir çözüme bağlamak için huzurunuzda getirilen gecekondular kanunu tasarısı, milletin bir anadâvasını yalnız imar ve iskân yönünden ele almış bulunmaktadır. Gecekonduların sakinlerinin menşeleri tetkik edilirse bunların ekseriyetinin geçim sıkıntısı ve işsizlik yüzünden baba, dede yurdunu terk edip iş bulmak, insanca yaşamak için para kazanmak hayali içinde büyük şehirlere onlarca iş veren bölgelere göç eden köylüler, işsiz bölge ve şehir sakinleri olduğunu görürüz.(MMTD, C.5, T.1, B.72, s.568)"

Behice Hatko Boran, gecekonduların sorunlarının mesken ihtiyacı ile ilgili olduğunu ayrıca kentlerin medeni bir seviyeye kavuşmasının gerekliliğinden bahsederek; bu iki sorunun çözümünün kanun yapma ile çözülemeyeceğini belirtmiştir.

"Bu mesele bir taraftan hepimizin bildiği gibi yüzbinleri, hatta milyonları bulan dar gelirli vatandaşın mesken ihtiyacı, yani beslenme sonra ve hatta beslenme ile belki de beraber, en hasta gelen bir hayati ihtiyaç olan mesken ihtiyacı ile ilgili meseledir. İkincisi, bu mesele şehirlerimizin büyümesiyle mekanda aldığı şekille, maddi durumu ile ilgili bir meseledir. Kısacası şehirlerimizin güzelleşmesi, dış görünüşü ile ve o dış şartlar içinde geçen sosyal hayatı ile gerçekten medeni bir görüş ve seviyeye kavuşması meselesiyle ilgili bir konudur. Gecekondular davası bunula beraber teşri tasarruf olacak bir mesele değildir. Yani kanun yapma yolu ile çözülecek bir mesele değildir.(MMTD, C.5, T.1, B.72, s.576)"

Muhiddin Güven, gecekonduların sadece alt gelir gruplarının oturmadığını, memurların da mesken olarak gecekondular kiraladıklarını dile getirip, aslında ortada bir kira sorununun da varlığına dikkat çekmiştir.

"... Memur ve müstahdem olarak %25 nisbeti gecekondularda oturuyor. Niçin oturuyor? Elde ettiği gelirle mütenasip bir kira yeri aradığı için oturuyor. Şehrin içinde bulamıyor, onun için gecekondularda oturuyor. Demek ki, gecekondular meselesini ele alırken, memleketteki kira meselesini de nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Şu suali sormak lazım geliyor. %25 nisbetindeki memur ve müstahdem kimin emrinde çalışır? Devletin emrinde çalışır. O halde Devletin emrinde çalışan vatandaşlarımızın mesken ihtiyaçlarını gidermek hususundaki gayreti bir başka manada değerlendirmek mümkündür.(MMTD, C.5, T.1, B.72, s.582-583)"

İhsan Kabadayı, gecekondular konusunun çözümünü hususunda geç kalındığını belirtmiştir.

"...Türk Milleti olarak tarih boyunca birçok ciddi tedbir ve hazırlıkları almakta geç kalmışız. Bu konuda tedbir alalım diye hazırlığa vardığımızda, istasyona varınca ya çok kere treni kaçırmışız veya zamanında gelmiş isek tren dolmuştur, binememiştir. Bu sosyal dertlerimizin ve trenini kaçırdığımız mevzuların başında gecekondular mevzuu gelir.(MMTD, C.5, T.1, B.72,s.591)"

Abdülbari Aydoğan, tasarının eksiklerinin yapıcı eleştirilerle düzeltilmesi gerektiğini söylemiş, gecekondular sorununun tam anlamıyla çözülebilmesi için ciddi tartışmaların yaşanması gerekliliğinden bahsetmiştir.

"...Nitekim gerekçede gecekonduların ticaret metaı olmaktan çıkartılması ve Devletçe bütün imkânlarla ele alınarak, imkânsızlıklar içerisinde bulunan belediyelerin inisiyatifine terk edilmemesi hususlarının, tasarının hükümleriyle müessir bir şekilde sağlanabilmiş olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur.(MMTD, C.5, T.1, B.72, s.596)"

Sonraki günlerde yapılan oturumlarda maddelerin oylanması ve değiştirilmesi gereken kısımlar noktasında tartışmalar yaşanmıştır. Kanun hakkında gerçekleştirilen tartışmalar irdelendiğinde dönemleme ile doğrudan bağlantılı olarak görülmektedir. Yani gecekondular sorunu devletin sorumluluğundadır ve devlet bu soruna çözüm bulmalıdır. Yerel yönetimlere yetkileri devredip, yerel yönetimlerin uygulama keyfiliğinden kaçınarak hareket etmesi gereken önemli bir sorundur gecekondular sorunu.

2.3.2. 1990 Sayılı Kanun

15 Mayıs 1976 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 1990 sayılı Gecekondular Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun, tartışmalar açısından incelendiğinde bir önceki kanun gibi hem Cumhuriyet Senatosu’nda hem de Millet Meclisi’nde ayrı ayrı tartışılmıştır.

Cumhuriyet Senatosu’ndaki tartışmalara baktığımızda; ilk sözü alan Selahaddin Babüroğlu, kanun tasarisını ileri süren İlhan Ersoy’un (İmar-İskan Bakanı) imar ve iskan konularında uzman bir isim olduğunu ancak teklifin Türkiye’deki konut politikalarını bozucu yanlarının olduğunu söyleyerek, eleştirilecek yanlarının olduğunu söylemiştir.

“... Ancak, huzurunuzda getirilmiş olan kanun teklifinin birtakım eleştirilecek yanları ve bana göre de Türkiye konut politikasını tümünden bozucu yanları vardır. Gecekondular Kanununda bazı değişiklikler yapılması hakkında kanun teklifi, tıpkı vergi yasalarında yaptığımız gibi palyatif tedbirler niteliğindedir. Bunu yaşadık ve de bu teklif 775 sayılı Gecekondular Kanununun tümünü bozucu özelliğindedir. Haksızlıklar, ayrıcalıklar ile bir kısım yurttaşlarımızı cezalandırıcı yanı da vardır.(CSTD,C.28,T.15, B.63, s.122-123)”

Selahaddin Babüroğlu, ayrıca gecekondular af yasalarının siyasi beklenti daha doğrusu seçim düşünceleriyle ele alındığını belirterek 775 sayılı Kanuna dair açıklamalarını dile getirmiştir.

“ Gecekondular affi, seçim sıralarında söz konusu edilmiştir ve bu yasalar 6188, 7367, 327 sayılı yasalardır.

Bunun peşinden 27. 7. 1966 günü Karma Hükümetin büyük kanadını oluşturan Adalet Partisinin iktidarı zamanında 775 sayılı Gecekondular Yasası çıkarılmış 30 Temmuz 1966 günü de uygulamaya sokulmuştur. Bu Yasanın iki önemli niteliği vardır. 775 sayılı Yasa, bir gecekondular af yasasıdır. O gün için arz ediyorum; yani 1966 yılında bir gecekondular af yasası özelliği baskındır. Bu da yetmez; 775 sayılı Yasa birtakım yasaklamalar, yıkımlar, tasfiyeler getiren bir tepki yasasıdır da. Bütün bu içeriğine rağmen, yasanın başarılı olmadığını hepimiz müşahade ediyoruz. Şimdi de önümüze, af getiriyorum diye (Aslında burada af diye bir şey yok.) bir teklifle gelinmiştir.(CSTD,C.28,T.15, B.63, s.123)”

Ömer Ucuzal, gecekondular sorununa tam anlamıyla çözüm bulabilmek için gecekonduların tüm boyutlarıyla değerlendirmenin öneminden bahsetmiştir.

“Gecekondular konusunu iyi değerlendirebilmek için, bundan senelerce önce ülkemize gecekondular ne şekilde girmiş, hangi nam altında değerlendirilmiş veya değerlendirilememiş, ne gibi (tedbirler alınmış veya alınmamış; bu hususların iyi bilinmesi gerekir. Gerçekten gecekondular, yurdumuza yeni girmiş bir konu değildir. Otuz küsur seneden beri ülkemizde, o günün şart ve ihtiyaçlarına göre gecekondular yapılmakta olduğu ve gecekondularla ilgili bazı palyatif tedbirler alındığı da görülmüştür. Ancak, gecekonduların bir vakia olarak kesimlikle teşhis ve tespit olunduğu tarihler 1966 yıllarına rastlar. Bu yıl içerisinde hazırlanan ve hakikaten gecekondular, gecekondular olarak değerlendirme cesaretini gösteren ilk hukukî belge, 775 sayılı Gecekondular Kanunudur.(CSTD,C.28,T.15, B.64, s.150)”

Kemal Sariibrahimoğlu, gecekondular sorununa yönetim perspektifinden bakmakta ve göz önünde yapılan veya yapılmasına göz yumulan gecekonduların sonradan yıkılmasını eleştirmektedir.

“Anadolu köylüsünün özlemlerinin ifadesi olan ve gecekondular adıyla adlandırılan ekonomik ve sosyal müesseseler, maalesef Türkiye'nin uzak olmayan bir gelecekte, başının ciddi belâlarından ve dertlerinden biri olmaya namzettir ve olmaktadır. Gecekondular yıkılsın mı? Gecekondular, yapılmak zaruretini doğuran sebepler ortadan kaldırılmak suretiyle, yıkmama veya yıkmama münakaşaları bertaraf edilsin. Adam gelecek, zabitanın, belediyenin herkesin gözü önünde on binler masraf edecek, ondan sonra kalkacaksın, yıkacaksın... Bu, resmî makamların ve yetkililerin, hani bir yerde vatandaşa göre suç işletip, onun cezasını vermesine benzer. Gayet garip bir durum; bir devlet idaresi, belediye idaresi anlayışı ve ciddiyeti ile telifi mümkün olmayan bir hareket.(CSTD,C.28,T.15, B.64, s.152)”

Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen tartışmalarda; Ali Nejat Ölçen, gecekondulara sorununun nasıl bakılması gerektiğini söylemiştir.

"Gecekondulara sadece teknik bir mesele olarak bakmak ve yaklaşmak gerçekten son derece hatalı olur. Sadece sosyal bir mesele olarak da bakmak hatalı olur. Gecekondulara meselesini bir yeni yerleşme birimi olarak, bir şehirleşme hareketi olarak düşünmek de hatalı olur. Ama hepsini bir kül halinde ele almak gerekir ve ülkenin sanayileşmesiyle, ekonomik kalkınmasıyla, tarım ve sanayi arasındaki farklılaşma ile, tarımdan sanayiye geçiş hareketiyle ilgili, tam manasıyla mudil, kompleks bir harekettir. (MMTD,C.18,T.3, B.70, s.30)"

Oğuz Akgün, özel mülkiyete konu gecekondular ile ilgili düzenlemeyi Anayasa açısından olumlu görmektedir.

"...Anayasamızda teminat altına alınmış bulunan mülkiyet hakkına tecavüze imkân vermemek üzere, aynen 775 sayılı Kanundaki espiye sadık kalınarak, özel mülkiyete konu teşkil eden arazi ve arsalar üzerinde yapılan gecekondular da bu affın kapsamı dışında bırakılmak suretiyle bir adalet de yerine getirilmiş bulunmaktadır. (MMTD,C.18,T.3, B.70, s.32)"

Kanun tartışmaları araştırmanın temel olarak ele aldığı dönemlemeleri tasdik eder niteliktedir. Çünkü tartışmalar sırasında gecekondulara sorununun sorumlusunun devlet olduğu yine bu kanun tartışmalarında da vurgulanmaktadır.

2.4. Darbe Sonrası Dönem

Darbe sonrası dönem içerisinde, imar afflarına ilişkin olarak oldukça fazla yasal düzenleme yapılmıştır. 1983 yılında 2805 sayılı Kanun, 1984 yılında 2981 sayılı Kanun, 1986 yılında 3290 sayılı Kanun, 1987 yılında 3366 sayılı Kanun, 1988 yılında 3414 sayılı Kanun, 1989 yılında 2981 sayılı Kanun, 2008 yılında 5784 sayılı Kanun ve ayrıca 2018 yılında çıkarılan "İmar Barışı" bu yasal düzenlemeler içinde yer almaktadır. Bu dönem analiz edilirken, dönem içerisinde çıkarılan ilk kanun ile son kanunun meclis tartışmaları incelenecektir.

2.4.1. 2805 Sayılı Kanun

Resmi Gazete'de 21 Mart 1983'te yayımlanan "İmar ve Gecekondulara Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" darbe sonrası dönemde çıkarılan ilk imar affı olma özelliğine sahiptir ve tartışmalar "Danışma Meclisi'nde" gerçekleşmiştir. Tasarı, Danışma Meclisi'ne 1981 yılında ilk olarak gelmiş, 1982 yılında görüşülmüş ve 1983 yılında da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

İmar ve İskan Bakanı Ahmet Sam, artan inşaat fiyatları ve gecekondulara sayılarından bahsederek, durgunlaşan inşaat sektörünün teşvik edilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.

"... 1960'lı yıllarda tüm yatırımlar içinde % 20'nin üstünde olan konut yatırımları oranının azaltılması için önleyici tedbirler getirilmiştir. Bu 3 - 5 yıllık plan dönemi içinde ruhsatlı konut üretimi ile karşılanamayan ve gecekondularda sağlıklı ve düzensiz yapılaşma ile karşılanan 692 bin konut açığını ortaya çıkarmıştır. Konut yatırımları içinde kamu yatırımlarının payı ise, % 8,2, % 9,3 ve % 6,8 gibi çok yetersiz ve sektörü yönlendirme yönünden fevkalade etkisiz oranlar içinde seyrettiğini görmekteyiz. Son yıllarda yıllık ortalama 350 bin konut ihtiyacına karşılık, ruhsatsız konut üretimi 130 bin civarındadır. Buna karşılık hızla artan fiyatlar karşısında maliyetler ve kiralar çok yüksek miktarlara ulaşırken, önemli bir talep yetersizliği ile karşı karşıya kalınmıştır. Halen piyasada inşaatı tamamlanmış olan 10 binin üzerinde konut alıcı bulamamakta, inşaat sektörü büyük bir durgunluk içine girmiş bulunmaktadır. 1966 yılında 430 bin olan gecekondulara sayısı, bugün 1 milyon 200 bindir.

Üç büyük şehirde nüfusun % 60'ı gecekondularda yaşar olmuştur. 12 Eylül 1980'den sonra sorunun çözümü köklü olarak ele alınmış, büyük bir anlayış değişikliği ile konut sektörü ekonominin sürükleyici bir unsuru, istihdam yaratmada önemli bir sektör olduğu kabul edilerek, teşvik edilmesi yollarına gidilmesi uygun görülmüştür. Sorunun çözümü için ihtiyacı karşılayacak ölçüde altyapısı götürülmüş, inşaat hazır arsa sağlanması, uzun vadeli ve düşük faizli kredi imkânının yaratılması, küçük tasarrufların konut yapımına kanalize edilmesi ve kaynak sağlanması, memleketin şartlarına uygun yeni teknoloji ve yapı sistemlerinin teşvik edilmesi, hızlı, düzenli ve ucuz konut yapacak olan organizasyonların geliştirilmesi, her türlü formalitelerin azaltılarak etkili bir kamu denetiminin sağlanması gerektiği açıktır. (DMTD, C.11, B.8, s.158)"

Zeki Yıldırım, yaşanan imar sorununa dikkat çekerek yapılacak imar uygulamasının ne kadar önemli ve elzem olduğunu açıklamıştır.

“12 Eylül 1980 tarihinden sonra sıkıyönetim komutanlıklarından Sıkıyönetim Koordinasyonuna gelen raporların değerlendirmesinde vatandaşlarımızın en yoğun şikâyetlerinin imar uygulamalarından kaynaklandığı ve bu hususun anarşiden sonra ikinci sırayı aldığı sonucuna varılmış ve bu durum Sayın Devlet Başkanımıza ve Sayın Konsey Üyelerimize sunulmuştur. Bu sunuşun neticesidir ki, İmar ve İskân Bakanlığı, Sayın Devlet Başkanımızın verdiği talimat üzerine imar anarşisinin önlenmesi ve imar uygulamalarından doğan sorunların yasal bir çözüme kavuşturulması amacı ile bu Kanun Tasarısını hazırlayarak Meclisimize sunmuştur. Gerçekten, imar kargaşasına son verme ve imar uygulamalarından doğan sorunların yasal bir çözüme kavuşturulması amacına yönelik bulunan bu Kanun Tasarısı, kesinlikle ifade etmek isterim ki, ülkemizde Anayasa Tasarısından sonra gelen ve ikinci sırayı alan önem ve mahiyet taşımaktadır. (DMTD, C.11, B.8, s.161)”

Kamer Genç, bu tasarı ile birlikte yasaya aykırı yapılaşmanın yasal hale getirilmesini ve plana uygun olmayan yapıların af ile birlikte plan anlayışına sekte vuracağını eleştirmiştir.

“... Şimdi önümüze getirilen imar affı ile birtakım yasaya aykırı yapılaşmalara meşruluk kazandırılmaktadır. Benden önce konuşan Sayın Abbas Gökçe arkadaşımız dedi ki, «Plan fikrine bağlı kalınıyor.» Kesinlikle plan fikrine bağlı kalınmıyor; yani burada plan rafa kaldırılıyor. Zaten ileride maddelerde de göreceğimiz gibi, planda üç kat yapı yapmaya elverişli olan bir yerde, vatandaş gözü açıklık yapıp da 12 kat, 15 kat yapmışsa, bu Yasa Tasarısıyla bu vatandaşımızın 12 kat, 15 katlık yapısı af şumulüne giriyor; yani plan denilen bir şey kalmıyor. (DMTD, C.11, B.8, s.166)”

Ortaya çıktığı günden itibaren büyüyen bir sorun olan gecekondu sorunu, bu kanun tartışmalarında genel olarak plana bağlı kalınıp kalınmaması yönünden tartışmalara sahne olmuştur. Hükümet kanadı kanunla birlikte en önemli sorunlardan biri olan gecekondu sorununun çözüme kavuşacağını ifade etmektedir. Muhalefet ise sorunun tüm boyutlarıyla ele alınmadığı için üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

2.4.2. 7143 Sayılı Kanun

11 Mayıs 2018 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren kanun aslında bir “torba yasadır”. “Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ismiyle yayımlanmıştır. Kanun metninin 16. ile 25. maddeleri arası literatüre “İmar Barışı” olarak geçmiştir.

Emin Haluk Ayhan, imar konusundaki sorunlara, af düzenlemesinin dikkatli bir biçimde uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

“Sayın Başbakan bunu “barış” diye nitelendirdi. Teknik olarak barış olmakla beraber devletin bir af ve uzlaşma düzenlemesi olduğunu söylemek mümkün. Vatandaş devletle helalleşiyor diyoruz -Sayın Bakan böyle söylüyor- diğer türlüşünü de söyleyebiliriz; devlet vatandaşla helalleşiyor da denilebilir. Düzenlemeyle hazine arazileri, tarım arazileri üzerindeki ruhsatsız yapılaşma için af ve uzlaşma imkânı getirilmesi, esasen devletin kaynaklarının usulsüz kullanımı neticesinde doğan hakların helal edilmesi olarak düşünülebilir. Ancak bu düzenleme çok dikkatli olarak uygulanmalıdır. Ben bugün 2 köy muhtarıyla beraber Maliye Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürünü ziyaret ettim ve belki yüzyılın problemi olarak ortaya çıkan iki problemin burada, bu tasarıyla çözülebileceğini - benden değil yetkililerden öğrendiler. Bu nedenle bürokrasiye de teşekkür ediyorum. (TBMMTD, C.73, O.6, B.97, s.337)”

Garı Paylan, imar affı beraberinde yaşanacak bir doğal afet ile ortaya çıkacak olumsuz durumlardan bahsetmiştir.

“Bakın, ne tür arazlar var maddede? Diyor ki: “Arkadaş, ben imar affını getiriyorum.” E, nasıl gelecek bu imar affı? Özal’ın imar affında nasıldı, biliyor musunuz? Vatandaş proje çizdiriyordu, projesini teknikere götürüyordu, onaylatıyordu “Ya, bu bina sağlam mı, oturulabilir mi, şartlara uygun mu bu affettiğim yer?” diye. İmar affını böyle yapmıştı rahmetli Özal. Şimdiki imar affı ne diyor? “Vatandaş beyannamesini yazacak, benim şu kadar metrekarelik, şu kadar katlık beyanım var diye gidecek beyannamesini verecek ve yüzde 3 vergi verecek. Ben onu affediyorum.” diyor. Böyle bir şey olabilir mi arkadaşlar? Gelin,

bilmeyenler varsa sizi İstanbul'da gezdireyim, herkesin şehrinde vardır. 2 katlı imarlı yere, 2 kata göre temel atılmış yere vatandaş 10 katlı bina yapmış, kolonu yok, deniz kumuyla yapılmış, bina üflesen yıkılacak, diyor ki: "Arkadaş, ben bu binanın "check up"ını yapmayacağım, denetlemeyeceğim, sen gel, bildir, bana da yüzde 3 para ver -para lazım, çok sıkıştıkız- ben senin 10 katlı binanı affediyorum." Arkadaşlar, bakın, bu, büyük bir vebaldir. Bu Meclis bu vebalin altına girmemelidir. Böyle, seçim arifesinde, vatandaşa -tırnak içinde söylüyorum- seçim rüşveti vererek bu iş olmaz. Bir af getirilecekse bunun pek çok boyutlu olarak düşünülüp yapılması lazım. Düşünün ki siz o 10 katlı binayı affettiniz. O 10 katlı binada 100 vatandaşımız yaşıyor. Bir deprem oldu -Allah korusun- o vatandaşlarımız o binanın altında kaldı. Kim bu vebali taşıyacak? Milyonlarca vatandaşımız çürük binalarda yaşıyor. O, o vatandaşlarımızın suçu değil, onlar barınma hakkı çerçevesinde yapmışlar, evet, rant çerçevesinde yapanlar da var ama bunu bu şekilde denetimsiz affetmek hak mıdır, olacak iş midir?(TBMMTD, C.73, O.6, B.97, s.342-343)"

Zekeriya Temel, 26. Dönem Milletvekilleri olarak toplam 3 tane af yasası yaptıklarını belirtmiş ve bu durumu sorgulamıştır.

"Bizler, 26'ncı Dönem yasama Meclisini oluşturan milletvekilleri, burada çalışmaya geçici bütçeyi yaparak başladık. Geçici bütçemizi yaptık, hemen ondan sonra bir yasa çıkardık. O yasada da daha önceden istisnaların sürelerinin sona ermesi nedeniyle veya tam sona erme aşamasına gelinmesi nedeniyle istisnadan yararlanma hakkını kaybedenlere yeniden bu hakkın tanınması şeklinde oldu. Yani af yasalarıyla başladık ve bugün geldiğimiz noktada yeniden bir af yasasıyla karşı karşıyayız. Her ne kadar yasanın adı "imar barışı" ya da "alacakların yapılandırılması" olsa da bu, çok açık bir şekilde aftır değerli arkadaşlar. İsim değişiklikleri, af yasalarının Mecliste nitelikli çoğunlukla oylanmak ve kabul edilmek zorunda olmasından ötürü sürekli olarak çeşitlendirilmekte ama sonuç olarak, bu olay bunların af niteliğini ortadan kaldırmamaktadır.(TBMMTD, C.73, O.6, B.97, s.345)"

Devamında gerçekleşen tartışmalara baktığımızda; kayıt altına alınacak yapıların ödeyeceği vergiler ve bu vergilerin adaletli olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Ayrıca afların seçim kaygısı ile gerçekleştirildiği de tartışmalarda vurgulanmıştır. Tartışmalarda önemli olan duruma baktığımızda sağlıksız yapıların ve imar planlarına uygun olmayan yapıların varlığı ve bu yapıların da af kapsamına alınıp yasal hale getirilmesidir. Bu durumla beraber yaşanacak doğal afetle beraber vatandaşların hayatlarının tehlikeye girmesi söz konusu olacaktır.

Türkiye'de imar aflarının sıkça gündeme gelmeleri ve çıkarılan kanunlarla gecekonduların sorunlarının çözülmeye çalışılması, imar kaosu yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Giritlioğlu ve Özden (2020, s. 210) gecekondular ile ilgili iki farklı bakış açısının varlığından söz etmektedir. Olumlu bakış olarak gösterebileceğimiz ilk bakışa göre vatandaşlarının barınma hakkını sağlayamayan devlet yapısının olması sonucu vatandaşlar barınma haklarını kullanıp gecekondular yapmaktadırlar. Diğer de olumsuz bakış açısı olarak; kentte yaşamının bedellerine katlanmadan kentsel ranttan ve fırsatlardan payını almış, sınıf atlamış ve adil olmayan bir şekilde kentin bir parçası haline gelmiş toplulukların olduğunu söyleyen bakış açısıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'nin kuruluş aşamasından başlayıp günümüze dek olan süreç incelendiğinde; en önemli sorunlarında bir tanesinin tartışmasız olarak konut sorunu olduğu bilinmektedir. Kırsal nüfusunun kent nüfusu karşısında oransal olarak yüksek olduğu dönemde kentlerde konut yapımının sonraki dönemlere göre daha iyi bir oranda olup, tam anlamıyla işin içinden çıkılmaz bir durum olarak görülmemekteydi. Ne zaman ki tarımda makineleşme ve kentlerde sanayi hamlesi gerçekleşmeye başladı, sorun tam anlamıyla daha da görünür hale geldi. Sürece genel olarak baktığımızda, planlı bir sanayileşme hamlesinin olmadığını görebilmekteyiz. Gelişmiş ülke örnekleri incelendiğinde; planlı sanayileşen ve bu doğrultuda kentlerini de planlayan ülkelerin var olduğu görülecektir. Sanayi tesisleri ve konutların bir bütün olarak ele alınıp inşa edildiği durumlarda, köklü konut sorunundan bahsetmek; sanayileşmesi ve kentleşmesi plansız olarak gerçekleşen ülkelere göre daha zordur.

Ankara'nın başkent olması dolayısıyla tüm kamu kurum ve kuruluşlarının burada toplanması, ayrıca kamu görevlisi sayısında hatırı sayılır ölçüde diğer kentlerden fazla olması, öncelikli olarak

Ankara'da konut sorununu görünür hale getirmiştir. Yani gecekondulaşmanın başlaması diğer kentlere göre daha önce oldu. 1948 yılında Ankara'da uygulanan imar affı için dönemin tartışmaları bize gösterdi ki; sorun sadece Ankara'da değil tüm kentlerde ve özellikle büyük kentlerde daha da hissedilir şekilde yaşanmaktadır. Akabinde 1953 yılı ile birlikte imar affının tüm Türkiye'ye yayıldığı görülmektedir.

1948 yılından günümüze on dokuz imar affını barındıran kanun olduğunu görmekteyiz. Bu durum üzerine oldukça düşünülmesi gereken bir durumdur. Ortada bir sorun "konut sorunu" var ve üç çeyrek asır içerisinde yapılan yasal düzenlemeler ile çözülememiş. Yapılan kanunları ve bu kanunları oluştururken altında yatan düşünceleri irdelemek anlamlı hale gelecektir. İlk Ankara için imar affı tasarısı gündeme geldiğinde; konunun çok acil olduğu ve bir an önce çözülmesi gerekliliği zabıt ceridelerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Böyle önemli bir konuda, sorunun tüm boyutlarıyla incelenmeden önerilecek çözüm önerileri; günü kurtarmaktan öteye geçemeyecek ve hatta sorunu daha karmaşık hale getirecektir. Tüm imar aflarında bu durumu görmek mümkündür.

Konut/barınma sorununa vatandaşların "gecekondu" yaparak çözüm bulması, yine dönemin yönetim anlayışına göre uygun görülmüştür. İşçi isteyen sanayiye ve barınmak için konut isteyen işçiye; devlet, planlı ve programlı bir şekilde çözüm üretememiştir.

Tartışılması gereken bir diğer konu, her seçim dönemi öncesi gecekondu alanlarına sunulan kentsel/belediye hizmetlerinin varlığıdır. Her seçimde farklı bir hizmetin merkezi ve yerel yönetim tarafından yasal görülmeyen yerleşim yerlerine (gecekondulara) farklı hesaplarla götürülmesi olayı da sıkça görülmektedir. Böylelikle legal hale getirilen gecekondu alanlarını yıkılmaya çalışıldığında; "madem burada olmamız gerekiyordu, neden bu hizmetleri bizlere sundunuz?" sorusunun sorulması ve cevap aranması normal olacaktır.

Var olan yasal düzenlemelere rağmen 90'lı yıllara geldiğimizde, gecekondu kent nüfusunun yarısını barındırır hale gelmiştir. Sorunu sadece bir konut sorunu olarak görmek ve buna göre hareket etmek sorunun çözümünü de zorlaştırmaktadır. Sorunu; ekonomik, sosyal ve toplumsal yönleriyle ele alıp çözmeye çalışmak daha anlamlı olacaktır. Çünkü gecekondu olgusu öncelikli olarak kente gelenlerin barınma sorununa çözüm bulmak için buldukları bir yapılaşma biçimiyken, 80'li yıllardan sonra daha önceleri barınma sorununu gecekondu ile çözenlerin daha fazla gecekondu üreterek kente yeni gelenlere kiraya verdiği bir sistem halini aldı. Ayrıca bu gecekondu yine müstakil yapılar olmaktan çıkıp aile apartmanı formatına dönüştüler. Yine 1980'li yıllarla birlikte neoliberal ekonomi politikaları sonucu; daha önemli hale gelen kent toprağı ve dolayısıyla gecekondu bölgeleri rantın merkezine oturdular.

Diğer önemli bir mesele ise gecekondu verilerine ulaşmada yaşanan sorundur. 2000'li yıllara kadar tam sayı olarak bilinen gecekondu sayıları, konut sistemi içinde yüzdelik pay olarak hesaplanabilirken ve gecekonduarda yaşayan insan sayısının toplam nüfus içindeki oranı bilinirken; günümüz şartlarında bu bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Özellikle 2000'li yıllarda artmaya başlayan kentsel dönüşüm projeleriyle beraber gecekondu alanlarının ne kadarının dönüştürüldüğünü hesaplayabilmek araştırmacılar açısından, belirtilen yıllardaki imar aflarının ne kadar etkili/etkisiz olduğunu ortaya koyabilmek açısından önemlidir.

Kaynakça

- "Artık gecekondu yapılmıyor", (2013, Kasım) <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/artik-gecekondu-yapilmiyor/202883>, (Erişim Tarihi:14.01.2022)
- "Gecekondu patlaması", (2021, Kasım) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/42048.asp?cp1=1> (Erişim Tarihi 10.12.202)
- 8470 Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun, (29.07.1953) Resmi Gazete (Sayı 8470), Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8470.pdf>
- Akalın M. (2018), Kente Karşı İşlenen Suçların Faili İmar Afları, İksad Yayınları
- Bina Yapımı Teşvik Kanunu, (28.06.1948) Resmi Gazete (Sayı 1950) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6950.pdf>
- Cumhuriyet Senatosu Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Cilt 28, 05.05.1976
- Cumhuriyet Senatosu Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Cilt 28, 06.05.1976

- Cumhuriyet Senatosu Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 36, 20.07.1966
Danışma Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Yasama Yılı 2, Cilt 11, 01.11.1982
Giritlioğlu P. P., Özden K. (2020), Kentsel Adalet Ekseninde İmar Afları: "İmar Barışı" Üzerine Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Necla Giritlioğlu'na Armağan, (Ed: Erman H., Ögüz T., Şıpka Ş., İnal E., Baysal B.), Oniki Levha Yay., ss. 255-282
İskan Kanununun Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına, Değiştirilmesine Ve Bu Kanuna Yeniden Bazı Madde Ve Fıkralar Eklenmesine Dair Olan 5098 Sayılı Kanunun Geçici İkinci Maddesinin Bir Numaralı Bendinin Değiştirilmesine Ve Bu Maddeye Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Kanun, (06.07.1948) Resmi Gazete (Sayı 6950) Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6950.pdf>
Keleş R.(2010), Kentleşme Politikası, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi
Keleş R.(2014), Kentleşme Politikası, 14. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi
Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt 5, 24.03.1966
Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 4, Cilt 18, 02.03.1976
Polat Z. A. (2019), "Analysis of the Regulation of "Zoning Reconciliation" in Local Governments", Planlama, 29(3), ss. 202-209
Torlak S. E. (2003), "Gecekondulaşmanın Gelişimi, İmar Afları ve Islah İmar Planları", Çağdaş Yerel Yönetimler, 12(1), ss. 64-73
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Devre 11, Cilt 9, 20.07.1959
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 12, 07.06.1948.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 12, 14.06.1948
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 24, 22.07.1953
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi Tutanak Dergisi, Dönem 26, Cilt 73, 09.05.2018
Türksoy H. C. (1996), "İmar Affı Mı?", Planlama, 1(4), ss.9-14

Extended Abstract

Aim and Scope

Considering the urbanization policies in the whole country after the establishment of the Republic of Turkey and the declaration of Ankara as the capital; On the other hand, we see that there is urban development and this is most visibly in Ankara, on the other hand, more development is in rural areas. First of all, it is seen that the country is covered with railway networks and the industrial facilities owned by the state are spread throughout the country and development is tried to be achieved in this way. In terms of rural and urban population, it is seen that the rural population is almost 3 times the urban population. We can see the period that started with the 1950s as the period in which important developments took place in the urban sense. Beginning of industrialization, mechanization in agriculture and accompanying events; It constitutes the cornerstones of Turkish urbanization history. Industrialization breakthroughs that started in cities and especially in big cities; brought with it the demand for workers. Mechanization in agriculture; started to reduce the demand for human labor in rural areas and caused the emergence of hidden unemployment. In other words, the attractiveness of cities in terms of both business and life, and the repulsiveness of rural areas in terms of both business and life have caused the migration waves to begin to occur.

This study aims to explain how the slum problem was handled in the parliament. By examining the minutes of the assembly, it will be tried to explain the extent of the discussions made while the zoning amnesties are being issued and from which angles the problem is approached.

Methods

When the literature on reconstruction amnesties is examined; We can see the existence of articles and books on zoning amnesties. We are aware of the existence of studies in which zoning amnesties from past to present have been examined in an academic study, and specifically a zoning amnesty. This study is different from other studies so far; It shows how zoning amnesties are handled and examined in parliamentary debates, and there is no study done in this way. Therefore, it will contribute to the literature by filling an existing gap in the literature.

This study is a study conducted according to the qualitative method. After reviewing the literature on the subject, the sessions in which the zoning amnesty laws were discussed in the Turkish Grand National Assembly Minutes, the National Assembly Minutes, the Consultative Assembly Minutes and the Republican Senate Minutes were examined and the discussions were evaluated.

Findings

We can examine the process after the start of industrialization in three stages. Industrialists demanded labor from the state. Those who immigrated to the city requested housing for shelter. The state, which will solve both problems with its policies, does not have any policy. In other words, the state approached industrialization and the events that took place after it without a plan and policy. When we look at what happened next; We see that those who come to the city to work have started the construction of "slums" as a solution to their housing problems. Slum; We can characterize it as a new type of housing that has started to be built and developed rapidly on both treasury lands and private lands. In the first years of the slum construction, both the number of slums and the population living in the slums were not high. Therefore, the thought of the state was that this problem could be easily solved in the future. However, the number of slums and the number of people living in slums has increased rapidly over the years, especially in big cities; became the dominant form of residence. It is thought that there are approximately 4 million slums today and more than thirty million people live in slums.

The response of the state to the construction of shanty houses and the increase in slums; has been to issue zoning amnesties through legislation. The legalization of illegal shanty houses with the zoning amnesties brought the result of increasing the number of slums rather than decreasing them. Slum is an important problem and when you evaluate the problem only in terms of "shelter"; You approach the problem from an incomplete perspective. It is necessary to fully address and evaluate the slum problem, with all its dimensions. Slum is not just an economic problem, it is also a social and social problem. When all dimensions regarding solving the problem are examined and decisions are not taken accordingly, it can be seen that the problem becomes more intractable instead of solving the problem.

Conclusion

As a result; It is possible to say that the issue of zoning amnesty is a very comprehensive issue. It is a situation that should be considered outside of populist approaches and election studies. The slum problem should be addressed with all its dimensions, and the slum problem should be resolved by determining a common policy towards the wishes of the stakeholders, and getting to the core of the problem with meetings attended by all stakeholders.

Yapay Sinir Ağı Modeli ile BİST'e Kote 10 Bankanın Covid-19 Dönemindeki Finansal Verilerinin Tahminlenme Başarısı Üzerine Bir Araştırma

A Research on The Success of Forecasting The Financial Data of 10 Banks
Qualified to The BIST with The Artificial Neural Network Model

Öz

Yapay sinir ağı modeli, yapay zekâ ve makine öğrenmesi modellerinin temelini oluşturmaktadır. Yapay sinir ağı modelinden yola çıkılarak evrimsel sinir ağları, destek vektör makine ve genetik algoritmalar gibi pek çok farklı model türetilmiştir. Bu çalışma yapay zekâ teknolojilerinin temelini oluşturan, yapay sinir ağı modelinin Covid-19 döneminde, bankaların finansal verilerine dayanarak modelin tahmin gücünü test etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Borsa İstanbul BİST'e kote olan 10 bankanın, 2005-2021 yılları arasındaki finansal verileri kullanılmıştır. Verilerin analizi noktasında toplamda 17 yıllık veriden oluşan veri setinden Covid-19 dönemine ait olan 2020-2021 dönemine ait 2 yıllık veri test verisi olarak kullanılmıştır. Geriye kalan 15 yıllık verinin içerisinde 13 yıllık kısmı modelin eğitimi için geriye kalan rastgele seçilmiş 2 yıllık kısmı ise modelin Covid-19 dönemi dışındaki başarısını ölçmek üzere test verisi olarak kullanılmıştır. Çalışmada analiz edilen yapay sinir ağı modelleme yönteminin ekonomik volatilitenin düşük olduğu dönemler analize dahil edilen 10 bankaya ilişkin değişkenlerin gelecek değerini tahminlemede %84-%78 aralığında başarılı olduğu gözlemlenirken, Covid-19 döneminde bankacılık sisteminde ilgili değişkenlere ilişkin tahminlemede başarı oranının %50 ila %80 arasında değiştiği gözlemlenmiştir.

Abstract

The artificial neural network (ANN) modeling underlies artificial intelligence and machine learning models. Many different models, including convolutional neural networks, support vector machines, and genetic algorithms, have been derived based on the ANN model. This study attempts to test the predictive power of the ANN model using financial data on banks for the Covid-19 period. For this purpose, we employ the 2005-2021 financial data on 10 banks listed on the Istanbul Stock Exchange (ISE). In the context of the analysis, the 2020-2021 data were employed as the test data for the Covid-19 period, while the 13-year data of the remaining 15 years were used for training the model, and the remaining 2-year data was used to measure the model's success off the Covid-19 period. The results from the analyses reveal that, in estimating the future value of the variables related to the 10 banks, the ANN modeling is successful in the range of 84% to 78% during periods of low economic volatility, while the success rate varies between 50% and 80% for the Covid-19 period.

Giriş

1 Aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde başlamış olan, sonrasında 11 Mart 2020'de ülkemizde ilk vakanın görülmesiyle birlikte 1 Nisan 2020 itibarıyla Türkiye'nin ve tüm dünyanın katı bir izolasyon sürecine girmesine neden olan Covid-19 pandemisi dünya çapında bir pandemi olma özelliği taşımaktadır. İnsanlık tarihine baktığımızda Asya gribi, İspanyol gribi, veba gibi pek çok salgın görülmektedir. Covid-19'un bu denli yayılabilmesinin sebebi şüphesiz ki dünya gelişmiş

Serkan Varsak

Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi, Bilecik, Türkiye
serkan.varsak@bilecik.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5894-1490>

İbrahim Özkan

Doktora öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi, Bilecik, Türkiye
i.ozkan1990@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4792-6743>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Yapay Sinir Ağı, Covid-19, Finansal Tahmin
Başarısı

Keywords

Artificial Neural Network, Covid-19, Financial
Forecasting Success

JEL Codes: G17, G21, G10

Submitted: 23 / 11 / 2022

Accepted: 31 / 12 / 2022

ulaşım ağlarımızdır. Yerel ekonomilerin yerini alan küresel ticaret nedeniyle tedarik zincirlerindeki herhangi bir aksaklık dünya ekonomisi üzerinde negatif etkisini hızlıca gösterebilmektedir.

Covid-19 döneminde sosyal ve ekonomik hareketliliğin durma noktasına gelmesi de en başta tedarik zincirlerindeki aksamalarla birlikte pek çok olumsuz ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Gıda ve sağlık sektörü dışındaki tüm sektörler neredeyse durma noktasına gelmiştir. Reel sektör üzerindeki olumsuz etkisi zamanla finans sektöründe de hissedilir duruma gelmiş ve gerek ulusal gerekse uluslararası ticarete ciddi ekonomik daralma yaşanmış ve bu durum kısa sürede sosyo-ekonomik refah üzerinde ki olumsuz makroekonomik etkilerini hissettirmeye başlamıştır.

Pandemik salgının finans sektörü üzerinde ki etkileri ve reel sektörün finansmanı konusunda yaşanan aksaklıklar ülke ekonomilerini daraltıcı para ve maliye politikaları uygulamaya zorlamış dünya ekonomisi finansal açıdan yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Bu kapsamda pandemik salgının finans sektörü ve dolayısıyla reel sektör üzerinde ki olumsuz etkilerinin analizi ve uluslararası toplumu bekleyen olası pandemik felaketlerde yaşanan olumsuzlukların olası etkilerini önceden belirleyebilmenin önemi bir kere daha artmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada Türkiye ekonomisinde BİST'e kote 10 bankanın pandemi öncesi pandemi dönemi ve pandemi sonrası verileri yapay sinir ağı modeli yardımı ile test edilmiştir.

1. Yapay Sinir Ağı Modeli

1.1. Kavramsal Olarak Yapay Sinir Ağı Modelleri

Yapay sinir ağları (YSA), insan beyninden ilham alınarak geliştirilmiş, ağırlıklı kanallar yolu ile bağlanan hem dağıtılmış hemde birbirine paralel kendi hafızasına sahip işlem öğelerinden oluşur. Biyolojik sinir ağ yapılarına öykünen dijital programlarıdır. Literatürde sinirsel işlem, yapay zeka, bağlantıcılık ve makine öğrenmesi gibi farklı isimler ile de anılmaktadırlar (Elmas, 2011, s. 23).

Literatürde yaygın kullanılan adı ile yapay sinir ağı modellerinin temelini insan beyninin bilgisayar algoritmalarından oldukça farklı hesaplama yaptığının keşfedilmesine dayanmaktadır. İnsan beyni paralel, karmaşık ve doğrusal olmayan bir bilgi işleme sistemidir. Bir yapay sinir ağı, deneyimsel bilgiyi kodlamak ve kullanılma hazırlamak üzere kurgulanmış, paralel dağılıma sahip basit bir işlemcidir. Sinir ağları iki yönüyle insan beynine benzemektedir. İlk olarak bilgi, ağ tarafından basit öğrenme sayesinde çevre birimlerden edinilir. Ayrıca sinaptik ağırlıklar olarak adlandırılan internöron bağlantı güçleri, kazanılmış bilgiyi depolamak için kullanılır (Haykin, 2009, s. 31-32).

İlgili literatürde yapay zeka ile ilgili yapılan analizlere önemli ölçüde destek veren çalışmalar yapay sinir ağları teknolojisi ile ilgili yapılan çalışmalardır. Dolayısıyla yapay zeka teknolojisinin bir alt dalı da yapay sinir ağı teknolojileridir. Nöronları işlevsel ve şeklen taklit eden YSA'lar biyolojik sinir ağları için simule programlar olmaları nedeniyle yapay zeka uygulamalarının temelini oluşturur (Yurtoğlu, 2005).

Yapay sinir ağı temelde beyin hücresi olan nöron'un kabaca taklidine dayanır. Beyin sinir sistemi ile gelen sinyali nöron denem hücrelere aktarır. Nöronlar kendisine gelen sinyali kendi bağlı olduğu diğer nöronlara iletir. Onlar da aynı şekilde diğer nöronlara aktarır. Yapay sinir ağı da beynin bu yapısını kısmen taklit eder (Kuyumcu, 2018, s. 311).

YSA teknolojileri, sinir ağları ve hücrelerinin dijital ortamda simule edilmesiyle oluşturulan bilgi işleme sistemleridir. Yapay sinir ağları birbiri ile bağlantılı, paralel çalışan her biri kendi bilgi işleme yeteneği ve belleği bulunan dağıtılmış bilgi işlem teknolojisidir. Yapay sinir ağının en önemli özelliği öğrenebilme yeteneğidir. Doğal olarak bu öğrenebilme yeteneği insan öğrenmesine göre oldukça dar kapsamlı ve sınırlıdır. Ancak yapay sinir ağı ile elde edilen veriler arasındaki ilişkileri öğrenebilir ve belirli kapsam ve sınırlı da olsa çözümler üretilebilir (Yıldız, 2009, s. 55).

Yapay sinir ağları (YSA), beyindeki nöronların kurdukları sinaps bağlantılarından esinlenilerek oluşturulmuş bir makine öğrenmesi algoritmasıdır. Yapay sinir ağları biyolojik sinir sistemlerinin çalışma prensiplerinden yola çıkarak geliştirilmiştir. Bu nedenle yapay sinir ağları, yani derin öğrenme kullanılarak geliştirilen bir yapay zekâ sistemi, aslında biyolojik canlılar gibi öğrenmektedir (Aksoylu, 2021, s. 309).

Yapay zeka yöntemi olan YSA'lar, insan beynini modelleyerek simule etme çabasıdır. Simulasyonlarda sinir hücrelerinin ağ yapısından hareket edilir. YSA'lar ile ilgili literatürde öncelikle tıp alanında yapılan çalışmaları, matematik, bilgisayar mühendisliği ve elektrik mühendisliği gibi alanlar araştırma evreni olarak seçmişlerdir (Yılmaz, 2020, s. 61).

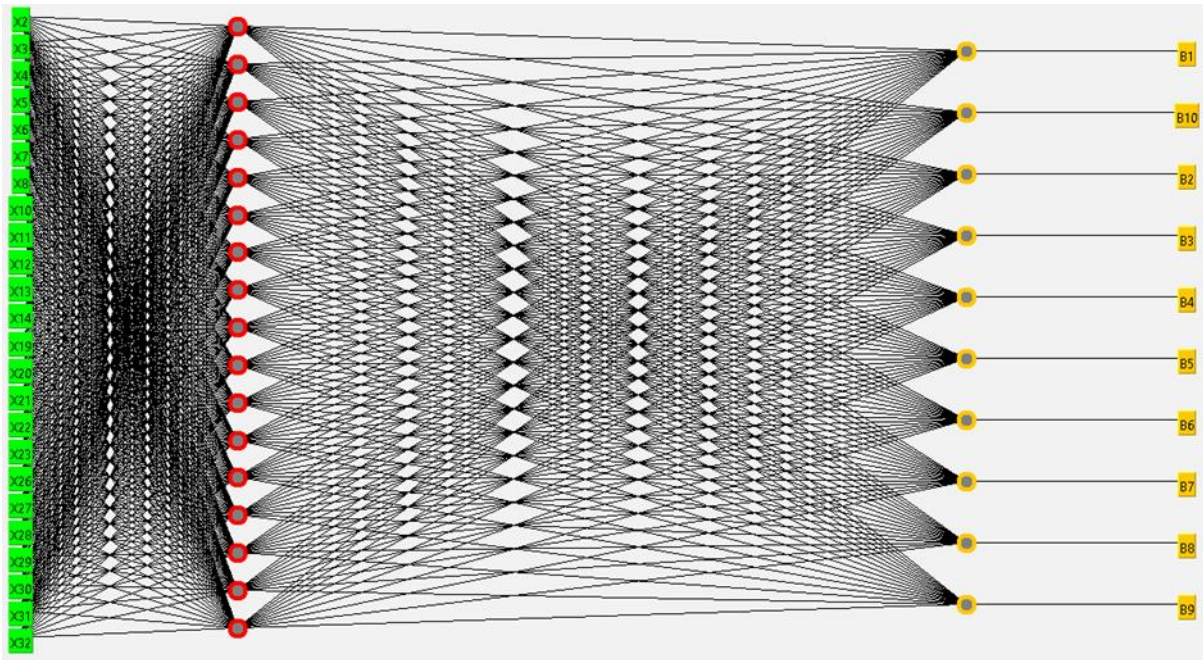
Bir diğer çalışmada kavramsal olarak YSA, basit işlemcilerden oluşan algoritmalarıdır. YSA'lar farklı şekillerde numerik veriler ile ağırlıklandırılmış ya da bağlanmış sistemlerdir. YSA ile ilgili çalışmaların temel dayanak noktası insan beyninin düzenli olarak yaptığı karmaşık algoritmik yapıları hesaplayabilen ve ilerleyen aşamalarda zeki davranış kalıplarına sahip sistemler yaratma amacıdır. Çalışmalarda YSA'lar için çeşitli öğrenme yöntemleri kullanılır. Her bir yöntemde sistemin ağırlıkları değişime uğrar. Ağırlıklarda meydana gelen her bir değişim öğrenme olarak adlandırılır ve ağırlık değişimleri sonlandıysa öğrenmenin bu noktada durduğu kabul edilir. (Sağiroğlu, Beşdok, & Erler, 2003, s. 24). Bir diğer çalışmada ise YSA'lar, insan beyninin temel özellikleri; keşfetme, öğrenme ve yeni bilgi üretimi gibi yetenekleri kodlama yolu ile sistematize eden bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Öztemel, 2016, s. 29).

Yapay sinir ağları (YSA), mimari olarak insan beynini modelleyerek öğrenme kabiliyetini kazanmayı amaçlayan yapay zekâ yöntemlerinden biridir. Yapısında bulunan nöronlar sayesinde bilgi kendi hafızasında tutulmakta ayrıca ağırlıklar sayesinde katmanlarda bulunan nöronlar birbiriyle bağlanmaktadır. YSA, dağıtık bir mimariye sahiptir ve paralel olarak bilgiyi işler. YSA, sinir ağlarını simule eden bilgisayar programlarıdır ve YSA kendi kendine öğrenme yolu ile sistemin devamını sağlar (Yılmaz & Kaya, 2021, s. 30).

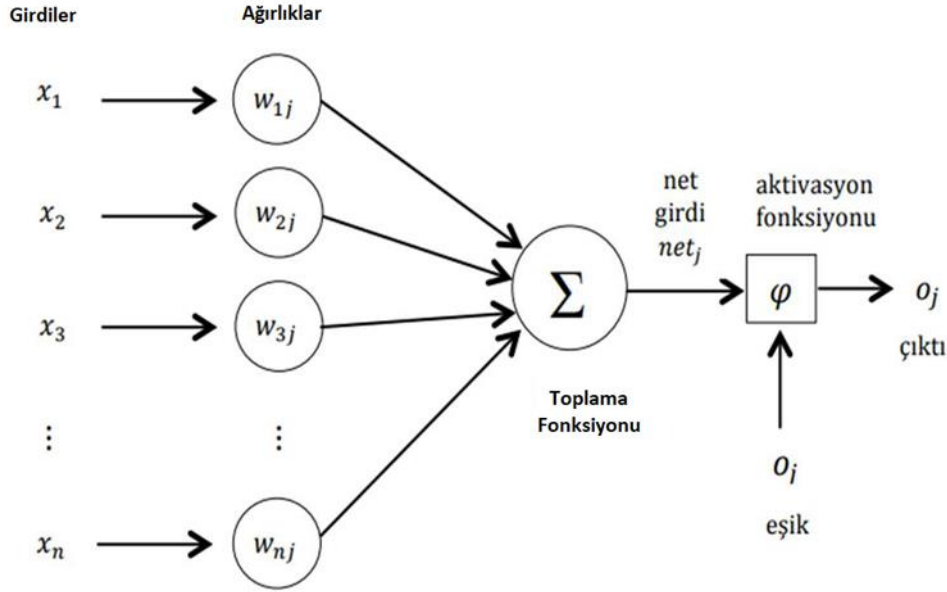
1.2. Metodolojik Olarak Yapay Sinir Ağı Modelleri

YSA'lar girdi, çıktı ve gizli katman adı verilen 3 farklı katmandan oluşur. Girdi katmanında toplanan veriler yapay sinir ağlarına iletilir ve istatistiksel olarak bağımsız değişken adı da verilen modelin dış belirleyicileridir. Çıktı katmanı ise oluşturulan verilerin dışarıya iletilmesini sağlayan sistemin bağımlı değişkenleridir. Ayrıca sistemin bir diğer unsuru olan gizli katman ise çıktı ve girdi katmanları arasında yer alan dış ortam ile bağlantısı olmayan, iki katman arasında veri alışverişini sağlayan katmandır. Toplam 3 katmanda oluşan YSA'larda ağ yapısı ve yapının performansının belirlenmesinde hata kareler ve mutlak hata ortalamaları kullanılır. Belirlenmesi gereken gizli katman sayısı, hata kareleri ve mutlak hata ortalamasının en küçük değeri üzerinden belirlenir (Küçükkoçaoğlu vd.; 2005, 10).

1.3. Matematiksel Gösterimi



Şekil 1. Kurmuş olduğumuz YSA Modelinin Yapısı



Şekil 2. Yapay Sinir Hücresi

Korelasyon katsayısı (r)

$$r = \frac{\Sigma(xy) - \frac{(\Sigma x)(\Sigma y)}{n}}{\sqrt{\left(\Sigma x^2 - \frac{(\Sigma x)^2}{n}\right) \left(\Sigma y^2 - \frac{(\Sigma y)^2}{n}\right)}}$$

Ortalama Mutlak Hata (Mean Absolute Error)

$$\frac{\Sigma_{i=1}^n |\hat{\theta}_i - \theta_i|}{n}$$

n = örneklem sayısı

θ_i = i sıra numaralı gerçek talep

$\hat{\theta}_i$ = i sıra numaralının tahmin edilen talebi

i = örneklem sırası

Hataların Karelerinin Ortalamasının Karekökü (Root Mean Squared Error)

$$\sqrt{\frac{\Sigma_{i=1}^n |\hat{\theta}_i - \theta_i|^2}{n}}$$

Göreceli Mutlak Hata (Relative Absolute Error)

$$\frac{\Sigma_{i=1}^n |\hat{\theta}_i - \theta_i|}{\Sigma_{i=1}^n |\bar{\theta} - \theta_i|}$$

$\bar{\theta}$ = gerçek taleplerin ortalaması

Göreceli Mutlak Hata Karekökü (Root Relative Squared Error)

$$\sqrt{\frac{\Sigma_{i=1}^n (\hat{\theta}_i - \theta_i)^2}{\Sigma_{i=1}^n (\bar{\theta} - \theta_i)^2}}$$

2. Finansal Tahminlemede Yapay Zeka Uygulamaları

20. yüzyılın ikinci yarısında finansal derinliğin artması ve dolayısıyla finansal araç sayısında yaşanan artışlar beraberinde finansal araçların, finans piyasaları üzerinde ki etkinliğinin ölçülmesi hususunda yeni yöntemlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu anlamda yapay zeka uygulamaları bu alandaki ihtiyacı karşılamak üzere geliştirilmiştir. İktisat yazınında finansal

tahminlemede farklı disiplinlerde kullanılmış olan yapay zekâ modelleri üzerine yapılmış bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Odom ve Sharda (1990) çalışmalarında iflas tahminine yönelik yapay sinir ağı modeli geliştirmişlerdir. Moody's Endüstriyel Manuales'tan alınan örneklemede 65'i iflas eden 64'ü iflas etmemiş toplamda 125 firmanın 1975-1982 yılları arasındaki finansal verileri kullanılarak diskriminant analizi ve yapay sinir ağı modelini üç farklı kombinasyonda karşılaştırmışlardır. Her üç kombinasyonda da yapay sinir ağı modeli diskriminant analizinden daha başarılı tahminler ortaya koymuştur.

Kim (2006)'in yapmış olduğu çalışmada finansal tahmin için evrimsel örnek seçimine sahip yapay sinir ağları modelini kullanmıştır. Kore hisse fiyat endeksi (KOSPI)'nin 1991-1998 yılları arasındaki verilerine dayanan kapanış fiyatı, düşük fiyat, yüksek fiyat gibi 8 farklı değişkeni temel alan modelde Genetik Algoritma tabanlı öğrenme ve örnek seçim algoritmasının (GAIS) Geleneksel Genetik Algoritma tabanlı öğrenmeden önemli ölçüde daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Küçüköğlü, Benli ve Küçüksözen (2007)'in finansal bilgi manipülasyonu ve belirlenmesi için YSA modelinin kullanımına yönelik yapmış oldukları çalışmada İMKB'ye kote 126 şirketin 1992-2002 yılları arasındaki satışlardaki büyüme endeksi, ticari alacaklar endeksi, brüt kâr marjı endeksi gibi 10 farklı finansal oran verilerini içeren bir örneklem kullanmışlardır. Probit modeli ile yapılan çalışmanın sonucunda, modelin tahmin gücü ortalama %61 seviyesinde iken yapay sinir ağı modelinde %86,17 düzeyinde doğru tahmine ulaşmışlardır.

Akkaya, Demirelli ve Yakut (2009)'un yapay sinir ağları modeli ile işletmelerde finansal başarısızlık tahminlenmesi üzerine yapmış oldukları çalışmada İMKB'ye kote 53 işletmenin 1998-2007 dönemi için; finansal yapı rasyosu, faaliyet rasyosu, karlılık rasyosu ve likidite rasyoları ile 25 farklı değişkeni içeren finansal verileri kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda kurmuş oldukları yapay sinir ağı modeli başarılı işletmeleri %82 başarısız işletmeleri %80 oranında doğru tahminlemiştir.

Yıldız ve Akkoç (2009)'un banka finansal başarısızlıklarının sinirsel bulanık ağ yöntemi ile öngörüsü üzerine yaptıkları çalışmada 1997-2001 yılları arasında TMSF'ye devredilen 19, TMSF'ye devredilmeyen ve faaliyetlerini sürdüren 21 toplamda 40 adet bankaya ait sermaye, şube ve faaliyet rasyoları ile sektör payı, aktif kalitesi, gurup payı, likidite, gelir-gider yapısı, karlılık gibi 9 başlık altında 49 adet değişken içeren finansal verileri kullanmışlardır. Çalışma sonuçları finansal başarısızlık öngörü çalışmalarında sıklıkla kullanılan istatistiksel bir yöntem olan ayırma analizi modelinin sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda sinirsel bulanık ağ modeli eğitim ve test verilerinin tahmininde ayırma analizi modelinden daha yüksek oranda başarı göstermiştir.

Çelik (2010)'in geleneksel ve yeni yöntemler ile bankaların finansal başarısızlıklarının tahminlenmesi üzerine yaptıkları çalışmada 1997-2002 yılları arasında 36 bankaya ait 36 farklı oranı kullanarak bir yapay sinir ağı modeli kurmuşlardır. Kurdukları model 1 yıl öncesine kadar %100 başarı oranı ile 2 yıl öncesine kadar %91,7 başarı oranı ile finansal başarısızlığı doğru tahminlemiştir.

Ekinci vd. (2010)'nin ekonomik kriz döneminde firma başarısı tahmini üzerine yapmış oldukları çalışmada aktif varlıkları 8 milyon TL'nin altında olan 18 imalat sektörü firmasının 2000-2001 yıllarına ait 14 farklı finansal orandan oluşan verileri kullanmışlardır. Kurdukları yapay sinir ağı modeli firmaların başarısız olma durumunu %100 başarı oranı ile doğru tahminlemiştir.

Mahfoud ve Mani (2013)'nin genetik algoritmalar kullanarak finansal tahmin üzerine yapmış oldukları çalışmada S&P 400 Hisse Senetleri verilerini kullanmışlardır. Kurdukları genetik algoritma modelinde 331 örnek hisse senedi verisinin %70'ini eğitim %20'sini gizli katman verisi %10'unu da test verisi olarak kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda ulaştıkları sonuç Genetik Algoritmaların Yapay sinir ağlarına göre bazı durumlarda ufak da olsa bir avantaj sağlayabildiği yönündedir.

Altunöz (2013) bankaların finansal başarısızlıklarının YSA modeli ile tahmin edilebilirliği üzerine yapmış olduğu çalışmada 36 adet özel sermayeli ticaret bankasının sermaye rasyosu, karlılık ve aktif rasyoları, gelir-gider oranı, likidite oranı, faaliyet rasyoları, temelinde 36 adet finansal

orandan oluşan 1997-2002 yılları arasındaki finansal verilerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, kurmuş olduğu yapay sinir ağı modelinin 1' yıl öncesine kadar %88 oranında 2' yıl öncesine kadar %77 oranında finansal başarısızlığı doğru tahmin edebildiği sonucuna ulaşmıştır.

Altınırnak ve Karamaşa (2016)'nın bankaların finansal başarısızlıklarının incelenmesinde makine öğrenme tekniklerinin karşılaştırılması üzerine yapmış oldukları çalışmada TBB ve BDDK'nın sağlamış olduğu verileri kullanmışlardır. Çalışma verileri iflas eden 17 ve iflas etmeyen 13 olmak üzere toplamda 30 özel sermayeli ticari bankanın 1996-2000 yılları arasındaki, likidite oranları, karlılık oranları, büyüklük oranları, mali yapı oranları gibi 7 ana başlık altında 46 farklı finansal oranı içermektedir. Çalışmanın sonucunda destek vektör makine algoritmasının çok katmanlı algılayıcı yapay sinir ağı algoritmasına göre finansal başarısızlığı daha yüksek oranda doğru tahmin etmekte olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Zoric (2016)'in bankacılık sektöründeki müşteri kaybının sinir ağları kullanarak tahmin edilmesi üzerine yaptıkları çalışmada bir Hırvat bankasının 1886 adet müşterinin çalışmanın yapıldığı yıla ait verileri yapay sinir ağı modelinde işlenerek analiz edilmiştir. Çalışmanın ana hipotezi, daha fazla banka hizmeti (ürün) kullanan müşterilerin daha sadık olduğu ve bankanın üçten az ürün kullanan müşterilere odaklanması ve onlara ihtiyaçlarına göre ürünler sunması gerektiğidir. Müşterinin bankadan ayrılma olasılığını belirleyebilmek için kurulan modelde müşterilerin: cinsiyet, yaş, özel durum, ortalama aylık gelir, internet bankacılığı kullanımı ve iki veya daha fazla banka ürünü kullanımı özellikleri değişken olarak kullanılmıştır. Bankacılık ürünleri ise döviz hesabı, kredi, birikim, internet bankacılığı, mobil bankacılık, SMS, düzenli siparişler ve tasarruf başlıkları altında kategorize edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kurulan yapay sinir ağı modeli müşteri kaybını %93-95 aralığında doğru tahmin etmiştir.

Kışhada vd. (2016)'nin Malezya'da İslami Bankacılık 'ta müşteri sadakati değerlendirmesi için yapay zekâ kullanımına yönelik yaptıkları çalışmada araştırma verileri Malezya, Kuala Lumpur İslami Banka müşterilerine ait 2016 yılında yapılmış olan 6 bölüm, 61 sorudan oluşan ve 5'li likert tipi tutum ölçeği kullandıkları 373 anket verisine dayanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre kurmuş oldukları yapay sinir ağı %98 doğrulukla müşteri sadakatini tespit edebilmektedir.

Patil ve Dharwadkar (2017)'in makine öğrenimi kullanarak bankacılık verilerinin analizi üzerine yapmış oldukları çalışmada sınıflandırma yapmak için banka müşteri verileri ve alman kredi verileri olmak üzere iki veri seti kullanmışlardır. Sınıflandırma amacıyla denetimli yapay sinir ağı kullanılan çalışmada veri kümesi1 ve veri kümesi2 için sırasıyla %72 ve %98 doğruluk sağladığı, geliştirilen modelin iki veri seti için verimli çalıştığı, bu modeli kullanarak müşterilerin veya kredi durumlarının verimli bir şekilde belirlenebileceği sonucuna varılmıştır.

Hasan, Kalıpsız ve Akyokuş (2017)'un büyük verilerde finansal piyasa tahmini üzerine yapmış oldukları çalışmada S&P 500 hisse senetlerinin 1999-2013 yılları arasındaki açılış fiyatı, en düşük fiyat, en yüksek fiyat, kapanış fiyatı ve volüme değişkenlerinden oluşan veri setini kullanmışlardır. Çalışmada toplamda 3900 kayıttan oluşan veri setinin 3300 kaydı eğitim ve 600 kaydı test için kullanılmıştır. Yapay sinir ağı ve tekrarlayan sinir ağı ve lojistik regresyonun sonuçlarının karşılaştırıldığı çalışmada. Tekrarlayan sinir ağı modelinin, yapay sinir ağı ve lojistik regresyona göre daha iyi bir performans gösterdiği görülmüştür.

Atlan vd. (2018)'nin Bitcoin'in Türkiye piyasasındaki değerinin yapay zekâ teknikleri ile tahmini üzerine yaptıkları çalışmada 2017-2018 aralığından seçilmiş toplamda 365 adet bitcoin fiyatını kullanarak polinomları kullanarak veri noktalarını temsil eden en iyi eğriyi gösteren matematiksel bir yöntem olan eğri uydurma ve Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) modelini kıyaslamışlardır. Çalışmanın sonucunda ANFIS modelinin polinomsal eğri uydurmaya göre daha iyi sonuçlar verdiği ve bitcoin fiyatlarını %4-5 aralığında hata payı ile doğru tahminleme yaptığı görülmüştür.

Özer, Sarı ve Başakın (2018)'in bulanık mantık ve yapay sinir ağları ile borsa endeks tahmini üzerine yaptıkları çalışmada gelişmekte olan 4 ülke ve gelişmiş 4 ülkenin 2012-2016 yılları arasındaki borsa kapanış verileri kullanılmıştır. Kurdukları modelde verilerin %60'ını eğitim %40'ını test olarak ayırıp yapay sinir ağı modelinin ve bulanık mantık modelinin başarısını test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda her iki yönteminde yakın tahmin sonuçları verdiği görülmüştür.

Söyler ve Kızılkaya (2018)'ın para krizlerinin yapay zekâ yöntemleri ile tahmini için Türkiye örneği üzerinden yapmış oldukları çalışmada bağımlı değişken olarak para krizini temsilen döviz piyasası baskı indeksi EMP ve bağımsız değişkenler olarak da M1, M2, BIST 100 % değişim gibi 8 farklı değişken kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kullanılan yöntemlerin test performansları incelendiğinde Türkiye için para krizi tahmininde kullanılan yapay sinir ağı modelinin, Adaptif Ağ Tabanlı Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) modeline göre daha başarılı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir.

Sakız ve Kutlugün (2018)'ün blok zinciri teknolojisi ve yapay zekâ algoritmaları ile bitcoin fiyat tahminleme üzerine yapmış oldukları çalışmada 2017-2018 aralığına ait btc alış fiyatları aylık ortalama kapanış verileri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda 2018 yılı şubat ayı bitcoin fiyatı tahmini 170.730.000 \$, olarak tahmin edilmiş ve bu rakamın gerçek fiyata göre çok yüksek olmasından dolayı kurulan yapay sinir ağı modelinin başarısız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yürük ve Ekşi (2019)'un yapay zekâ yöntemleri ile işletmelerin finansal başarısızlığının tahmin edilmesi üzerine yapmış oldukları çalışmada BİST imalat sektörünü ele almışlardır. Kamuyu aydınlatma platformu (KAP)'ın sunmuş olduğu 12 aylık finansal tablolardan ve raporlardan elde edilen veriler 2008-2016 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Likidite oranları, finansal yapı oranları, faaliyet ve karlılık oranları olmak üzere 4 ana başlık altında 26 finansal oran modelde değişken olarak kullanılmıştır. İlgili çalışmada, iki yıl arka arkaya zarar etmiş olma, BİST gözaltı pazarında olmak, iflas, faaliyetlerini durdurmak ve toplam aktif tutarında %10 kayıp yaşamış olmak gibi kriterler finansal başarısızlık kriteri olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonucunda kurulan modellerden yapay sinir ağının, destek vektör makine modeline göre daha iyi performans gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Korkmaz (2020)'ın yapay zekâ yöntemleriyle sınıflandırma ve finans sektöründe kurumsal müşteriler üzerin yapmış olduğu çalışmada bir bankadan alınan makyajlanmış gerçek kurumsal müşteri verileri kullanılmıştır. 16 bilinmeyen açıklayıcı değişkenin kullanıldığı çalışmada yapay sinir ağı modeli, destek vektör makine modeli ve lojistik regresyon modeli karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda kurumsal veri kümesi için destek vektör makine ve yapay sinir ağının lojistik regresyona göre daha başarılı olduğu ve kendi aralarında ise yakın bir başarı oranına sahip olduğu görülmüştür. Dengeli kurumsal veri için ise yapay sinir ağı modelinin destek vektör makine modelinden daha başarılı olduğu ve destek vektör makine modelinin de lojistik regresyon modelinden daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çağlar ve Yavuz (2021)'in finansal ekonomi haberlerinin bitcoin piyasasına etkisinin YSA ile analizi üzerine yapmış oldukları çalışmada en etkin 5 uluslararası gazete olarak belirledikleri Moskovskiy Komsomolets, The Wall Street, Nihon Keizai Shinbun, Financial Times, Handelsblatt ve gazetelerinin 2009-2018 yılları arasındaki haberlerini incelemişlerdir. Olumsuz yorum içeren haberleri (1), o tarihte haber olamayan içeriği (2) ve olumlu yorum içeren haberleri (3) şeklinde kategorize edip sayısallaştırarak kurmuş oldukları yapay sinir ağı modelinde bitcoin fiyatlarının tahminlenmesinde gazete haberlerine ek olarak, bitcoin cüzdan sayısı, bitcoin cüzdanı günlük işlem sayısı, zorluk derecesi, gibi 14 farklı değişkeni de birlikte kullanarak yaptıkları analizler sonucunda Bitcoin fiyat tahmini ile ilgili literatürde yer alan çalışmalardan daha yüksek doğruluk tahmini oranına ulaşmışlardır. Yapılan analiz sonucu gazete haberlerinin Bitcoin fiyatlarının tahminlenmesinde yüksek bir etkisi olmadığı ve The Wall Street gazetesinin Bitcoin ile ilgili haberlerinin analizdeki diğer yayın kuruluşu haberlerine oranla daha güçlü bir etki oluşturduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Arda ve Küçükoğlu (2021) yapay zekâ yöntemleri ile hisse senedi fiyat öngörülerini üzerine yapmış oldukları çalışmada BIST 30'un 2014-2016 yılları arasındaki verilerini kullanmıştır. Çalışmada Poisson regresyonu, Bayes doğrusal regresyon, hızlı karar ormanı regresyonu, hızlı orman yüzdelerik dağılım regresyonu, nöral ağ regresyonu, karar ağacı regresyonu ve doğrusal regresyon olmak üzere toplamda 7 farklı yapay zekâ modeli kullanılmıştır. Kısa, orta ve uzun vade yatırımları değerlendirmek üzere üç farklı deney yapılmış kısa vadede en etkin modelin hızlı orman yüzdelerik regresyon, orta vadede destekli karar ormanı regresyonu ve kısa vadede Poisson regresyonu modelinin verdiği gözlemlenmiştir. Araştırmanın sonucunda her durumda etkin tahmin yapan yapay zekâ modelinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yurttabir ve Sen (2021) finansal performans tahmininde prophet modeli üzerine yapmış oldukları çalışmada imalat sektörünü ele almışlardır. Net Dönem Kar/Zarar oranının bağımlı değişken olarak kullanıldığı çalışmada, net kâr marjı, özkaynak karlılık oranı, aktif karlılık oranı, hasılat, cari oran, brüt kar/zarar, asit test oranı ve vergi öncesi kar/zarar bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada kamu aydınlatma platformu (KAP)'ın sunmuş olduğu BİST'dE imalat alanında işlem gören 173 şirketin 2009-2020 yıllarına ait verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmaları literatürde finansal performans tahmininde Facebook Prophet yöntemiyle yapılmış bir çalışmaya rastlanmadığı için bu boşluğa katkı sağlamayı amaçlamıştır. Ulaştıkları sonuçları ise şirketlerin geniş bir veri bilimi ekibine sahip olmamaları durumunda prophet modelinin tercih edilebileceği, yöntemin fazla çaba gerektirmeden şirketlere zaman kazandırabileceği sonuçlarına varmışlardır.

3. Veri Metodoloji

Yapay sinir ağı modelinin Covid-19 dönemindeki finansal tahmin gücünü test etmek için banka verileri üzerinden bir uygulama yapmaktır. Araştırma yöntemi olarak BİST'e kote olmuş 10 bankanın 2005-2021 yılları arasındaki finansal oranlarını kullanarak Covid-19 dönemindeki durumlarının kurulan YSA modeli tarafından tahmin edilmesini ve elde edilen sonuçların modelin normal dönemdeki tahmin gücü ile kıyaslanarak yorumlanmasını kapsamaktadır. Bist'e kotasyonunu tamamlamış 12 banka olmasına rağmen 2 bankada ki veri kaybı nedeniyle ilgili bankalar analiz dışı tutulmuştur.

3.1. Verilerin Analizi

Verilerin analizi noktasında Yeni Zelanda Waikato Üniversitesi tarafından geliştirilmiş açık kaynak kodlu bir yazılım olan Weka makine öğrenimi yazılımından yararlanılarak kurmuş olduğumuz yapay sinir ağı modelleri test edilmiştir. Elimizde bulunan toplamda 17 yıllık veriden oluşan veri setinden Covid-19 dönemine ait olan 2020-2021 dönemine ait 2 yıllık veri test verisi olarak kullanılmıştır. Geriye kalan 15 yıllık verinin içerisinde 13 yıllık kısmı modelin eğitimi için geriye kalan rastgele seçilmiş 2 yıllık kısmı ise modelin Covid dönemi dışındaki başarısını ölçmek üzere test verisi olarak kullanılmıştır.

3.2. Kullanılan Değişkenler

Yukarıdaki tabloda görülen 12 banka da BİST'e kote'dir fakat Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. ve ICBC Turkey Bank A.Ş. olmak üzere 2 bankanın verilerinde eksiklikler mevcut olduğundan bu iki banka çalışmanın dışında tutulmuştur.

Yeni sıralamamız aşağıdaki gibi olmuştur:

Tablo 1. Analize Dahil Edilen Bankalar ve Kodları

Kod	Şirket Unvanı
B1	Banka 1*
B2	Banka 2*
B3	Banka 3*
B4	Banka 4*
B5	Banka 5*
B6	Banka 6*
B7	Banka 7*
B8	Banka 8*
B9	Banka 9*
B10	Banka 10*

*İlgili banka isimleri KVKK gereği hukuki olarak olumsuz bir sonuç yaratmaması adına gizli tutulmuş, ilgili banka verileri kodlama ile analize dahil edilmiştir.

Derlediğimiz verilerde bulunan değişkenler aşağıda görüldüğü üzere normal şartlarda 32 adettir. Bankacılık sisteminde hali hazırda var olan tüm rasyolar analize dahil edilmiş ancak X1, X9, X15, X16, X17, X18, X24, X25 olmak üzere toplamda 8 adet finansal oran araştırmaya konu yıllar

içerisinde mevzuat değişikliği vb nedenlerle eksik olduğundan verilerden çıkarılmış kalan 24 oran analize dahil edilmiştir. Çalışmanın literatür kısmında detaylı olarak özetlendiği üzere; Odom ve Sharda (1990), Akkaya, Demirelli ve Yakut (2009), Yıldız ve Akkoç (2009), Çelik (2010), Ekinci vd. (2010), Altunüz (2013), Altınırnak ve Karamaşa (2016), Yürük ve Ekşi (2019) çalışmalarında tarafımızca belirlenen değişkenler ile yapay sinir ağı modellerinin etkinliğini test etmişlerdir. Analize dahil edilen değişkenler ilgili çalışmalar baz alınarak belirlenmiştir. Literatürden farklı olarak çalışmamızda veri kaybı yaşanan rasyolar modelin tahminleme başarısını arttırmak adına analize dahil edilmemiştir.

Tablo 2. Oranlar

X	ORANLAR
X1	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)
X2	Özkaynaklar / Toplam Aktifler
X3	(Özkaynaklar- Duran Aktifler) / Toplam Aktifler
X4	Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar
X5	(Net Bilanço Pozisyonu + Net Nazım Hesap Pozisyonu) / Özkaynaklar
X6	TP Aktifler / Toplam Aktifler
X7	TP Pasifler / Toplam Pasifler
X8	YP Aktifler / YP Pasifler
X9	TP Mevduat / Toplam Mevduat
X10	TP Krediler / Toplam Krediler
X11	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler
X12	Alınan Krediler / Toplam Aktifler
X13	Finansal Varlıklar (net) / Toplam Aktifler
X14	Toplam Krediler / Toplam Aktifler
X15	Toplam Krediler / Toplam Mevduat
X16	Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler
X17	Takipteki Krediler (net) / Toplam Krediler
X18	Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler
X19	Duran Aktifler / Toplam Aktifler
X20	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler
X21	Likit Aktifler / Toplam Aktifler
X22	Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler
X23	TP Likit Aktifler / Toplam Aktifler
X24	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler
X25	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar
X26	Sürdürülen Faaliyeler Vergi Öncesi Kar (Zarar) / Toplam Aktifler
X27	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler
X28	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)
X29	Faiz Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler
X30	Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler
X31	Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri
X32	Faiz Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri

3.3. Uygulama ve Bulgular

Modellerinin kurulmasında Weka 3.8.6 bilgisayar yazılımından yararlanılmıştır. Verilerin son iki yılı (Covid-Dönemi) içeren kısmı onaylama amacıyla veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan verilerin %66 sı eğitim ve %33'ü de test olarak ayrılmıştır.

Kurduğumuz 24-17-10 şeklinde nöron dağılımına sahip olan modelde ilk olarak eğitim verisi olan 15 yıllık veriyi işlediğimizde 15 yıllık veriyi işlediğimizde, kurulan model %80 oranında doğru

sınıflandırma yapabilmektedir. Fakat modele 15 yıllık veriyi eğitim verisi olarak verip geriye kalan 2 yıllık pandemi dönemini test verisi olarak verdiğimizde modelin başarı oranı %50'ye düşmektedir. Diğer denenen modeller ve elde edilen istatistikî sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Yapay Sinir Ağı Modeli Analiz Sonuçları

Sıra	Veri Seti	Nöron Dağılımı	Başarı	KS	MAE	RMSE	RAE	RRSE
1	Eğitim	24,18,10	80%	0.7808	0.0484	0.1654	27%	55%
2	Eğitim+Test	24,18,10	55%	0.5	0.0864	0.2413	48%	80%
3	Eğitim	24-17-10	82%	0.8029	0.0433	0.1647	24%	55%
4	Eğitim+Test	24-17-10	75%	0.7222	0.0725	0.2119	40%	71%
5	Eğitim	24,16,10	82%	0.8031	0.0458	0.1638	25%	54%
6	Eğitim+Test	24,16,10	65%	0.6111	0.0799	0.2329	44%	78%
7	Eğitim	24,15,10	82%	0.8028	0.8028	0.0448	25%	53%
8	Eğitim+Test	24,15,10	60%	0.5556	0.0863	0.2483	48%	83%
9	Eğitim	24,14,10	84%	0.8251	0.0498	0.172	28%	57%
10	Eğitim+Test	24,14,10	50%	0.4444	0.105	0.2832	58%	94%
11	Eğitim	24,13,10	82%	0.8027	0.047	0.1707	26%	57%
12	Eğitim+Test	24,13,10	80%	0.7778	0.057	0.1768	32%	59%
13	Eğitim	24,12,10	82%	0.8032	0.0418	0.1563	23%	52%
14	Eğitim+Test	24,12,10	65%	0.6111	0.0786	0.2268	44%	76%
15	Eğitim	24,11,10	78%	0.7594	0.051	0.1732	28%	57%
16	Eğitim+Test	24,11,10	60%	0.5556	0.0811	0.2273	45%	76%
17	Eğitim	24,10,10	78%	0.7596	0.0558	0.1818	31%	60%
18	Eğitim+Test	24,10,10	50%	0.4444	0.1005	0.2728	56%	91%

*KS: Kappa statistic, MAE: Mean absolute error, RMSE: Root mean squared error, RAE: Relative absolute error. RRSE: Root relative squared error

Modelin nöron dizilimi 24,15,10 şeklindedir. Fakat aynı model için normal dönemi eğitim verisi olarak, Covid dönemini de test verisi olarak verdiğimizde başarı oranı %50'ye düşmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere çalışmada test edilmiş olan modellerin normal dönem için sınıflandırma başarısı %84-%78 aralığında değişmektedir.

İlgili çalışmada test edilen modellerin Covid-19 dönemi ve normal dönem kıyaslandığında ise sınıflandırma başarısı en yüksek olan modelin %80 başarı oranı ile 12 numaralı model olduğu gözlemlenebilir. İlgili çalışmada modelin nöron dizilimi 24,13,10 şeklindedir. Normal dönem ve Covid-19 dönemini kapsayan diğer modellerin sınıflandırma başarı oranları sırasıyla %50 ila %80 arasında değişmektedir.

Tablo.3 de raporlandığı üzere 24,15,10 nöron dizilimli yapay sinir ağı modeli ile 24,13,10 dizilimli model arasındaki tek fark gizli katmanında fazladan 2 adet nöronun yer almasıdır. Literatürü destekler nitelikte yapay sinir ağlarının gizli katmanlarında bulunan nöron sayılarının elde edilecek sonuçları ne denli değiştirdiği görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

BİST'e kote olan 10 adet bankanın 2005-2021 yılları arasındaki finansal verilerini kullanarak yaptığımız çalışmada verilerin Covid-19 dönemi dışında kalan (2005-2019) aralığını kapsayan 15 yıllık verinin 13 yıllık kısmı oluşturduğumuz yapay sinir ağının eğitimi için, program tarafından rastgele seçilmiş 2 yıllık kısmı ise yapay sinir ağının test verisi olarak ayrılmıştır. Sonrasında Covid-19 dönemi içerisinde bulunan (2020-2021) 2 yıllık veri modelin Covid döneminde sınıflandırma başarısı oranını test etmek amacıyla ayrılmıştır.

Oluşturulan yapay sinir ağı modelinin normal süreçte bankaların finansal oranlarını baz alarak verilen bankaları sınıflandırma başarısı, literatürde bulunan benzer çalışmalara yakın başarı oranları elde etmiştir. Fakat Covid-19 süreci bankaların finansal yapısında sıra dışı birtakım

değişmelere neden olmuştur. Beklendiği üzere normal dönem verileri ile eğitilmiş olan yapay sinir ağı modelimizi, Covid-19 sürecini içeren verileri test etmek için çalıştırdığımızda ise modelin sınıflandırma başarısı düşmektedir.

Yapılan analizde elde edilen bulgular göstermiştir ki Covid-19 öncesi normal dönem diyebileceğimiz dönem için en başarılı yapay sinir ağı modeli'nin 9 numaralı model olduğu görülmektedir. Modelin nöron dizilimi 24,15,10 şeklindedir. Fakat aynı model için normal dönemi eğitim verisi olarak, Covid-19 dönemini de test verisi olarak verdiğimizde başarı oranı %50'ye düşmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere çalışmada test edilmiş olan modellerin normal dönem için sınıflandırma başarısı %84-%78 aralığında değişmektedir.

Çalışmada test edilen modellerin Covid-19 ve normal dönemi kapsayanlarını ele aldığımızda ise sınıflandırma başarısı en yüksek olan modelin %80 başarı oranı ile 12 numaralı model olduğu görülmektedir. Modelin nöron dizilimi 24,13,10 şeklindedir. Normal dönem ve Covid-19 dönemini kapsayan diğer modellerin sınıflandırma başarı oranları da %50 ila %80 arasında değişmektedir.

Analizden çıkartılabilecek bir diğer sonuç ise 24,15,10 nöron dizilimli yapay sinir ağı modeli ile 24,13,10 dizilimli model arasındaki tek fark gizli katmanında fazladan 2 adet nöronun bulunmasıdır. Literatürde pek çok farklı kaynakta da belirtildiği gibi yapay sinir ağlarının gizli katmanlarında bulunan nöron sayılarının elde edilecek sonuçları ne denli değiştirdiği görülmektedir. Fakat gene pek çok kaynakta da belirtildiği gibi yapay sinir ağı modellerinin gizli katmanı bizim için bir kapalı kutu olduğu için, gerçekleşen matematiksel işlemleri gözlemleyip ona göre katman sayısı belirleme şansımız bulunmamaktadır. Bu kapsamda literatürdeki pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da deneme yanılma yöntemi ile pek çok farklı nöron dizilimi ele alınmıştır.

Yapılan analiz ilgili literatürü destekler nitelikte, bankacılık ve finans sektörü için olumlu veya olumsuz olarak yorumlamadan, "sıra dışı" verilerin bulunduğu Covid-19 dönemi dahil edildiği tüm modellerde, modelin başarısını düşürmüştür. Deneme yanılma yöntemleri ile elde edilen modellerden en optimal sonucu 12 numaralı model vermiştir. Mahfoud ve Mani (2013), Altınırnak ve Karamaşa (2016), Odom ve Sharda (1990) ve Patil ve Dharwadkar (2017)'in çalışmalarında da olduğu yapay sinir ağı modeli ile yapılan analizden elde edilen sonuçlar ekonomik volatilitenin düşük olduğu dönemlerde ilgili değişkenler ile yapılan tahminlemede başarılı sonuçlar elde edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada analiz edilen yapay sinir ağı modelleme yönteminin ekonomik volatilitenin düşük olduğu dönemler analize dahil edilen 10 bankaya ilişkin değişkenlerin gelecek değerini tahminlemede %84-%78 aralığında başarılı olduğu gözlemlenirken, Covid-19 döneminde bankacılık sisteminde ilgili değişkenlere ilişkin tahminlemede başarı oranının %50 ila %80 arasında değiştiği gözlenmiştir. Sonuç olarak yapay sinir ağı modelleri ile Türkiye ekonomisinde BİST'e kote olmuş 10 bankanın analize dahil edilen değişkenlerinin önceden tahminlenmesinde konjonktürel dalgalanmaların yüksek olduğu dönemlerde tahminleme yapmak zorlaşırken, ekonomik dalgalanmaların düşük olduğu dönemlerde ilgili değişkenlerin tahminlenme gücünün yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla konjonktürel volatilitenin yüksek olduğu dönemlerde dışa açık ekonomilerde ekonomik ajanların yatırım ve tüketim kararları öngörülebilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Gerek tüzel gerek gerçek kişiler bu dönemlerde irrasyonle davranışlar sergileyebilmektedir. Bu durumun varlığı yapay zeka analizinin ekonomik volatilitenin yüksek olduğu dönemlerde tahminleme başarısını düşürmektedir.

Dolayısıyla politika yapımcıların ve finansal aktörlerin YSA modelleri ile yapılan tahminlemeler ile elde edilen analiz bulgularından, ekonomik volatilitenin düşük olduğu dönemlerde, finansal karar alma süreçlerinde ve finansal piyasa verilerine ilişkin tahminlemelerde faydalanabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Akkaya, G. C., Demirelli, E., ve Yakut, Ü. H. (2009). İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlemesi: Yapay Sinir Ağları Modeli İle İMKB Üzerine Bir Uygulama. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 187-216.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10996/131592> adresinden alındı

- Aksoylu, M. Ü. (2021). Projelerle Yapay Zekâ ve Bilgisayarlı Görü (1 b.). İstanbul: Kodlab.
- Altınırnak, S., ve Karamaşa, Ç. (2016). Comparison Of Machine Learning Techniques For Analyzing Banks Financial Distress. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 291-303.
- Altunöz, U. (2013). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Yapay Sinir Ağları Modeli Çerçevesinde Tahmin Edilebilirliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 189-217.
- Arda, E., ve Küçükkoğlu, G. (2021). Yapay Zeka Yöntemleri İle Hisse Senedi Fiyat Öngörülleri. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 565-586. doi:10.30784/epfad.878664
- Atlan, F., Pençe, İ., Çeşmeli, M. Ş., ve Kalkan, A. (2018). Bitcoin'in Türkiye Piyasasındaki Değerinin Yapay Zeka Teknikleri ile Tahmini. 5th International Management Information Systems Conference, 59-62. https://imisc.figshare.com/articles/journal_contribution/Bitcoin_in_Tu_rkiye_Piyasas_ndaki_Deg_erinin_Yapay_Zeka_Teknikleri_ile_Tahmini/7471376 adresinden alındı
- Ceran, M. (2019). Bankacılıkta Dijitalleşme Kapsamında Öğrenen Yapay Zeka Desteğiyle Sorunlu Kredilerin Belirlenmesi. İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi: T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı.
- Çağlar, B., ve Yavuz, U. (2021). Finansal Haberlerin Bitcoin Fiyatlarına Etkisinin Yapay Sinir Ağları İle Analizi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(1), 65-78. doi:10.17671/gazibtd.703688
- Çelik, M. K. (2010). Bankaların Finansal Başarısızlıklarının Geleneksel ve Yeni Yöntemlerle Öngörüsü. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 129-143.
- Donepudi, P. K. (2017). AI and Machine Learning in Banking: A Systematic Literature Review. *Asian Journal of Applied Science and Engineering*, 6(3), 157-162. https://www.researchgate.net/publication/349859207_AI_and_Machine_Learning_in_Banking_A_Systematic_Literature_Review adresinden alındı
- Ekinci, Y., Temur, G. T., Çelebi, D., ve Bayraktar, D. (2008). Ekonomik Kriz Döneminde Firma Başarısı Tahmini: Yapay Sinir Ağları Tabanlı Yaklaşım. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 21(YA/EM 2008 Özel Sayısı), 17-29.
- Elmas, Ç. (2011). Yapay Zeka Uygulamaları (2 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gümüş, E., Medetoğlu, B., ve Tutar, S. (2020). Finans ve Bankacılık Sisteminde Yapay Zekâ Kullanımı: Kullanıcılar Üzerine Bir Uygulama. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 28-53.
- Hasan, A., Kalıpsız, O., ve Akyokuş, S. (2017). Büyük Verilerde Finansal Piyasa Tahmini : Derin Öğrenme. 2017 International Conference on Computer Science and Engineering (UBMK), 510-515. doi:https://doi.org/10.1109/UBMK.2017.8093449
- Haykin, S. (2009). *Neural Network and Learning Machines* (3 b.). McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada: Pearson Yayınları.
- Kim, K. J. (2006). Artificial Neural Networks With Evolutionary Instance Selection for Financial Forecasting. *Expert Systems With Applications*(30), 519-526.
- Kishada, Z. M., Wahab, N. A., ve Mustapha, A. (2016). Consumer Loyalty Assessment in Malaysian İslamic Banking Using Artificial İntelligence. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 87(1), 80-91.
- Korkmaz, G. (2020). Yapay Zekâ Yöntemleriyle Sınıflandırma ve Finans Sektöründe Kurumsal Müşterilere Dönük Bir Uygulama. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11(2), 91-109.
- Kuyumcu, B. (2018). *OpenCv Görüntü İşleme ve Yapay Öğrenme* (3 b.). İstanbul: Level Kitap.
- Küçükkocaoğlu, G., Benli, Y. K., ve Küçüksözen, C. (2007). Finansal Bilgi Manüplasyonunun Tespitinde Yapay Sinir Ağı Modelinin Kullanımı. *İMKB Dergisi*, 9(36), 2-30.
- Mahfoud, S., ve Mani, G. (2010). Financial Forecasting Using Genetic Algorithms. *Applied Artificial Intelligence : An International Journal*, 543-566. doi:http://dx.doi.org/10.1080/088395196118425
- Odom, M. D., ve Sharda, R. (1990). A neural network model for bankruptcy prediction. 1990 IJCNN International Joint Conference on Neural Networks(2), 163-168. doi:10.1109/IJCNN.1990.137710.

- Özer, A., Sarı, S. S., ve Başakın, E. E. (2018). Bulanık Mantık ve Yapay Sinir Ağları İle Borsa Endeks Tahmini : Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 99-124. doi:http://dx.doi.org/10.17218/hititsosbil.390490
- Öztemel, E. (2016). Yapay Sinir Ağları (4 b.). Ankara: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Patil, P. S., ve Dharwadkar, N. V. (2017). Analysis of Banking Data Using Machine Learning. *International conference on I-SMAC (IoT in Social, Mobile, Analytics and Cloud)*, 876-881.
- Sağıroğlu, Ş., Beşdok, E., ve Erler, M. (2003). Mühendislikte Yapay Zeka Uygulamaları-I: Yapay Sinir Ağları. Kayseri: UFUK Kitap Kırtasiye Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.
- Sakız, B., ve Kutlugün, E. (2017). Blok Zinciri Teknolojisi Ve Yapay Zeka Algoritmaları İle Bitcoin Fiyat Tahminleme. *International Conference On Eurasian Economies 2017*, 438-444. https://www.avekon.org/papers/2070.pdf adresinden alındı
- Singh, C., ve Lin, W. (2021). Can artificial intelligence RegTech and CharityTech provide effective solutions for anti-money laundering and counter-terror financing initiatives in charitable fundraising. *Journal of Money Laundering Control*, 24(3), 464-482. doi:10.1108/JMLC-09-2020-0100
- Söyler, H., ve Kızılkaya, O. (2018). Para Krizlerinin Yapay Zeka Yöntemleri İle Tahmini : Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18(EYİ Özel Sayısı), 649-666. doi:DOI: 10.18092/ulikidince.347202
- Şeker, M., Selim, Y., ve Berkay, A. (2004). Yapay Sinir Ağlarının Ekonomik Tahminlerde Kullanılması. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 10(Özel Sayı), 79-83.
- Yıldız, B. (2009). Finansal Analizde Yapay Zekâ (1 b.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, B., ve Akkoç, S. (2009). Banka Finansal Başarısızlıklarının Sinirsel Bulanık Ağ Yöntemi İle Öngörüsü. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 3(1), 9-36.
- Yılmaz, A. (2020). Yapay Zekâ (8 b.). İstanbul: Kodlab.
- Yılmaz, A., ve Kaya, U. (2021). Derin Öğrenme (3 b.). İstanbul: Kodlab.
- Yurtoğlu, H. (2005). Yapay Sinir Ağları Metodolojisi İle Öngörü Modellemesi: Bazı Makroekonomik Değişkenler İçin Türkiye Örneği. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Yurttabir, A., ve Sen, İ. K. (2021). Prophet Model İn Financial Performance Forecast: İmplementation İn Manufacturing Sector. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 8(4), 160-166. doi:10.17261/Pressacademia.2021.1470
- Yürük, M. F., ve Eksi, İ. H. (2019). Yapay Zekâ Yöntemleri İle İşletmelerin Finansal Başarısızlığının Tahmin Edilmesi: Bist İmalat Sektörü Uygulaması. *Mukaddime*, 10(1), 393-422. doi:10.19059/mukaddime.533151
- Zinisha, O., İvanenko, İ., ve Avdeeva, R. (2019). Artificial Intelligence As A Factor To İmprove Bank Efficiency. *Indo American Journal of Pharmaceutical Sciences*, 6(3), 6917-6919. doi:http://doi.org/10.5281/zenodo.2616485
- Zoric, A. B. (2016). Predisting Consumer Churn On Banking İndüstri Using Neural Network. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, 14(2), 116-124.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study was carried out in order to test the predictive power of the artificial neural network model, which is the basis of artificial intelligence technologies, based on the financial data of banks in the covid-19 period. In the study, the financial data of 12 banks listed on Borsa Istanbul (BIST) between the years 2005-2021 were used. However, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. and ICBC Turkey Bank A.Ş. Since there are deficiencies in the data of 2 banks, these two banks were excluded from the study.

Methods

At the point of data analysis, artificial neural network models that we have established by using Weka machine learning software, an open source software developed by New Zealand Waikato University, have been tested. From the data set consisting of 17 years of data in total, we have used the 2-year data for the period of 2020-2021, belonging to the covid-19 period, as test data. Out of the

remaining 15 years of data, the 13-year part was used for training the model and the remaining 2-year part was used as test data to measure the success of the model outside the covid period.

Findings

When the models tested in the relevant study are compared with the COVID-19 period and the normal period, it can be observed that the model with the highest classification success is model number 12 with a success rate of 80%. In the related study, the neuron array of the model is 24,13,10. The classification success rates of other models covering the normal period and the COVID-19 period range from 50% to 80%, respectively. As reported in Table.3, the only difference between the artificial neural network model with 24,15,10 neuron arrays and the model with 24,13,10 arrays is that there are 2 extra neurons in the hidden layer. In support of the literature, it is seen how the number of neurons in the hidden layers of artificial neural networks changes the results to be obtained.

Conclusion

While it is observed that the artificial neural network modeling method analyzed in the study is successful in estimating the future value of the variables related to the 10 banks included in the analysis during the periods of low economic volatility, it is observed that the success rate in estimating the relevant variables in the banking system in the period of COVID-19 is between 50% and 80%. observed to vary between As a result, it has been concluded that while it is difficult to predict the variables included in the analysis of the 10 banks listed in the Turkish economy with artificial neural network models in the periods when the cyclical fluctuations are high, the prediction power of the related variables is high in the periods when the economic fluctuations are low.